

सूर्य सिद्धांत-भाष्य-चंडेश्वरकृतं

संज्ञासंज्ञायात्॥८॥ इति श्रीमिथिलवाजापयसा मया निश्रीचंडश्वराचार्यविरचितसूर्यसिद्धांतशास्त्रेणो
 र्ममासीचंद्रशृंगोन्नतिदेशमोऽध्यायः समाप्तः॥८॥ १८०॥ एकायनगतोऽथातं सूर्यचंद्रमसो यदा तद्यु
 तिमंडलेकांयोभुसुव्यवेविधतासिधः॥ विपरीतायनगतोचंद्राक्रोक्रांतिलिष्टिका॥ समासदाद्यतीपातः
 शगणादितयोद्युतिः॥ सूर्यद्यदक्षिणायनं कर्कादिषट्कं चंद्रादिषट्कसत्तरायनं॥ एकायनसूर्यो
 रयनांशसंस्कृतयोस्तिन्नदिशारवीदाययोगिश्चक्रं यदा तदा विधुतः तच्चंद्राकीयाः कांथासुव्यवेविधतश्च
 मध्यकालवातसिन्नायनसूर्योरयनांशसंस्कृतयोभुसुव्यदिशारवीदाययोगिचक्रार्द्धस्यद्यतीपातः तच्चंद्राक
 याः कांतिमाद्येद्यतीपातस्य मध्यकालः स्यात्॥ तिन्नदिक्कुलमात्रावृत्तमपि शातद्यं तंत्रांतरदर्शनात्संप्रदा
 यविच्छेदात्तथाचसिद्धांतप्रकाशसमासशीतकराकीयाः स्यात्॥ तावद्व्युत्तं वदयने विज्ञानयोगाद्यतीपा
 तश्चंद्राद्यदिशकीयासुव्ययानमंडलसंज्ञितपरस्ति॥ तथाचसिद्धांतमाशुषिरवीद्वल्लुजायां सांशेद्यु
 ष्मद्युग्मपदसुव्योः॥ विधुतद्यतीपातारव्योस्तिन्नउद्यदिशाक्रमत्॥ इत्थमवशिष्यधीमदातंत्रलक्ष
 चार्थेणाष्टक्रांतुद्युयानसिन्नदिशारवीदाः स्याद्विधुतश्चक्रममेसमासः तिन्नयानउद्यदिशासु
 यागचक्रार्द्धउद्येद्यतीपातयोगः॥ चक्रार्द्धस्यचक्राधिकहीनलिङ्गाधरवषट्पुण्यक्रिसमाप्तकाः॥ सवेति

नाद्यागतगद्यसंज्ञाताकालिकोत्तमश्चक्रयति॥ तयोरपक्रांतिकलाः समाश्वेतदातविन्मध्य
 मपातकालइति॥ उद्युशुजालसंपर्कात्तायासुव्यवहाततः॥ तद्वह्वापातावद्वक्रितीकासावायना
 यातः॥ विनाशायतिपाताः स्मिंल्लाकानामसत्कदातः॥ द्यतीपातः प्रसिद्धातः संज्ञासादनविधुतः
 सत्कलोदारुणवृत्तादिताहोमादादरः॥ सधैपीनिष्ठकारारोद्राद्युद्येद्यः प्रजायते॥ एकपादसु
 योश्चंद्राकीयाः कांतिमाद्येऽपिनविधुतानापिद्यतीपातः कथंनयाशान्तिस्वरयगमनासावातः॥ अ
 निस्वरयतायादृष्टिसंपर्कः स्यात्॥ अत्रुगमनेनतयोः परस्परंदर्शनिसंभवति॥ तस्मात्तत्तत्त्रेउपेध
 यति॥ त्वनउज्युग्मसुव्योसायाः॥ उज्युद्युकांतिवर्द्धितयुग्मसुव्यदीयातः॥ तस्मादुदयदक्षिणास्तिमु
 रवाकांथाः सयोरुत्तयेनानिस्वरवागमनात्ममंडलमन्निकर्षकालाद्विप्रकर्षकालाद्विप्रकर्षकाल
 पर्यंतंतयोरश्मिजालसंपर्कः स्यात्प्रवहवेगवशात्तयोरपिदृष्टिसंपर्कः सधुप्रवक्रिरुतयते॥
 सएवलाकशुसकार्यविनाशायउनसुनजयितः॥ तद्यनामद्यतीपातः॥ सएवसंज्ञासादनविधुते
 तिस्सोप्रतिमामं॥ द्यतीपातावेधुतश्चदिनेभ्योदशनिभ्योदशनिजयितः॥ सूर्यचंद्रचलुज्य
 द्तीयराशिस्तेकदाचिन्नयकालामदाभवति॥ कदाचित्तथाभावश्चसूर्यचुजप्रथमराशिस्तेचंद्रच

तदा कालः। सलः। दशवा दशवा घटिकाः। सुजद्वितीयराशपरार्द्धे। किंचिद्वचनदाततद्वि
 णांतद्यकालायात्। या घातद्विपणयो योगः समीपयतीपातावेष्टः। ऐंद्रवेधनयोगसमीपविधुते
 वेष्टः। तास्कारांदासचक्रांतश्चक्रां विधिसंज्ञायाः। दृक्त्रयसाधितांशादिबुक्तयोः सावयक्रमौ।
 स्रवतिप्रकारणछायाकस्फुटोकन्निरसाधितायनांशसंस्कृतयोश्चार्क्यायाः गयदाचक्रं चक्रा
 र्धवातदाः। कीर्त्तिकांतितागाः। प्रायदानतथाः। चंद्रक्रांतिश्चरतिवसाधः। साताकालिकविहपसंस्कृ
 तचंद्रछास्फुटक्रांतितागाः। अथोजपदद्येदाः। कांतिर्विहपसंस्कृता। यदाद्यादधिकान्नोकां
 ताः पातागतसदा। ऊनाचक्षात्रनोत्तावीवामद्युग्मपदद्यव। यदाद्यवविधः। कांतिर्विहपावद्विभु
 ह्यति। पूर्वोक्तप्रकारणचक्रा र्धत्रयोरवीद्वायगिसतितागाधित्तिरीशद्विनाधिकवाप्रायतायाः।
 कांती आनतये। अयनांशसंस्कृत्योरवततः। उजपदद्यवचंद्रछाविहपसंस्कृताकांतिः साद्युग्मप
 दद्विहपसंस्कृत्योः कांतरधिकावत्तदापातकालो गतः। चंद्रछास्फुटक्रांतिः युग्मपादसूर्यक्रांतद्विनाचतदा
 पातात्तावी। यदाउनराजपदद्यवसूर्यक्रांतः युग्मपादद्विहपसंस्कृताकांतिरव्या
 चतदापातागतः। अधिकवत्तावीयदिवंद्रछाकांतिर्निदिशिहपादल्यात्तदातदनैतरंचंद्र

द्यस्फुटक्रांतिः। यात्तथाचंद्राजिन्नपदस्योत्तवतिइतिकल्पनीयं। इदंतिन्नपदद्विहपसंस्कृत्योः
 यक्रांतरधिकाः। पिन्धुनेवपरिकल्प पूर्वोक्तप्रकारणकालगतगत्यावेष्टे। ठा॥ कांतिः। त्रिज्यायाश्च
 सपरक्रांतिः। यो हते। तत्रापांतरमर्द्धवायाजं नाविनिशीतगो। श्वाधुं चंद्राजतेपाततसूर्यगतिताडि
 तां चंद्रछास्फुटक्रांतं नानोलिप्तादिशशिवत्फलं। तद्वत्तशांकपातछाफलं। दयं विपर्ययात्। कामेतिदस
 तावद्यावक्रांतीसमेतयोः। इत्तं पूर्वोक्तानीतक्रांत्यारसमवेसतितयोर्धियांक्रांत्याः। पुथक्रांतिः। अनेत
 या। सापुथक्रुथक्रुत्रिज्यायाणनीया। परमोक्रांतिः। यथा १२००। नज्या। १२००। लब्धं। पुथक्रुथक्रुधु
 कर्त्तव्यं। तद्वत्तुषांतरलिप्तादिकं यदा बहवोत्तागात्तवतितदातददं नाविनिपातकाले प रिज्ञातंतत्फ
 लं चंद्रयोः। गातपातकाले चंद्रशोध्यं। यदातत्रापांतरलिप्तादिके मल्यंतदासमसमेवताविनिपाते
 र्वाद्रयं। गातपातचंद्रशोध्यं। अथवातत्रापांतरं मद्दालं वा स्यादद्युक्तं अदीकृत्यताविनिपातत्वे
 दयं गातपातशोध्यं। इत्तं चंद्रयथासंस्कृतं चापांतरमर्द्धवोसाधं युक्ताधं वा सूर्योत्तप्रासंयुत्तपचंद्रछा
 त्पाविनाजध्वलिप्तादिकं चंद्रवादवरविोदयं वा ऊयत्तिनस्यदवचापांतरं मर्द्धवोसकलेवाध्याद्विहपा

द्वैवाचंद्रपातकुक्कासंयुक्तचंद्रकुक्काविताजतुलबुलिवादिचंद्रपातचंद्रविपरीत्यनधनसुपुंवाकृया
 तूतुनरिठंमंभुतचंद्रकीयाःसुदक्रांतीसाधोतदपिक्रांथारसमवेपुनःपूर्ववेक्रांथोऽत्रिज्यायज्या
 यथादिनाचापांतरमानीयसकलसंभुतचंद्रकीयाःक्रांतीसाधोतदाथसमवेपुनरवयाव
 क्रान्तःसमचंतावानुकर्मक्रियात्क्रांथाःसमावपातश्चक्रिज्ञांशोनातविश्वेदीनःइशत्रिकाद्याते
 भावीताकालिकाधिकः।स्त्रिरीकृवाइरात्राकीदादीयाविवरलिङ्गिकाः।षष्ठिद्राःशशिउत्पासाःया
 ताःकालश्च नाडिकाः।पूर्वैकेप्रकारणास्तकर्मणास्त्रिरीकृताः।कीदाःक्रांथाः।माथेतदापातश्चमध्य
 कालः।थातूतत्स्त्रिरीकृतक्रांतिसाथकालिकचंद्रोमाधरात्रिकचंद्राहनात्तस्मिन्दिनमधरात्रात्पा
 गवपातश्चमध्यकालागतः।थातूस्त्रिरीकृतश्रीद्रामाधरात्रिकचंद्रादधिकश्चेत्तदापातश्चमध्यकाले।इरा
 त्रात्तृष्टितिततः।स्त्रिरीकृतमधरात्रिकचंद्रोयश्चंद्रोरंतरकलाः।षष्ठिगुणिताश्चंद्रक्रिविलिप्ताश्चालब्ध
 घटिकादिकैफलंथातूततः।स्त्रिरीकृतचंद्रामाधरात्रिकचंद्राहनात्तदाततघटिकादिकंमधरात्रि
 प्रमाणमिश्राख्याच्छाधः।शषः।सूर्योदयाद्वटिकाः॥पातश्चमध्यकालः।मएवथातूयदिस्त्रिरीकृतश्रीद्रामाधरा

सक्ततासिनिश्चलनाडीयुणिताद्विषवच्छयाविताजिता।द्यनापातश्चमध्यकालः।शाधोयोऽत्युक्तथा
 द्यंतामकलेचरणान्निरूपितं।तडत्तरनाडीनिःक्रांतिकलातिश्चरसाथंक्रांतिसाथमिक्तय
 मस्मात्तिसाकोर्गीणितदितार्थनिरूपितं।तल्लोकपातोऽत्रलिरयते।सूर्यदिग्रहाणांक्रांथंशाः।साकृता
 गयणाः।क्रांतर्विचक्रयेनयुगास्तथा॥रनाडिकाशलांशाः।द्यकीदास्तगारसाः।क्रांतिलिङ्गिकाः॥बा
 णेदाः॥४५॥स्वांकदस्माश्च२५०॥दंताब्धि४३२॥नंदषट्शराः॥५६॥।विस्वागा७०३॥गजान६३॥वाष्टि७२०॥षडब्धि
 का९४६॥कृतार्थदिक्१०५४॥द्वार्येशा११५१॥गजराभाक्१२३०॥वख्योमयाणंदवः१३००॥पंचषडुण्य
 द्राश्च१३५५॥रसश्चयाब्धिप्रमयः॥१४०६॥द्वाम्रीदा१४३१॥रवाब्धिश्चाश्च१४४०॥रावाःक्रांतिसायाविष्वाः॥म
 दिविंडदिशुजांशयोदिगात्राः१०॥कृपलिङ्गिकाः॥नगाब्धयो४७॥दिनंदाश्च९२॥बाणविष्वे१३५॥यागंद
 वः॥१७३॥नवाब्धिबराब्धिनो२०७॥वदयणाद्॥१३४॥पाब्धितत्रकाः२५४॥षट्षट्दस्मा२६६॥रवास्तानी२७०
 ईदाःक्रांतिसाकृपमंभुताः॥उज्जुग्मपदंभुसूर्योदयागिथकंदलयदा।तदावेधनपातारयोद्युग्मसु
 श्रवेथरातू।उज्जुग्मंभुचरालेथादथापाताधिकागतः।क्रांतरथोजताज्ञानाश्चाद्युग्मगातडजी॥

भवितायथातः। कोऽप्याद्युतिरकदिकयोर्विवरं तन्निदिशासु विधत्। विवरं समदिकयोऽथोद्यतिपातो
 ऽद्यदिशाः समाग्रगमः॥ प्रथमः स तथापारायुतिरहितो बह्वर्ध्वी विवरात्ततः। पातः प्रथमे गतागते ग
 तगम्यः प्रथमारयकालतः। तत्कालिकेः स रुदिष्टधर्ती फालाननुक्तिस्तथा प्रथमराशिरानननेकोऽमानै
 कमिष्टधटिकादतमाप्तनाद्यः पातस्थितिः ग्रहणवत्प्रथमां त्यक्तालो। चंद्रः सद्वक्त्रं मेडलमेकमायाद्यि
 नप्रयातिसमयेन समस्त एव। पुणः सदान्नपाहामेविष्टाभवनिष्ठो यात्रादिकषु दिवसत्रयमत्र दृष्टं।
 इति॥ एतत्पां चारयानं प्राकृतद्वहरेणेनेवसुवितोऽदिनात्मकक्रांतिकलातिः न्यूनाधिकानिःक्रांतिसाथ
 मिष्ठमतद्वये निरूपितं। तथाष्टत्रिवत्क्रांतिजनितकालात्मकचरविनाडीतिः न्यूनाधिकानिश्चरसाधन
 सुसाधनमपि प्रकारणशास्त्रांतरात्तेन ज्ञातव्यं। तज्ज्ञानार्थं वाटश्वरसिद्धांतात्क्रमायाचउष्ट्र्यलधुमान
 समप्रसरणे लिखितं तदवलिरयते। अंतरे उष्ट्रे दिनयोर्विनाशः पलजालिकाः। यावत्तावद्यतीपातो
 विधुतं शुद्धिवा निशाः। विषमपदगतः शशिश्चरमधिकं च च्युतं भुण्णतः। तात्तावत्तैतद्वदिसम
 पदगेऽद्यथा शशिनि। मणधनसमविषमतया भुतैर्विवरे विधत्। अथापातो यासो प्रथमो राशिः द्वे
 ष्टधर्ती निश्चयाद्योऽपि द्वावपि स्थितौ च तदंतराण्यथा हारद्वयं क्रांतिप्राघृष्टयातमा घवदाज्ञनाद्योऽ

अणनीयाः। अल्पांतराण्यदिः इत्ताज्जालं विधुतकालघटिकाः ॥ १०॥ ५० तद्वद्विष्टिर्द्विनाद्यः ॥ ५१॥
 तन्मध्यकालो ज्ञानार्थं स्मिरीकृतचंद्रमध्यरात्रचंद्रयोरंतरलिप्तिः ॥ १६०॥ एताः षष्ठ्युलिताः चंद्रो
 त्पाताः ॥ ५५० घटिकाः ॥ ११॥ १० मध्यरात्रिकचंद्रास्मिरीकृतचंद्रात्प्रादतागतं घटिका मिश्रात् ४४॥ ४४॥
 शाध्यः तच्छेषमुदयादिविधुतमध्यकालघटिकाः ॥ १०॥ ५०॥ ततः पंचघटिकाः प्रावशस्त्रियद्वैपरिकल्प
 मध्यकालांशांशाधतच्छेषकल्पितप्रवेशकालः २०२५॥ तत्कालरविः ११॥ ११॥ १० चंद्रः ०२१४०२ रविक्रांतिर्द्वि
 एतद्वर्गकिंचिन्नुना चंद्रस्तुटकांतिरुत्तरा १०३३ तज्जनितरविचरा १३१३२५ तज्जनितश्वरादयो विस्मयवि
 नाद्यः ५१३० विष्वक्छायां चलेद्यः किंचिन्नुना तदा तस्मिन्नेष्टुल्पांतराण्यप्राकृष्टावशोजातइति। मतत्र
 यिणां शुक्तं। ततः प्राकृतमुच्यते। आद्यंतकालयोर्मध्यकालाज्योतिद्वारणः। प्रकृतलक्षणनाकारः सर्व
 कर्मसुगदिताः। एककाष्ठगतं यावदकिंचिद्वर्मडलांतरं। संतवसावाद्वाद्यसर्वकर्मविनाशकत्वं। पूर्वनि
 रूपितप्रावशनिर्ममकालयोरंतरालघटिकाः। एवं पातविधुतयोः कृच्छ्रकालः। अतस्तस्मिन् कालया
 त्रादिकं शुक्तं कार्यं मनसापिन कर्तव्यं। शुभकायणामयंकालाज्जाद्वल्यमानावक्रिरिव विनाशकत्वं।

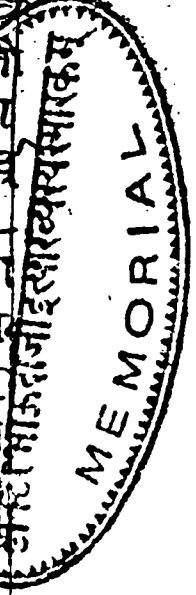
कजाताष्टाः षडशी यधिकं चवारिंशत्तानि ४२७५॥ द्युगणः १५६५४७८ मध्यमरविः ११॥ ९१॥ १३२३ मध्यम
 चंद्रः ०॥ ९१॥ २४२०॥ चंद्राब्जः १०॥ २१॥ ११॥ चंद्रपातः ११॥ ४१॥ ५१॥ १४॥ स्फुटरविः ११॥ ११॥ २४॥ ३३॥ चक्रिः ५५॥ ३०॥ स्फु
 टचंद्रः ०॥ ६१॥ ३७१७७ चक्रिः ४४५॥ ५६५॥ नायनांशाः १०॥ ११॥ २४॥ रविकांतिर्दीक्षिणा २०॥ १४२॥ चंद्रकांतिर्विहिपस
 कृताउत्तराः २७॥ ४३॥ तथा पातकालो गतः॥ तयोः कांत्याः प्रायः कांतिज्यत्रिज्येयादिना साधितमीचा
 पांश्चतर्लिप्तादिकं २९४॥ १३॥ पातस्य गतत्वात् तत्फलानां चंद्रोत्तराणां चंद्रः ०॥ ३१॥ २४॥ ५१॥ रविः ११॥ ११॥ १०॥ ५१॥
 चंद्रपातः ११॥ ४१॥ ५२॥ ५१॥ तस्य चंद्रस्य स्फुटाकांतिरुत्तरा १०॥ रावः कांतिर्दीक्षिणा २०॥ ११॥ १३॥ ५५॥ चंद्रपातः ११॥ ४१॥ ५२॥ ४७॥
 तावीजातः॥ प्रायः प्रांतं ४२॥ ३२॥ तच्चुक्रश्चंद्रः ०॥ ४१॥ ६१॥ ३७॥ रविः ११॥ ११॥ १३॥ ५५॥ चंद्रपातः ११॥ ४१॥ ५२॥ ४७॥
 तस्य चंद्रस्य स्फुटाकांतिरुत्तरा २०॥ ५४॥ रविकांतिर्दीक्षिणा २०॥ ५१॥ ५७॥ इदानीं पुनः पातागतः॥ ततः प्रायः
 चोपांतरं १०॥ १२॥ तच्चुक्रश्चंद्रः ०॥ ३१॥ ५६॥ २५॥ रविः ११॥ ११॥ १३॥ १२॥ चंद्रपातः ११॥ ४१॥ ५२॥ ५०॥ तच्चंद्रस्य स्फु
 टाकांतिरुत्तरा २०॥ ५१॥ रविकांतिर्दीक्षिणा २०॥ ५१॥ ३०॥ पुनः पातागता तावीजा प्रायः चोपांतरं ३२५॥ तच्च
 कश्चंद्रः ०॥ ३१॥ ५६॥ ५०॥ रविः ११॥ ११॥ १३॥ २६॥ चंद्रपातः ११॥ ४१॥ ५२॥ ५६॥ चंद्रस्य स्फुटाकांतिरुत्तरा २०॥ ६१॥ ४२॥ रवि
 कांतिर्दीक्षिणा २०॥ ६१॥ पुनः पातागतः प्रायः चोपांतरं ११२४॥ तच्चुक्रश्चंद्रः ०॥ ३१॥ ५७॥ २६॥ रविः ११॥ ११॥ १३॥ २०॥

चरं च दधिकं तावीजाता भूतोऽथ पातवेत्॥ चैतच्चरं तन्माद्यं चोपांतरं दिद्वाडी लि० स्यात्परं तायागतिश्च
 योर्ध्वत्वात्तु योरंतरं तत्तु॥ दि० द्वाद्यादाद्यवध्रं नाडी द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ स्मिरनाद्यस्य दद्यसा
 चाकृन्नाद्यनष्टजितः॥ पातवेधतनाद्यः स्फुटद्वैतस्मिन्तद्वैलं॥ मध्यकालस्य द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ प्रावाशनित्रिमे
 तथा॥ द्विघ्नः २४५॥ रविश्चोपाविनायः पलं २०॥ अलिः॥ यद्युत्तरा मकृत् प्रोक्तप्रावाशनित्रिमे स्युः॥ माहा
 ब्रह्ममः कालो मध्यविधुतपांतयोः॥ चक्रांतिर्विजुजास्तु द्वापराद्यं विक्षसदा॥ छिदायं संकृता कीदृशः॥
 चक्रांतिपरकांतरात्॥ दृष्ट्युत्तरात्तु चक्रांतिर्दिक्षिणा २०॥ ११॥ १३॥ २६०॥ द्वाद्यादाद्यवध्रं नाडी द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ तत्कालविधुवहे पलिधि
 कापदकांतरात्तच्चंद्रगद्यं शकाद्यसा रवरं गात्रो द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ द्वाद्यात्तथा मकृत्॥
 र॥ दिगोक्तरयो गात्रां निदिक्ष्योऽथ द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ द्वाद्यात्तथा मकृत्॥
 १॥ कीदृशः कांतिः सोऽथ स्यात्तथा मकृत्॥ मध्यकालस्य द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ कांतिः सोऽथ स्यात्तथा मकृत्॥ शशिचक्रिकला तत्र २९॥ तत्का
 बिंद्वकला विष्णुः॥ सदिग्गं १०॥ सत्तुक्त्वा द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ बिंद्वेका द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ बिंद्वेका द्वाद्यात्तथा मकृत्॥
 काः॥ मध्यकालस्य द्वाद्यात्तथा मकृत्॥ प्रावाशनित्रिमे तयोः॥ पातं वेधतयोः पातवेधतयोः॥ कालज्ञानार्थं पुणं महद्भवेत्॥

तायायत्रादिकंकष्टं प्रष्टुं दानादिकं विडरिति। एतथां चारथानं वक्ष्यमाणो दाहरणे सूर्यते। तथा च
 दाहरणे। तत्रैवाको भाधरात्रिको अयनां शास्त्रितो। तत्ररविः ११।२१।४१ चंद्रः ०१।१५। चंद्रपातः १।४।५२
 रावः कांतिहृदि २०२ चंद्रास्फुटकांतिरुत्तरा २०७। तदा कचिराद्विनाशः १५ चंद्रचराद्वं २२ तयोरंतरं
 अर्धगतकालजं द्यात्। ५ तदा कलितमिष्टं घटिका १० तत्कालसायनां शास्त्रिकं सत्ररविः ११।२१।३२ चंद्रः ०१।४।३४।
 रविकांतिः स्पष्टा २०५ अधिका चंद्रकांति २१४ तज्जनिता कचिराद्वं १५।१०। चंद्रचराद्वं १५।५२
 तयोरंतरं गतकालजं द्वितीयं ०।४३ अंतरद्वयमिति गतकालजमेव तयोरंतरं सागहारः ५।१० दशघ
 णिमा दद्यादनेनाश्रयदिकाः ११।१९ तज्जतघटिका निरद्वेरात्रिको ताकालिको कृतो तत्राक्षः सायना
 शः ११।२७।३७। चंद्रः ०१।४।१५। तदा कांतिहृदि २०५ चंद्रास्फुटकांतिरुत्तरा उल्लेखे २०५ तज्जनि
 तचराद्वं रावः १५।१५। चंद्रास्फुटकांतिरुत्तरा उल्लेखे १५।१५ इति चरमाद्ये तदा मध्यकालः स्यात् तच्चिरी
 कृतघटिका निरकादशतिरकोनविंशतिविनाडीति ११।१९। पादानपद्येन षडंशला ५।४५ अक्षमा

तत्रैवाको भाधरात्रिको अयनां शास्त्रितो। तत्ररविः ११।२१।४१ चंद्रः ०१।१५। चंद्रपातः १।४।५२

शकल्यिताः १० तत्कालसायनां शरविः ११।२१।१७ चंद्रः ०१।११।१४। रविकांतिहृदि २११ चंद्रास्फु
 टात्तरा कांति १२५ अत्रापि कालात्तावीतक्रां अंतरं द्वितीया राशिण्य राशिद्वितीयं घटिका
 गद्यवात् प्रथमद्वितीयराश्यांतरं सप्तति ७० सागहारः स्यात्। प्रथमराशिष्वेष्टघटिका दश
 केन्यलिताः नेन सागहारणां लब्धं प्रथमराशिवशात् नृश्रयदिका स्यात् २२९। सीता विद
 टिकानिः आद्यवक्त्रे तसायनां शरविचंद्रो ताकालिको कृतो यो। अत्र ताकालिकरविः ११।२१।१९
 चंद्रः ०१।४।४। रविकांतिहृदि २०५ चंद्रास्फुटकांतिरुत्तरा कांतिः २०५ तदा कांतिमाद्ये विधृतमध्यका
 लः स्यात्। च्छिरी कृतसायनां यर्चनां शचंद्रकलां शाः शाध्मा तच्चु द्विचिरी कृतश्रीद्रा पातमध्यका
 लिकः सूर्येदियकालिक गणिता गतस्फुटचंद्रः ११।२६।७। उदयचंद्रानुचिरी कृतचंद्राः अधिकः
 तयोरंतरकलाः षष्ठिशुणितालब्धं सूर्येदियादिगद्यघटिकाः स्फु। ३२।४३ असो विधृतमध्यका
 लः स्यात्। ततः प्रायदान्तरविबिंबकला ३२।४३। चंद्रबिंबकला ३४।१२। विधुलिखाः ५५।५५।
 पूर्वलब्धचिरी कृतघटिकानिः द्वाविंशत्या नवविधघटिकानिश्च उद्गीर्णनीयाः। मानिक्य कलाः

मराशिना १५५ ताज्जाः लब्धं विधुतस्त्रितिकालघटिकाः ॥ २४ ॥ अथ प्रथमराशिरवता गहारा
 कल्पितः तद्धर्षं घटिकादिकं स्त्रितिकालः स्यात् तद्वर्षं स्त्रियर्षं घटिकादिकं स्यात् एतत् स्त्रियर्षं
 साधितमध्यकाले क्रमाद्धो ध्यायाजं विधुतप्रावशनिर्गमकालोत्तवतः साधितमध्यकालाः त्रयहणे
 उपवंति वक्तव्यनीयः एतत् सर्वं शिष्टधीतं त्रयहणकारणानि स्त्रुपितं तत्र विधुतप्रावशकालः २७।५५
 मध्यकालः ३२।४२। निर्यमकालः ३७।२०। प्रावशनिर्गमकालयो रंतरघटिका ॥ २५ ॥ विधुतिकाः २४।५५
 विधुतकाल एषः सकल एतावान्युपकालः ॥ उच्छेद्यानतिनिर्दिशारिष्यादि साद्वैतत्रयै मत्रि
 वप्राकूलिखितं तृतीयहृत्तोरार्द्धं कल्पोऽधिका नूनकाल एव चंद्रमस्यो धमश्रुमसाऽद्यदि
 कृच्छ्र इति ॥ अथार्थः ॥ चंद्रमस्य क्रांतिमध्यदशदिक् यद्यथा तदा सूर्यक्रांतिरधिकापि गतगश्रुका
 लशानार्थं भूनिवपरिकल्पनीयाः तत्रैव तृतीयहृत्तोरपरितनपाठः ॥ सूर्यार्द्धपादाजपदिक्त्वा
 चिदुग्मादिगश्रुं चंद्रमसो लघीयान् अपक्रमस्यान्नतद्विधिपातः तद्वद्यथविप्रमयाः समं च अ
 दुग्मगश्रुं चंद्रमसोऽपमश्रे दतक्रमात्तनुमानाऽधिकश्रेतुः समोक्तवो वापिलघुमादतन्निपातकालो

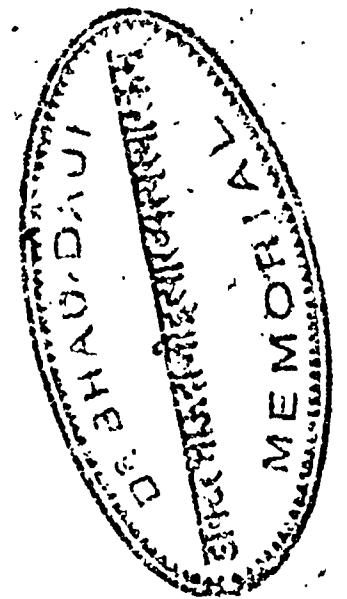
किंदाः क्रांतिज्यो योरंतरकला मानिका द्विकेलाभ्युत्थानवन्ति पातप्रावशकालरवीद्धाः मंडलप्रांतयोः
 एककाष्ठमशः स्यात् मध्यकालरवीडमंडलयोः साक्षादककाष्ठगतयोः रूपद्विधौ नावानिककाष्ठया
 मवस्थितिः स्यात् अयनद्वयमध्यस्थितया शो तरारखांतावमशी स्थितक्रांतिकदायां साक्षात् रवीपर
 सूचीरखेयौ तयात्र गतिपरस्परं सकलदृष्ट्या पश्यतः ॥ इच्छंती पातयोगविधुते उविश्ववकाक्षातय
 पाश्वी स्थितक्रांतिकदायां मध्यकाले साक्षादृष्टिणे तरसूचीरखेयौ तयात्र गताः परस्परं पश्यतः निर्यमका
 लरवीडमंडलप्रांतायारककाष्ठपरिचया गकाष्ठश्रेण क्रांतिकदायां उपरीक्षितवेन साक्षात्सूकी
 यक्रांतिमात्रं नानुच्यते तस्माद्रवीडमंडयो रककाष्ठगतकाल एव पातस्थसप्तवकालः स्यात् त
 स्मिन्नवकाले तयोर्दृष्टिर्मापकी स्यात् मानदानजपाहामश्राद्वतादिकर्मनिः प्राप्य तस्मिन् हृत्त्रयस
 कालशानतस्यथा तस्मिन्नेव कालस्मानदानादिमहत्तुल्यं तवति तंवकालं भायागणयित्वा सद्य
 कजानातितस्य मानदानादिकर्तुं उच्छंतवति रवीद्धास्त्रुत्थताक्रांत्या विश्ववसं निश्चेयथा द्वि
 तोविद्विद्यथा पातः स्यादनावविपर्ययात् चक्रवक्रार्द्धत्रयं कप्रतिमवसरं यथा विद्वंशवद्वयं
 भवति तद्वद्वप्रतिमासरवीद्धायोगचक्रवक्रार्द्धत्रये सति पातद्वयं स्यात् ॥ ७ ॥

चक्रचक्राई उद्येवाप्तवैक्तिप्रकारणरवीक्षाः क्रोधासुखविपातासि उक्तलक्षणसावाचक्रेचक्रा
 ई उद्येऽपिकदावित्यातातावाः स्यात्। शशोकाई ह्यातलिप्तातनोगरविताजितालब्धं सप्तदशी
 तिनोद्यतीपातश्रुतीयकः। रवीक्षायागेः सप्तराशयोत्तागाः। षाडशलिप्ताश्चवारिशत७। १६। ४०
 तद्विधाराशिरष्टशताप्लोलब्धं सप्तदशतन्वति। तदांतदृष्टशोयागो विष्कंतादिपाठानाद्यती
 पातसंश्रुकाः। साऽपिरवाहुरे चक्रे एकाग्रलिख्योरबलोमविलोमगयोश्चैव कीयाहीकाधत्तावावजि
 रवमोऽपिरोऽपुरुषोलाकश्रुतकार्यविनाशार्थमिवोत्पद्यते। अमोद्यतीपातपातः। सकलोऽपि
 श्रुतकार्यविनाशकादवतस्थांततत्पतितकाले सप्तनाद्याः तिदासुणा। भ्रान्तानादिष्वनंतफल
 दः स्यात्। सापिंडपोऽपि विष्णुना मत्पापादृष्टसंधयः। तदंतनेत्पादाद्यगंडांतं नामकीर्त्तयति। द्युत
 पातत्रयैश्वरंगध्वांततयैतथा। एतत्समिधित्वित्यं सर्वके मधुगर्हिते। अस्तेषां मयादिष्वकी
 यप्रमाणघटिकाः। षोडशांशास्तयतस्तदिकंतसंभियाममात्रं न कृत्र न कृत्र गध्वांतमिच्छते।
 तथैव ज्येष्ठा मूलयोर्द्वितीयसंभेतावादवा। तथारवयश्चिह्नोः संभेद्वितीयतद्वदवस्थात्। ए

तद्वितर्यचंद्रनक्षत्रेष्वेवानाकीर्दिननक्षत्रे। चंद्रसायं राशिलयादिष्वथर्षि। तत्प्रसंगाध्वनगध्वा
 तमुद्यते। कर्कटलयांतमीननवांशोकाः। सिंहलयादोमघनवांशकः। तदिकंतसंभेत्तदशोदय
 चशासपादघटिकास्यात्। तथैव वृश्चिकलयांतमीननवांशकाध्वनगध्वादिमघनवांशकः।
 चतुर्दिकंतसंभेत्तदशोदयघटिकामात्रे द्वितीयलयांतगंडांतं स्यात्। तथा मीनलयांतमीननवांशको
 मघनलयादोमघनवांशकश्चतुर्दिकंतसंभेत्तदशोदयघटिकामात्रं द्वितीयलयांतगध्वांतमिच्छते।
 तद्वितर्यचंद्रनक्षत्रेष्वेवानाकीर्दिननक्षत्रे। चंद्रसायं राशिलयादिष्वथर्षि। तत्प्रसंगाध्वनगध्वा
 तमुद्यते। कर्कटलयांतमीननवांशोकाः। सिंहलयादोमघनवांशकः। तदिकंतसंभेत्तदशोदय
 चशासपादघटिकास्यात्। तथैव वृश्चिकलयांतमीननवांशकाध्वनगध्वादिमघनवांशकः।
 चतुर्दिकंतसंभेत्तदशोदयघटिकामात्रे द्वितीयलयांतगंडांतं स्यात्। तथा मीनलयांतमीननवांशको
 मघनलयादोमघनवांशकश्चतुर्दिकंतसंभेत्तदशोदयघटिकामात्रं द्वितीयलयांतगध्वांतमिच्छते।
 तद्वितर्यचंद्रनक्षत्रेष्वेवानाकीर्दिननक्षत्रे। चंद्रसायं राशिलयादिष्वथर्षि। तत्प्रसंगाध्वनगध्वा
 तमुद्यते। कर्कटलयांतमीननवांशोकाः। सिंहलयादोमघनवांशकः। तदिकंतसंभेत्तदशोदय
 चशासपादघटिकास्यात्। तथैव वृश्चिकलयांतमीननवांशकाध्वनगध्वादिमघनवांशकः।
 चतुर्दिकंतसंभेत्तदशोदयघटिकामात्रे द्वितीयलयांतगंडांतं स्यात्। तथा मीनलयांतमीननवांशको
 मघनलयादोमघनवांशकश्चतुर्दिकंतसंभेत्तदशोदयघटिकामात्रं द्वितीयलयांतगध्वांतमिच्छते।

मनवांशालयंगतानानिमिताः प्रसूताः ॥ वयेति मांशं परिहृत्य चाद्यावनिष्ठोदोसद्यमतप्रदि
 शो ॥ इति ॥ इत्येतत्परमं एषं ज्ञा ॥ निषांचरितं तव । रहस्यमहदाख्यातं किमयच्छोभं मिच्छामि ॥ म
 ह्ययं श्लोकः ॥ ठ ॥ इति श्रीमिथिलवाजपेयसोमयाजिश्रीचं । ष्वराचार्यविरचितसूर्यसिद्धान्त
 ताथ्येयतिपातविहताध्यायएकादशः समाप्तः ॥ ठ ॥ ॥ ठ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ ठ ॥ ॥

धर्मसंघट् १४५२ वर्षे शाक १२९८ प्रवर्तमानत्वे त्रशुद्धिं ८ शुक्लं दिना त्रादनि कृत्रे मिथुनरा
 शिस्थितौ द्वा । द्वा ह श्रीमिदं सुनिप्रतिष्ठितकापिका श्रीमदासुनिज्यातिर्वितिलकाज्यातिः
 गोवर्द्धने खुतज्यातिर्नीमात्मजिननारादनमयप्रणीतसूक्तं यस्मिन् विधीतताथ्येय ७ सूक्त
 मालखि ॥ लिलख ॥ लखकपाठकयोः श्रुतेन कृतं ॥ शिवमस्तु सर्वतः परहितनिरता
 पतवेतु चतुर्गणाः ॥ दाषात्रयां च नाशं सर्वत्र सुखी नवउलाकः ॥ श्रीस्तु ॥ ठ ॥ ॥ श्रीस्तु ॥

७१७ नमः श्रीसूर्याय ॥ अथाक्षिशमहाधृतं प्रणिपद्यतां जलि ॥ तत्प्रापर मया स्याच्च प्रवेदं मया
 सुरा ॥ सगवन किं प्रमाणं ॥ किमाकारा किमाश्रया ॥ किं वितागं कथं चात्र सप्तपातालधूमय ॥ आहारा
 त्रद्यवस्त्रांच विदुः कथं रवि ॥ कथं पर्येति वसुधं सुवनानि वितावयना ॥ किमर्थं तं कथं वाच्या
 ज्ञानोत्तगणधरणा ॥ पित्र्यमासनतवतिनाडीषष्ट्या त्रमात्रुषा तादव किल सवेत्र न तावा किनादुना
 दिनाष्टमासाहाराणां मधिपासं न समाकृत ॥ ग्रहर्हकक्षी किं मात्रा स्त्रिता ॥ कनकमेणता ॥ श्री
 तीव्राकराज्ञानो नोदमं ततथा विभ ॥ कियतीतकरद्या सिमनानि कति किंचति ॥ अक्षिशुभ्रुतम
 कंशिं उरुषं तत्प्राप्रणिपद्यत्यर्थं मया सुरा ॥ सुषुवानां मय कृतप्रश्नक्रमेण सगवान कंशिमवसुत्र
 रमयेव ह्यतिप्रश्नक्रमेण वदमाणा त्रदिज्ञानं स्रष्टे तो तदनुसारणतत्र तत्र विस्तरताशातव्य
 धामः प्रमाणं धूपरिधिया जनानि ७०५ ॥ आकारा त्रगोलकाकृति ॥ आश्रयो ब्रह्मणे धरणा मि
 काशक्तिः वितागो त्रदवा सुरादिका पातालधूमय ॥ ध्रुगोलाद्यंतरगता अथवरकूवतिष्ठति ॥

सर्वत्र नरसुरादिस्त्वनसुभ्रमणवशात् सूर्यद्यदर्थनियोगः कालो हः अदर्शने कालारात्रि
 कांति कक्षायां सदा सूर्यो लाकानुप्रकाशयन् पार्थति ॥ मघादिषट्कक्षोदवसागादवानामह
 काराति ॥ असुराणां रात्रिकाराति तादवउलादिषट्कक्षोरविस्तराणां तागातषामसुराणामह
 काराति ॥ तादवादवानां रात्रिकाराति ॥ चंद्रमासनपिष्टणामहोरात्रिकाराति तन्मानाध्यायसुविस्तर
 रं निरूपयति ॥ निरुद्धाशतउत्तयपार्श्वयोश्च नाडीषष्ट्यात्मकमाहारात्र्यानुचकीयकक्षाक्रमव
 शात् दिनाष्टमासाहाराणां धियानां समतानास्ति ॥ क्रवड्यमाश्रित्याज्यातिश्चक्रं ग्रहसहितं दवानां
 प्रदक्षिणमसुराणामप्रदक्षिणं भ्रमति ॥ धामरुपरिचंद्रादीनां चकीयकक्षास्त्रितानां प्रथक
 थक उद्धाय उक्तेषु चकीयकक्षांतरालकक्षाप्रमाणक्रमश्च तत्रैव शातव्य ॥ त्रिंशत्तर्षघटिकायां दिन
 प्रमाणं यदाधिकं तदनुसारणज्ञानोः करारक्षी ब्राह्मवति त्रिंशत्तर्षघटिकायां यदा दिनप्रमाणमल्प
 तदा अनुसारणज्ञानां करारक्षी ब्राह्मवति त्रिंशत्तर्षघटिकायां यदा दिनप्रमाणमल्प

मानानि न वा तेषां प्रयोजनमध्यायनिरूप्यते। इति त्रिप्रश्नार्थः सूचितः॥७॥ एतान्मशंसयं छिंदितगव
 नूततसावन। अथो न वा हात छिन्ना विधात सर्वदर्शकः। इति तत्कोदितं श्रुत्वा मायदं वाक्यमहोत्तरदृष्टे
 तमधेयं ततः प्रादुर्भूतः सतः। शुण्णैकमना प्रवायद्यमध्यात्मसुखमं। प्रवक्ष्यामि तिसक्तानां नादये वि
 धातमम॥ एतान्प्रश्नानुरुचामयः। प्रार्थयति तगवन्सर्वज्ञवया विना अथो मर्त्यं शयच्छेत्ता सर्वदर्श
 का। पिनास्ति। इति उक्तं मधुयथे दं वाक्यं श्रुत्वा वाक्यसाधं रमति। रदृष्टमर्थं संचिंत्य न दृष्टं तं रंभुन
 खं प्रादु। अतिरदृष्टमन तत्राश्रयति तत्कायदातयमेव। तस्मात्सावधानं न वयाश्रयतयं। इत्युक्तं
 सूर्यशः। पुरुषो मया यकथयति॥ वासुदेवः परं ब्रह्म तन्मूर्तिः। पुरुषः परः। अथ को निष्ठः। शांतः।
 पेचविंशत्यारः। ययः। प्रकृतं तत्राददी बाधमानश्च सर्वशः। संकषेणोऽपः। सुष्टादितो सुबीजम
 थाक्षिपत्। तदंडमंतवद्वे मंसर्वमंतस्त्वमोह तं। तत्रा निरुद्धः। अथ मंष्टात्तः। धृतः। सनातनः। आदि
 त्या आदि धृतवान् प्रकृत्या सूर्य उच्यते। परं ज्यातिस्त्वमः। पारसूर्योऽयं स विवर्तितः। पर्येति ध्रुव

२

नाथेषसावयनूततसावन॥ प्रकाशात्मा तमाहंता महा निथे ष विश्रुतः॥ क्वाऽष्टमंडलं सामा च्छ
 आसृजि मयं पिच्छ। त्रयी मयोऽयं भगवान् कालात्मा काल रुद्धिभुः। सर्वात्मा सर्वगः। शुद्धः। सर्वमस्मि
 नूततिष्ठितं। राय विश्वमाय चकं रुचा संवभरात्मकं। तं दांश्चश्चास्त्रयुक्ताः॥ पर्यट्टे षसर्वदा। वि
 पादमष्टतंश्च पादाः। यं प्रकटीतवेत्ता। साहंकारं जगदृष्टिं ब्रह्माणमष्टतं प्रभुः॥ तस्मै वदानुवरा
 नूदवा सर्वला कपितामहं। प्रतिष्ठा सांडमधे षसूर्यं पर्यतिता सयनू। एतानि सर्वाणि पदानि अध्म
 त्म पराणि एषां पदानामध्मन्म विधायां प्रतिपदं निरूपिता। यथा शितयः॥ अत प्रतिपद व्याख्येयं यगौर
 वभयात् प्रसुतश्च गलितं कंधश्च व्याख्यानमेव सुख प्रयोजने। तथापि किंचिद्दिग्मात्रमुच्यते। परं ब्र
 ह्म वाच्यो वासुदेव उच्यते। तन्मूर्तिः। पुरुषः। परं करचरणदिरहितः। सत्त्व रजस्त्वमो गुणातीतः। शांतः। पे
 चविंशति तत्रातिरिक्तः। कुररहितः॥ प्रकृतं तत्राददी सर्वशः। सर्वगः। संकषेणारयः। सुष्टार्थमादो
 तनलं छुष्टं। तस्मिन् जले खबीजं विष्टुष्टवान्। तदंतस्त्वमोह तं द्दिममं यमंडलं तवत्। तदंतस्त्वमो

विनाशार्थं प्रथमं शब्दात्ता निरुद्धा रयः सुरुषो जातः॥ स एव हिरण्य गती रयो ब्रह्म सूर्यादिनां मतिरपि
 कीर्त्तीतः॥ स एव न गवान् प्रकाशात्मा दिव्यं तरिह्यवान् अतिरुद्रं यं तस्य मंडलं यत्तुर्मयी तस्य सृष्टिः
 सामर्मयाश्च रश्मयः॥ एवं तदत्रयात्मकः कालात्मा सर्वगः सर्वरूपी सर्वधरकः सर्वभूतकरः प
 रिकल्पार्थि तिष्ठति॥ तस्य रथस्य कालचक्रं संवत्सरात्मकं परिकल्पयत्युक्लिगन्धुपुटं हती पंक्तिर
 द्युपजगद्यः॥ स स्रुष्टं दंश्च श्वाः कालाश्च न्युक्ताः॥ तस्य रथस्य कल्पिताः तस्मिन् रथे सूर्यः स्थितः सूर्यरूपी
 पायीति॥ इत्थं तस्य पादात्मनः चतुर्थं शिः सवीमतश्च राचरं जगत्॥ अपरं पादत्रयमष्टतं दिवि जयौ यो
 गिगम्यामतः॥ स एव ब्रह्माण्डस्य व्याघादमधो प्रतिष्ठाप्य तस्मिन् एव दानू वरांश्च बल्लून् साभरणं व्यक्तिकां
 श्वदवाश्च यं रथस्य प्रकाशयन् पार्यति॥ अथ सृष्ट्या मनः सृष्ट्वा ब्रह्मा देकारं सृष्टिं कृतं मनसश्च प्रमा
 ज्जसूर्योऽग्निश्च जसो निधिः॥ मनसः खंताता वायु रग्नि रापाधराः क्रमात्॥ अणिकं च द्या पंचिवम
 दाहृतानि जज्ञिधरे॥ अग्नीधामो ज्ञातु चं प्रोत तस्यो गारकादयः॥ तज्जाभ्रं रवांश्चुवा तस्यः क्रमशः प

३

च जज्ञिराऽधुन द्वादशक्षत्मानं विनिदराशिमं जितं॥ न ह्यत्र रूपिणं सूर्यः सप्तविंशत्तमकं वशी॥ तताऽहं का
 रात्मको ब्रह्मा प्रथमं मनः सृष्ट्वा तस्मान् मनसश्च स्रुष्ट्या चंद्रः स निलाम्बा का जातः॥ ततः शश्वत्पुण्यस्य शश्वत्को
 वायुजतिः॥ ततः शश्वत्स्य शश्वत्पुण्यस्य कृतं तज्जाभ्रं जातं॥ ततः शश्वत्स्य शश्वत्परस्य पुण्यस्य कृतं तज्जाभ्रं जातं॥ धुन
 स्रुष्ट्या शश्वत्परस्य गंधपुण्यस्य कृतं तज्जाभ्रं जातं॥ ततः स्रुष्ट्या विमोक्षं चं प्रो जातो ततामहाभ्रं तस्य
 पंचद्योत्तोमादयः॥ तच्च तज्जाभ्रं तज्जाभ्रं स्रुष्टिबुधः आकाशाश्च पुरुः अक्षः शुक्रः वायोः शनिः इति क्रमेण जातः॥
 धुन ब्रह्मा द्वादशक्षामादिराशिरूपा जातः॥ धुन रात्मानं सप्तविंशक्षं च वाऽस्थियादिन ह्यत्र रूपो जातः॥ तत
 श्वराचरं विष्टं निर्मादवत्सर्वकं॥ ऊर्ध्वमधोधारयः श्रोताभ्यः प्रकृतिस्त्रिताः॥ अणकर्म विज्ञागे न सृष्ट्वा प्रायद
 च क्रमात् विज्ञागं कल्पयामास यथाश्वादेव दर्शनात्॥ यद न ह्यत्र ताराणां ह्यमविष्टं च वा विष्टं॥ दवाश्च स्रु
 च्छाणां सिद्धानां च यथाक्रमं॥ तदनंतरं स्रुष्ट्वा वरं जंगमात्मकं जगत्सर्वं स्रुष्टुमहं कारात्मको ब्रह्मा प्रकृतिमश्रि
 य ऊर्ध्वं श्रोतसो देवगंधर्वादीन् मधो श्रोतसां पशुपक्षादीन् धः श्रोतसो मनुष्या न द्यश्च स्रुष्ट्वा तत्स्रुष्ट्वा वरात्मकं मि
 रित्वा दिकं सर्वं ससजी इष्टमना स्रुष्ट्वा तेषां देवादीनां ग्रहक्षणां च भूतः विष्टश्च चक्षुणाः कर्माणि च वस

यिवा तदवुह्यंश्चकीयशानंदष्टावदोक्तंविभागं कल्पितवान्। छष्टिक्रमेणैवा ब्रह्मांडमेतत्सुखिरंय
 त्रदं भूर्भुवदिको कटाहद्वितयस्यैव संघाटगोलकाकृतिः। इ एतत् ब्रह्मांडम तत्सुखिरंतन्मध्ये ब्रुवादि
 कं सर्वं तिष्ठति। एतत् कटाहद्वितय रचितं गोलकाकारेण स्थितं। ब्रह्मांडमध्ये परिधिद्योमिके द्वातिथीयात्।
 तन्मध्ये भ्रमणो ज्ञानो देतदक्षो धा क्रमादधः। मंदा मारुतश्च उत्र ह्यश्वाक्रं डाजं देवः। परिभ्रमं यमो धाः स्यात्
 इ विधाधरायनाः। मध्ये समंतादंडश्च भूगालाद्यो मितिष्ठति। विभ्राणः परमां शक्तिं ब्रह्मणोक्षरणात्मिकां
 ब्रह्मांडमाद्य परिधि स्रदंडकटाहसंलग्नं वृत्तप्रमाणानियोजनायाकाशकक्षा इत्यतिथीयात्। तस्मिन् आका
 शमध्ये नक्षत्रकक्षास्त्रिंशत्तदद्यंतर शनिकक्षास्त्रिंशत्तदद्यंतर शनिकक्षाभ्यां तारयुक्कक्षास्त्रिंशत्तदद्यंतर
 रत्नो मकक्षा तदद्यंतर रविकक्षास्त्रिंशत्तदद्यंतर शुककक्षा तदद्यंतर बुधकक्षा तदद्यंतर च
 त्रकक्षा तदद्यंतर मिथुविधाधरा मया श्रवमंति। तदद्यंतर तः साक्षादंडमध्ये आकाशभूगोलसि
 ष्टि तस्याक्षरा ब्रह्मणोक्षरणात्मिका शक्तिरवा तदनंतरं उच्यते मन्त्रनागाः सुरसमाश्रयाः॥ दिद्यौषधि
 रस्मापताः रम्याः पातालभूमयः॥ इमरद्यंतरतः पृथक् पृथक् गणवरका इव सप्तपातालभूमयो रमणीयाः

दिद्यौषधिरसाविताः नागानामसुराणामाश्रयास्त्रिंशं आनकरत्ननिचयेजो ब्रुनदमयोगिरिः॥ भूगोलमध
 गामरुक्तयत्र विनिर्यतः॥ उपरिष्ठात्स्त्रिंशत्तदद्यंतरादवामर्षयः॥ अधस्तात्सुरास्त्रिंशत्तदद्यंतरा
 माश्रिताः॥ ततः समंतात्परिधिक्रमणाय महास्रवः॥ मखालवस्त्रिंशत्तदद्यंतरादवा सुरविता गच्छतः॥ सर्वे रत्न
 सरिता मरुपर्वतः॥ शुद्धजो ब्रुनदमत्या ब्रह्मगालमध्यगतयत्र विनिर्यतः॥ तिष्ठति तस्यामारा रुपरितनाये इ
 द्रो दवा रुषयश्च महात्मानो निवसंति। अधः स्त्रिंशत्तदद्यंतरा निवसंति। परम्यरंशत्रवः॥ भूमर्मध्य प्रादेशे समंतात्
 भूपरिधावष्टवध्रुवत्समुद्रसिष्ठति। दवा सुरविता गताः। सीमाभूताः। समेतान् मरुमध्य वृत्त्युत्ता गच्छ
 ता यधः दीपश्च दिक्षु त्रयोदिन गयो देवनिर्मिताः॥ भूतपाद इव ध्यायमकोटीति विष्कृताः। तत्राष्टवर्षेण गरीश्व
 र्मप्राकारा तारणां याथायासारतवार्षलंकात इन्महाद्वारी। पश्चिमा कउमाल्यरेथाराम कारवा प्रकीर्त्ता।
 उदकुम्भिद्विद्वरीनाम ऊरुवर्षेतिष्ठति। तस्यां सिद्धमहात्माना निवसंति गतयथाः॥ भूतपाद विवरा तत्रा
 द्याः श्रुतिष्ठिताः। ताभ्यामुत्तयाता मरुः स उदवा सुराश्रयः॥ तासां उपरिगाया निविशुवन्मो दिवाकरः॥
 न तां सुविशुवन्मो द्याना दृश्यो नतिरिच्छातः॥ भूमध्य वलयस्थितजलधः दीपसामरु मेधः स समंततः उच्यते

नखचउर्दिहृषरीप्रउषयं देवनिर्मितं तिष्ठति तत्र पूर्वस्थां दिशि धूपं परिषिचुत्तां गन्तव्यं तत्रैव यमको
टीतिष्ठति प्राकारांतराणां पुरीतिष्ठति तथैव दक्षिणस्थां दिशि तारातवर्षे हृत्तचउर्थी शलंकापुरीतिष्ठ
ति तत्र त्रयीयां दिशि कुमालारथे वीरामकारयातिष्ठति एवमुत्तरस्थां दिशि धूपं हृत्तचउर्थी नाम कुसु
वार्धमिदं पुरीतिष्ठति तस्यां सिद्धामहात्मनो देवसदृशास्त्रिष्टुति तत्र यमकोटीरामकारयो यो यं प्रतिष्ठते
एकस्रष्टययोः प्राच्यां प्रतीच्यां स्थित इत्यर्थः एवं लंकासिद्धपुरी च शातथो ताभ्यां उत्तयपाश्र्वादे वा सुरवि
भागतामुत्तराता देवभागः दक्षिणाता पुरतागः उल्लू एव स्थित इति उल्लामय विषुवदिन इत्येतासां पुरी
णां साक्षादपरिचये भ्रमति अतः कारणत्वात् तदामध्यं कृत्वा याता वात विषुवच्छाया नास्ति तस्मिन् दि
नक्षत्रस्य योर्ध्वं वता रनतः स्थित निरुद्धादशसंख्यानानुभयं किति जायते अत्राता रक्षो ह्या यत्ता उक्त्वा
योः किति जस्रयोः नवतिलंबकां शास्त्रामरावकां शकाश्च या मया दिो देवतास्त्रानां दवानां याति दर्शनं अ
सुराणां उलादिो उच्छ्रयस्त्रागसंचरः देवासुराः किति जस्रं दिवा करं पश्यं यथोच्यते मतेषां वाममध्यदिन
ह्यापमरोरुतया प्रथोपरि नतसिद्धवतारा इयं तिष्ठति एकं देवस्त्रानां मारा रयो पटुपरिमसुरस्त्रा नाम

मेतास्त्रागमधो ४

MEMORIA

५

रारग्रथोपरि नतसिद्धति तत्रारक इयं निरुद्धादशपुरः स्थितो जनानां उत्तयतः किति जकक्ष्या मा भिय
तिष्ठति अतस्त्रापुरीषु अक्षोन्नतिनास्त्रिष्टुवयोः किति जस्रवात् एत एव तासु नगरीषु लंबकांशाम
वतिरवामारापरि स्थितवान् क्ववद्याकांशाः संक्षर्षेन वतिरं व निरुद्धपुरीणां किति जस्रवात् मया दि
षट्के संचरसूर्यः स्वस्त्रानस्त्रितानां दवानां दर्शनं याति उलादिषु कक्षिताः क्रीदेत्यानां स्वस्त्रानगेता
नां दर्शनं याति मया दिो विषुवति देवाः किति जस्रमुद्यंतं पश्यंति उलादि विषुवति देवाः अक्षयो नेता क्रूर
पश्यंति असुरा उदयसंज्ञा करं उलादि विषुवति पश्यंति तस्माद्देवासुराणामर्थो यं दिनरात्रिद्युतयो
ज्ञातया मया दीवृदितां सूर्यश्चीनराशी उदयतरां संचरन्प्रागहर्म्यं पश्यन्नेरुवासिनां क कर्दिनसं
चरं स्वदक्षः पश्चाद्दीमवसाः उलादींश्चीं भृगादींश्च तद्वादवसुरद्विषां अत्रादिनरूपा तषामर्थो यं
दिवि पश्यं याता अत्रादारात्रग्रमाणं चत्तानां गणहरणात् दिनरूपा दीमातषामयनांत विषयं याता
प्राक् किति जामेष संक्रांतिदिनां दवानां उदिनः सूर्यः प्रतिभ्रमणं उदयदक्षामषाष्टमिष्ठानसु

MEMORIA

संचरन्मिथुनां तादवानां मध्यं क्रं प्ररयति। ततः कर्कटसिंहकन्यासुप्रतिध्रमणं दक्षिणं संचरन्
 कन्यां तप्रयकुक्षितिजानं प्ररयिष्यात्तुपयाति। ततः सुलसंक्रांतिदिनप्राकृक्षितिजादवधिषाष्ट
 दितः सूर्यः तुल्यवृश्चिकधनुषप्रतिध्रमन् दक्षिणं संचरन् धनुः तदिनाई प्ररयति। तातामकर
 क्रंतर्मनिषुप्रतिध्रमणमुदकसंचरन् मीनां तादवधिषाष्टप्रयकुक्षितिजः। किंश्चिगं। ध्यात्। तस्माद्देवा
 सुराणां यथयः दिनरात्रीणां सिद्धः। तथा पुनयेषां रविस्तगणसुरणां देवाहाशं ध्यात्। मिथुनां तादे
 वानां दिनाई मेसुराणां रात्र्यई ध्यात्। धनुः तदवानां निशाई मेसुराणां दिनाई ध्यात्। उपर्यान्मानमद्यो
 चं कल्पयंति। असुराः। अद्योऽपि समसूत्रस्त्वामच्यातः। परस्परं तद्राक्षककुमालसौलंकासिद्धपुराशि
 ताः। सर्वत्रिवमदीगालस्त्वानमुपरिस्थितं। मद्योतरेवेतयोर्गोलंतस्त्वकोई कवाश्वधः। अल्पकायतया
 लाकाः स्वस्त्वानाभोवीतादिशः। पश्यंति वृत्तामद्येतां चक्राकारं वसुंधरां। देवासुराः परस्परं वयमवो
 परिस्थिताः। इति मद्योततथैव निरुद्धादशसमसूत्रस्त्वान्द्राख्यकेतुमालस्त्वः परस्परं लंकासिद्धपुराश्वरै

श्रिताः अपि परस्परमस्मदीयामवस्त्वानमुपरिस्थितमिति मद्योततथाद्योऽपि समसूत्रस्त्वः। सर्वपरस्पर
 रं मदीयामवस्त्वपरिस्थितमिति मद्योततवस्त्वानाभूगोलाद्योमिति स्थितिः। तस्योद्गीभिलाव एव नास्ति। अत्र
 यथया सार्वपश्यंति धूमिं गोलकाकारं पश्यंति किं तु अल्पकायत्वात् चक्राकारामवधूमिं परितः पश्य
 ति। सद्यं ध्रमति। देवानामपस्तद्यं सुरविषां। उपरिष्ठाभूगोलायं विक्षेपशं द्रवं सदा। एवमत्र दिने
 त्रिंशद्वाडिकाः शर्वरी तथा। हानि वृद्धी तथा वामो देवासुरविभागयोः। मघादोषयद्दृक् द्युत्तरात
 धिका। देवां शत्रुपादानि विपरितंतथा सुरं तुलादो द्युनिशो वमिंद्य वृद्धी तयो रुने। दशक्रांतिवशा
 न्निद्यंतद्विशानं पुरादितो। तचक्रांदवानां प्रदक्षिणं ध्रमति। असुराणामप्रदक्षिणं निरुद्धादेशे उपश
 त्खसुपरिष्ठाभूमिति। तस्मान्निरुद्धादेशे प्रत्यक्षेति जांतरालसाक्षात्तचक्रामवमदाहशै। तस्मा
 तत्रदिनं त्रिंशत्तुष्टिका। रात्रिरपि त्रिंशदवा। निरुद्धादशादवसुरविभागयोर्विष्वक्कृत्यद्यतिरिक्तदि
 नमुत्तक्षितिजांतरालक्षेत्रं चक्राद्विधेयं न च स्यादशकालांशवशात्तुवति। यदाधिकं दृश्यते।

तदा दिनमधिकं सवति। रात्रिरध्यायात्। यदा द्यूनं दृश्यते तदा दिनमपि त्रिंशत्तान् नूनं सवति। रात्रिर-
 धिका द्यात्। तत्रादवत्तागमषादिषट्के रवोच्चादशस्येष्टदिनं किति ज्ञाजनि तचरधचरं ६६ शय
 द्वास्वानात् किति ज्ञात्वा श्रीदशे प्राकृद्धि किति ज अधिकाः ॥ तावो नारप्रयकृद्धि किति ज अधिकाः ॥
 * स्मादिष्टु दिनचरधचुरंशा द्वियुगितां अक्रादीया ज्ञाः ॥ एत एव द्वादशपूर्वापर किति ज्ञांतराले कालांशाः
 ॥ त कालांशाः षड्विंशति स्मिन्दिनप्रमाणघटिका सवन्ति। तत्र राईधचुरंशे एव द्वियुगितिकूनथ
 काईशः षड्विंशति स्मिन्दिनरात्रिप्रमाणघटिकाः ॥ तत्रादवत्तागत्रलादिषट्के रवा विच्छेदनिष्ठ
 पितदिनप्रमाणं रात्रिप्रमाणं स्यात्। रात्रिप्रमाणं तु दिनप्रमाणं स्यात्। अत्र रात्रागत्रुनारतादवदिन
 रात्रिप्रमाणं मषादिषट्के स्यात्। उलादिषट्के स्यात् तदवत्प्रमाणं दिनरात्रिचययेन ज्ञातव्यं। अत्रादह
 रं। मिथुनांतगरवो। दवत्तागमपादानघडंडला निविशु वच्छाया दशपरमक्रांति ज्ञा १३९७ एषा द्वा
 दशभागयुगिता द्वादशाज्ञा किति ज्ञा स्यात् ६६५२४। एषा त्रिज्या युगिता द्वादशरात्राई कासिनीनेन ३१४९

७

न काचराई जीवा स्यात् ७३२१२४। अद्याः धनुः ७३७२२ एता असवः कालकला ज्ञातव्याः। एत द्वियुगिताः
 षष्ट्या ज्ञाः कालांशाः २४। ३६। ४४। एताः कालांशाः अक्रादीशसु या ज्ञा स्याता ज्ञाताः कालांशाः स्मिन्दि-
 न २०४। ३६। ४४ एतादवत् स्मिन्दिन द्वादशो दया स्य किति ज्ञांतरालं एता एव कालांशाः षष्टिर्विंशति ज्ञा-
 लब्धं घटिका विघटिकाश्च ३४। ६। एतादवत् स्मिन्दिनप्रमाणं तत्रादवत्तागत्रुनारतादवदिन
 * क्रोडीशस्य संशोधनं छेपांशाः षड्विंशति ज्ञात्वा लब्धं घटिका विघटिकाश्च २५। ५४। एतादवत् स्मिन्दि-
 नरात्रिप्रमाणं। तस्मिन्नादवत्तागत्रुनारतादवत्तदिनप्रमाणं सवति ३४। ६। रात्रिप्रमाणं मध्ये तादव-
 तस्मिन्दिनदिनप्रमाणं सवति २५। ५४। इत्थं मिथुदिनादवत्तागत्रु द्वादशदिनरात्रिप्रमाणं ज्ञातव्यं। पूर-
 तंक्रांतितागत्रुं सगणांशविज्ञा जितं। अत्रावत्तये जने रकी द्वा द्वा च प ५ परिच्छितः। इष्टदिनक्रांतितागे
 मथ परिधिया जनानि ५०५९ संयुक्तगणांशे विज्ञा ज्ञात्वा लब्धं योजनानि ५०५९ यजिनिरुत्त सक्रांति
 त्रिज्या द्वादशांतरतः सूर्य उपरिष्ठा ज्ञाति दक्षिणक्रांति दक्षिणतः त्रिज्या जने रुपरिष्ठा सूर्यो विज-
 ति अत्रावत्तये परमक्रांतितागाश्च उर्विशति स्मिन् घटि परिधिः संयुक्तगणांशे विज्ञा ज्ञात्वा लब्धं योजनानि ५०५९

तावन्ति ३३७ निरुद्धादशा उत्तरतः एतावत्तु योजनसु मिथुनांतगोरविादवत्तागे उपरिष्ठास्मि-
तः तपति अतः परमुत्तरतो रावर्गमेव नस्मि। एतावत्तु चतुरांत निरुद्धादशा दक्षिणतः एताव-
एव योजनेषु रविरुपरिष्ठात्पार्यति। अतः नैव प्रकारण निरुद्धादशा दशयोः अंतराल योजनानि
माधुनित दानयन प्रकारः। तथैव द्वादशा द्वांशा एव कौंति भागश्चानकल्याणसिद्धा द्वांशे भूमि प-
रिधिं मंयुं एत गणां विनो जतू लब्धं निरुद्धादशा दशान्तराल योजनानि जितवन्ति। परमापक्रमादव-
योजनानि विशेषाय तू। पू वृत्तपादा द्वांशाणि यानि स्थिता योजनानि। अयनांत विलासमनादवा सु-
रवि भागयोः। नाडीषट्मासक द्वांशे निशाद्यस्मिन्मृत्तथा॥ प्रायस्मिथुनांत गातरवि परमोत्तरा कौं-
ति भागाश्च उर्विशति॥ २४॥ तद्यः सकाशादा नीयं तयो जना नि एतावन्ति ३३७ भूपरिधि चतुर्थं शयोज-
नं चः १२६५ सकाशात् साधु नितकु द्वा वशिष्ठ योजनान्येतावन्ति। १२७ निरुद्धादशा उत्तरात दे-
वताग नवशताष्टाविंशत्यधिका योजनान्तरितश्चानि मिथुनांतगेऽर्के तस्मिन् नवदिन षष्ठि घटिकादि-
न प्रमाणं त्रिंशत् घटिकादि नाईत्यात्। तदा रात्ररभाव एव द्वादशा तस्मिन् नवदिन षष्ठि घटिकादि

षष्ठि घटिका मिका शत्रिः स्यात् तदादिना साव एव दक्षिणतोऽधुरताग एतावत्तु योजनेषु १२७ मिथुनांत
षष्ठि घटिका मिका शत्रिः। चापांति षष्ठि घटिका मिका कंदिनं सवति। तदंतरा पिषष्ट्यांत द्वा वृद्धी अर्द्ध निशाः। ए-
राता विपरीताऽयं नगा परिवर्तीता निरुद्धादशा द्वा विंशदधिक नवशत योजनश्चान उर्वीराता देव-
ताग विषुवच्छाया विंशत्यंशुलानि २० अर्द्धांशाः षट्षष्टिः ६६ तत्र मिथुनांतगाऽर्के दिन प्रमाणं षष्टिः। विषु-
वद्दिन इयेदिन प्रमाणं त्रिंशत् रात्रिः पित्रिंशा देवताग निरुद्धादशा उत्तरतः एक नवम्यधिक सप्त-
शत योजनश्चानि ७९ अर्द्धादशांशुलानि विषुवच्छाया १० तत्रा द्वांशाः षट्षष्ट्यांश सप्तदश कलाश्च ५६। १७ त-
त्रि व मिथुनांतगाऽर्के दिन प्रमाणं षष्टिः। उशब्धं घटिकाश्च तत्रो विघटिकाः १६। ४। ४। चतुरांतरा त्रि प्रमाणं ४६। ५६
दिन प्रमाणं १६। ४। तत्रा पि विषुवद्दिन इयादिनं त्रिंशत् रात्रिः पित्रिंशा देव निरुद्धादशा उत्तराताऽष्टादशा
धिकं पंचशत योजनश्चान ५१० विषुवच्छायान वांशुला १० तत्रा द्वांशाः षट्षष्ट्यांश सप्तदश कलाश्च ३६। ५१।
तत्र मिथुनांतगाऽर्के दिन प्रमाणं साईषट् त्रिंशत् घटिकाश्च ३६। ३०। रात्रि प्रमाणं साईत्राया विंशत्
२३। ३० तत्रा पि विषुवद्दिन इयेदिनं त्रिंशत् रात्रिः पित्रिंशा देव तत्रि वध चतुरांतराऽर्के रात्रि प्रमाणं साईषट् त्रिं

शत ३६।३० दिन प्रमाणं साईत्रयोविंशतुष्टिका २३।३० एतद्दाहरणत्रयास्मात्तदंत रालादेशे
 सुखादेशविषुवच्छाया वंशा तु अक्षांशास्त्रयशतुश्चादशनिरकादशयोरंतली रालयोजना निदिन प्रमा
 णं रात्रिप्रमाणं शतद्यो ५६६ मेवा सुरतागोपिदिन रात्रिद्ययायनसर्वमतनशातद्यो निरकादशादृदि
 णोत्तरयोरपि अष्टाविंशत्यधिकनवशतयोजनान्यः परतात्तचक्रसुपरिष्ठा न्नभ्रमति तस्मादाहारात्रम
 पिष्टिकात्मकं नवति किंचिच्छादवप्रमाणं नियतं दिवानिशोर्नवति तदये निरुद्यते। ऊनभूवृत्तपादे
 त्रविष्ठापक्रमयोजने १५ नुष्टगच्छः सवितादवत्तागनदृश्यते तथा सुरवितागापिमिथुनककीटक्षि
 ता नृच्छाया महीवृत्तपादं दशमादिशत राशिद्वयक्रांतिनागाविंशतिरष्टाविंशकलाश्च २०।३० ज्ञानि
 तयोजना निनवत्यधिकं शतद्वय २९० एतानि भूवृत्तपादयोजनान्यः १२५५ संशोधिता चैकादशश
 तानि ११०० निरकादशद्वय रत एतावत्सु योजनान्यु अक्षांशाः अष्टसप्ततिसप्तदशकलाश्च ७७।१७ अत्रा
 पिएकराशि संक्रांतिनागात्परमक्रांतिनागेत्यः अंशा १५।१५ षष्ठि तां गेषु संयोज्य एता एवाक्षां
 शा ज्ञानाः ७७।१७ अथवा एता चैकादशशतयोजनानि नवत्यां येषु भूवृत्तपादयोजने विहिते

लब्धमक्षांशाः अक्षां तस्मिन्नादेशे मीनादिति आरभ्य उलांतं यावद्दिनं वृश्चिकादिमारभ्य ऊंतांतं रा
 शिचतुष्टयं रात्रिद्यात् अत्रापि उलांतं दक्षिणक्रांतिमरभ्य तागा एकादशचवारिंशकलाश्च ११।४४
 तादशाक्षांशाश्च अनष्टासप्ततिसप्तदशकलाश्च ७७।१७ तत्क्रांत्यंशाक्षांशनवतिनागात्तवति तत्तप
 रं वृश्चिकादि नदृश्यते। इच्छामवासुरतागा एकादशशतयोजनानंतरितस्मान्निरकादशादृदि
 तः वृषराशिचतुष्टयं रात्रि कथादिशष्टकं दिनमिति दिनाईष्टववत्शातद्यो ॥४॥ मारामषादि
 चक्राद्विदवाः पश्यंति तास्करं स्रुताद्वेदिनं नवदसुराश्च उलादिको मषादि प्राच्यां स्रुतादवादिनं
 सूर्येपरिभ्रमंतं मषादि राशिषके दवाः पश्यंति तत्तत्कथां तप्रतीच्यां दवानां रविस्त्वगोभवति। इ
 च्छामवउलादिस्रुतादवादिनं मीनांतं सूर्यास्तं जास्करं पश्यंति स्रुताः ॥ दवानामसुराणां च अक्षांशाः
 नवतिः क्रमात्पूरिविद्यो लनाद्यपि भूपरिधिपाद उलात्वेन निरकादशाद्वय रता तै दक्षिणतश्च नष्टे
 न संख्या १२५५ त्वमंडलात्पंचदाशतागादि वतथा सुरा उपरिष्ठा द्रुज्यकी सोम्यायायायनांतगः
 तदंत रालयोः छायायाश्चोदक्रमं नवत्यपि मारारनिष्ठस्वोयाति परतः स्वविभागायाः ॥ पंचसप्तथ
 धिकनवशतानि ७७५ निरकादशाद्वय रतो दवजाग एतावद्योजनानंतरितस्मान्निरकादशादृदि

नमस्ति तसि विंशतिः कालांशाः ॥ ६९ ॥ २२ तत्र कथमिच्छते तेषु वेत्ति स्थाविश च धिक् न वशत योजनं चानेता
 वदकांशाः षट्षष्टिर्जाताः ॥ ततः ताराशिष्यक्रांतिना गात्रपरमक्रांतिल्याः पाश्चाशयं तागत्रयं द्वाविंशक
 लाश्च तदकांशसु षट्षष्टि संख्यां कश्च संयाज्जाताः ॥ ६९ ॥ २२ तागत्रयं द्वाविंशकलाश्च जनि तयो ज
 नानि सप्तचवारिंशत् ॥ ७० ॥ तान्यथा विंशत्यधिकं न वशत सु संयाज्जाता ये ये वा ॥ ७१ ॥ अयामवाचे व
 योजनानि चक्रपादांशेनैव या संयुज्यते तत्र पादयो जने विंशजत् लब्धमता एवाकांशालयांता तस्मि
 न्नादाशादवतागे ऊंसादुदितः सूर्य उदक् संचरन्मिथुनांतदिना द्विंशरयति पुनः व्याघ्राद्यककादि
 राशिपंचक संचरन्परदिना द्विंशरयति ॥ दृष्टिं कांतस्मिन्मेति ॥ पुनर्द्विंशरंतरा द्वांशरयि चामकरांतष
 नरादिति ॥ कथामवमिति तदुच्यते ॥ तत्र तावदृष्टिं कांतदक्षिणक्रांतिना गाविंशतिरष्टाविंशकलाश्च कांय
 शास्त्रादशाकांशाश्च मिलितानवतिर्जाताः ॥ तदवतद्विंशतिज्जाने ततः परं न दृश्यते ॥ तस्मिन्नादशे गिरि
 कादीनां छायाभावः ॥ रावरक्षः स्तितवाता एवमेव दक्षिणतो सुरतागनिरहृदशादवतावद्यो जनांत
 रित्छानेनैदशे मिथुनकर्कटगोरविः निशाकुरुवतीयत्रापि प्राद्यद्दिनविभागे शराशयः रात्रिनां गोर
 शिष्यमेतत् सादेव दृष्टात् सिंहादिदृष्टांतगोरविर्दिनचदिति शतं ॥ एकज्यापक्रमानीत योजनेऽप

रिवर्जिते ॥ भूमिकक्षाचउथीशद्वाकांशांशेष्वयोजने ॥ धनुर्धगादि कुंलसु संखिताः ॥ किं न दृश्यातादे
 वतागेऽसुराणां उद्ययाद्यचउथये ॥ एकराशि क्रान्तिना गाएकादशत्रिचवारिंशकलाश्च ॥ ११ ॥ ४३ तज्जनि
 तयोजनानि पंचषष्ट्याधिकं शतं ॥ १६ ॥ एतदुत्तरातादवतागे सप्तत्रिंशदधिकशतत्रय योजनं चाने
 ३३ ॥ द्वाकांशाश्च उर्विशति २४ तस्मिन्नादशे मिथुनांतगोरविः मध्यमे साशाडपरिष्ठाक्रमति ॥ तदा
 तत्र मध्यमक्रछाया नास्तीत्यर्थः ॥ यत्र उत्तरकांशाचउर्विशतं न तस्मिन् देशे यदा द्वाकांशाश्चोराव
 रुत्तरक्रांतिना गात्रधिकांशे तदा मध्यमक्रछाया शांकारुदक् संचरन्मिथुनांतदिना द्विंशरयति पुनः व्याघ्राद्यककादि
 राशिपंचक संचरन्परदिना द्विंशरयति ॥ दृष्टिं कांतस्मिन्मेति ॥ पुनर्द्विंशरंतरा द्वांशरयि चामकरांतष
 नरादिति ॥ कथामवमिति तदुच्यते ॥ तत्र तावदृष्टिं कांतदक्षिणक्रांतिना गाविंशतिरष्टाविंशकलाश्च कांय
 शास्त्रादशाकांशाश्च मिलितानवतिर्जाताः ॥ तदवतद्विंशतिज्जाने ततः परं न दृश्यते ॥ तस्मिन्नादशे गिरि
 कादीनां छायाभावः ॥ रावरक्षः स्तितवाता एवमेव दक्षिणतो सुरतागनिरहृदशादवतावद्यो जनांत
 रित्छानेनैदशे मिथुनकर्कटगोरविः निशाकुरुवतीयत्रापि प्राद्यद्दिनविभागे शराशयः रात्रिनां गोर
 शिष्यमेतत् सादेव दृष्टात् सिंहादिदृष्टांतगोरविर्दिनचदिति शतं ॥ एकज्यापक्रमानीत योजनेऽप

लखेरवोवृचिषुवच्छायाताऽधिका महतीष्टात्। इत्थमेवासुरनागोमारारसिखुखंसदेवयाष्टाष्टा
त॥ सशब्धोपरिगः। अयस्कारातष्टदयंरविः। राशुर्दीकउमालारखेऊरुष्वसमनंतथा। तारतादिषु
वार्षिष्वेतद्वदवपरिभ्रमनोमध्मेदयाईरात्रास्रकालाः। अयत्पिदक्षिणं। यमकोद्यां समध्मक्रगे
रविः। लंकायादति। रोकारया मर्दरात्रंतदातवति। सिद्धसुरास्रमयस्रदेवतवति। एवंलंकायां म
ध्मक्रगेयमकोद्यायादति। सिद्धसुरास्रेऽईरात्रंकाराति। यमकोद्यामस्रमेति। एवंपरामकारयाया
मध्मक्रगेरविसिद्धययादति। यमकोद्यामर्दरात्रंऊचालंकायामस्रमेति। एवंसिद्धयुयं मध्मक्रगे
रविः। यमकोद्यायादति। लंकायामर्दरात्रंऊमकारयायामस्रमेति। इत्थमेवाद्येष्टंतरालादशे
सर्वत्रसर्वेषुचिषुमध्मदयाईरात्रास्रमयाः। रावःपरिभ्रमनीयाज्ञातया। इति। प्रावान्नतिर्नचक्रस्र
नतिमरुत्रयास्रतानिरेकानिखुखंयाताविपरीतननेनती। सवीत्रान्नविशनिंक्षितिजादवनतिज्ञानं
उरुवमध्मतामाराध्वयोन्नतिः। स्रस्रनिवतिसागाः। तचक्रस्रस्रवति। संस्रस्रनिवति। एवसागाः। निर
हादशाऽउत्तरतः। सप्तत्रिंशदधिकशतत्रययोजनछानेकवद्योन्नतिश्चतुर्विंशतिकत्तरक्षितिजात्त

स्मिन्नवदेशेखध्मक्रचक्रस्रनरंतरपिदक्षिणतश्चतुर्विंशतिनागाः। तस्मिन्नवदेशेखमध्मऊत्तरतो
ध्रुवतिनतिषष्टिनागाः। तस्मिन्नेवदेशेदक्षिणक्षितिजात्तचक्रस्रान्नतिरपरिषट्षष्टिरवत्राननिवस्र
कारणस्यादशाक्षांशाः। सर्वत्रखमध्मदक्षिणतोत्त्वक्रस्रनवतिर्नवेति। स्यादशाक्षांशाऽउत्तरक्षितिजात्
ध्रुवयोन्नतिरित्यवशातया। सर्वत्रेष्टादशाक्षांशस्रनवतिसागाः। एवखमध्मऊत्तरतोध्रुवस्रनति
सिवनतिदक्षिणक्षितिजात्तचक्रस्रान्नतिरिति। सर्वत्राष्टादशाक्षांशतया। विषुवद्दिनइयेरविक्रान्तिनीति
रितिज्ञातया। सदादक्षिणोत्तरयोः॥७॥ तचक्रंध्रुवयोर्बद्धमाक्षिप्तंप्रवहानिलेः। पार्थिवजसंतन्नक्षत्र
हकहायथाक्रमं। उपरिष्वस्रमहतीकहाल्लाधः। क्षितयच। महयाकहायासागामहांता। ल्लास्रथा
ल्लाया। कालेनाल्लेनसगणां। क्लाल्प्रमणक्षितयध्वक्षितः। ग्रहः। कालनमहतामंडलमहतिभ्र
मनू। ऊर्द्धध्वक्षितामारात्रययोपर्यध्वक्षितयोध्रुवतारकयोः। सखवत्तचक्रप्रवहारयमारुतये
माणनिरंतरंभ्रमति। नक्षत्रकहायामवतेनचचक्रेणसहसर्वत्रक्षणस्रकहाः। प्रवहारयवाद्य
नाबध्वक्षिष्टेति। कहागताश्चप्रवहारयमारुतापरितातचक्रणसहनिर्वाभ्रमति। प्रागति

वंच ग्रहाणां पूर्वमवप्रथमाध्वये निरूपितं। सर्वत्र ह्येव नक्षत्रकक्षामहती सर्वत्र ग्रहकक्षाः।
 उपरितिष्ठति। ताताऽल्या तदध्वानि शनिश्चरकक्षा। ताताऽल्या अरु कक्षा। ताताऽध्वेऽध्वेऽल्याऽल्या क्रमेण लो
 मस्य बुधेऽशुक्रे च श्राणां कक्षाः। अत्र महत्या कक्षया सागात्रपिमहाप्रमाणस्तव चंतरस्थमदवातत्र
 लकक्षया सागात्रयल्यप्रमाणस्तवति। अंतरस्थाल्यवातत्रत एव महाकक्षा गतिग्रहो महता काले
 न नगणं भुंक्ति। अल्य कक्षगामी ग्रहा अल्य कालन नगणं भुंक्ति। इति। अल्यया तावत् नू भुंक्ति नगणा
 नू शीतदीधितिः। महत्या कक्षया गच्छं स तः अल्यान शनिश्चरः। चंद्रकक्षा सार्वत्र्योऽल्यया। तथा कक्षया
 भ्रमं भ्रंशं सर्वे चोऽल्यया काले निवसा गच्छं। सर्वे कक्षाभ्योऽपि शनिश्चरकक्षामहती तस्मात्तया कक्षया
 भ्रमं शनिश्चरामहता कालन नगणं भुंक्ति। इत्फदाहरणरूपेण हि साऽयं। ह्याकः॥ मंदादध्वः क्रमेण
 स्थः। चतुर्थादिवसाधिपाः। वर्षाधिपतयस्तु द्वितीयाः परिकीर्तिताः॥ ऊर्ध्वक्रामणशनिनामानामधिपाः
 स्मृताः॥ ह्यारशाः सूर्यतनया दक्षोऽधः क्रमेण च। अत्र मंदादध्वः क्रमेण कक्षाक्रम एवैवोक्ता शतयः॥
 मंदा मारज्यः॥ भूः अत्र सूर्योऽशुक्रं दुर्लभं दवः। इति मत्र मंदा चतुर्थे दिविः। रावश्चतुर्थः चंद्रः चंद्रा चतुर्थे

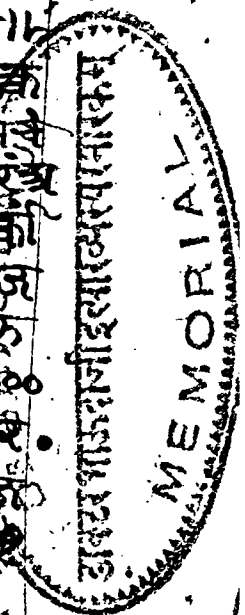
लोमः॥ लोमा चतुर्थे बुधः॥ बुधश्चतुर्थे अरुः। अरुश्चतुर्थे शुक्रः। शुक्रश्चतुर्थे शनिश्चरः। अत्र चयमेव तस्मा
 त्सावनदिवसाधिपाः क्रमेण सूर्यादयः सप्तशतयः॥ एवमेव क्रमेण मंदादध्वमुतीयाः सावनचर्षा
 धिपा शतयः॥ मंदाद्वृतीया लोमः॥ लोमाद्वृतीया तार्पवः॥ तार्पवाद्वृतीया अर्धः। चंद्राद्वृतीया जीवः॥ जीवा
 द्वृतीयाः सूर्यः सूर्याद्वृतीया बुधः॥ बुधाद्वृतीया मंदः इत्यत्र क्रमेण लोमो रि लोम बुधः शुक्रः चंद्रः अरुः विबुधः।
 अनंतरं क्रामणशतयः। अननिवप्रकारणष्टष्टादित आरथ्यरविप्रवृत्तयश्चतुर्था विषाधिपाश्च॥ सा
 वनमासाधिपा त ऊर्ध्वक्रमेण चंद्रादनंतरा शतयः॥ अत ऊर्ध्वक्रमश्च चंद्रः बुधः शुक्रः सूर्यः लोमः अरुः शनिश्च
 रास्तवति। अत्रापि षष्ट्यादित आरथ्यसूर्यप्रवृत्तीनां क्रमेण द्वितीयः सुतीयाः सावनमाधिपतिर्न वितिहो
 राधिपा सुक्रकक्षा क्रमेण शनिश्चरा दक्षोऽधः क्रमेण शतयः॥ अत्र दिनाधिपतिः स एवैव प्रथमह्यारशः स्या
 त्। तत्र रविवार रविरवाद्यह्यारशः स्यात्। ततः शुक्रबुधचंद्रशनिश्चरजीवलोमाक्रमशः चतुर्थादिवार
 चयमेव। ह्यारशधिपास्तवति। एवं पुनश्च प्रतिवारमाहारास्त्वत्रविंशतिहाराः। तदधिपाश्चतुर्थादि
 न्यः। चतुर्विंशतिरवश्चतुर्थादिहाराधिपाः। पुनः पुनस्तस्मात्पञ्चो ह्यारशधिपास्तवति। तथा चो ह्यारेशः

झाः षट्सप्ततिसहस्राणि षट्शतानि सप्तसप्ततिसहस्राणि २५७६०७ चंद्रोदककाद्यासंयोजनानि एकाकोटिर
 कविंशतिलक्षा एकविंशतिसहस्राणि त्रयोशतानि षट्सप्ततिसहस्राणि १२१२१७७६ युरुककाद्यासंयोज
 नानि एकाकोटिद्विषष्टिर्लक्षाः अष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि पंचशतानि द्वादशाधिकानि १६२४७५१२ राऊक
 काद्यासंयोजनानि काटिद्वयं चतुपंचाशद्विंशतिरसहस्राणि षट्शतानि षष्ट्यधिकानि २५४७३६६०
 शनिककाद्यासंयोजनानि काटिचतुष्टयं सप्तसप्ततिसहस्राणि शतत्रयमशीत्यधिकं ४७७७३० नक्षत्र
 ककाद्यासंयोजनानि त्रयोकाद्या एकविंशतिलक्षाः चतुर्नवतिसहस्राणि नवशतानि चतुरधिकानि १२
 ७२१८४८४ आकाशककाद्यासंयोजनानि ब्रह्मांडाद्यंतरे सूचीरिक्तमवचंतयायाजनसंख्या एकोनष
 ष्टिः सप्तशतः अष्टादशमहापद्मानि खर्वत्रयं ब्रह्मांडत्रयमष्टौकाद्याः षष्टिर्लक्षाः षष्टिसहस्राणि शत
 चतुष्टयमष्ट्यधिकानि चत्वारिंशदधिकं ५८१७०३२०७६०६४४४० एतया चंद्रादिककाद्यासंयोजनो
 ध्रुवकल्प १६०० योजनानि हनानामर्धं योजनानि ध्रुवपरिष्ठात्तावत्तु योजनेषु ग्रहः शुक्रकाद्याध्रुवमती
 यथीतत्र चंद्रोच्चाय योजनानि ध्रुवपरिष्ठात्तु सहस्राणि पंचाशत्शतचतुष्टयं पंचत्रिंशदधिकं ५०४३५

१४

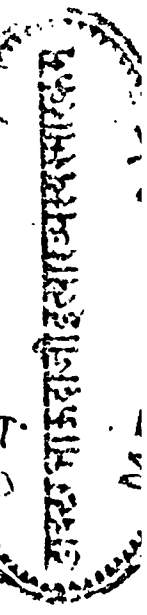
तथा उभेष्टाय योजनानि लक्षिकं चतुःषष्टिः सहस्राणि शतामकं षष्ट्यधिकं १६४१६७ अक्रोष्टाय योज
 नानि लैलक्षचतुष्टयं विंशतिसहस्राणि पंचविंशतिशतानि सप्तसप्ततिसहस्राणि ४२०५७०२ विंशद्विंशकाणां
 ध्रुवपरिष्ठात्तु उच्चाय योजनानि लक्षकं चतुरशीतिसहस्राणि शतमेकं सप्तपंचाशदधिकं ६७४१५७
 लोमथोष्टाय योजनानि द्वादशलक्षाः सप्तशतीतिसहस्राणि पंचशतानि त्र्यधिकानि १२७७५०३ चंद्राद्य
 योष्टाय योजनानि षष्टिलक्षाः षष्टिसहस्राणि शतामकं मष्टात्रिंशदधिकं ६०६०१३७ आरारुष्टाय योज
 नानि एकाशीतिलक्षाः त्रयोविंशतिसहस्राणि शतचतुष्टयं षट्पंचाशदधिकं ७१२३४५६ राहुरुष्टाय यो
 जनानि एकाकोटिः सप्तविंशतिलक्षाः त्रयोविंशतिसहस्राणि शतचतुष्टयं षट्पंचाशदधिकं चत्वारिं
 शत्सहस्राणि सप्तशतानि त्रिंशदधिकानि १२७४०७३० शनिश्चरयोष्टाय योजनानि काटिद्वयं लक्षिकं स
 ष्टाशीतिसहस्राणि त्रयोशतानि चतुर्नवत्यधिकानि २०१७७७८४ नक्षत्राणामष्टौष्टाय योजनानि ध्रुव
 रुपरिष्ठात्ताटिचतुष्टयं दशलक्षाः षष्टवतिसहस्राणि षट्शतानि द्वापंचाशदधिकानि ४१०८६६५२
 ध्रुवपरिष्ठात्तु उक्तब्रह्मांडपर्यंत योजनानि एकोनत्रिंशत्सप्तशतः शंकुपेचकं नवमहापद्मानि खर्व

मकंपन्नपक्कं चउः पंचाशकाद्यः त्रिंशक्षकाएकपंचं त्रिंशत्सिद्धाणि शतचउंष्ट्रयं विंशद्यधिकं च।
 २५५५५५०१५५४३०३१४२० ग्रहाणां मुद्राय योजनानि सक्तीयसक्तीयांतरालयोजनानि ज्ञातव्यानि तत्र
 थमित्यन्यतो अस्तीष्टग्रहयोर्दीयारुद्राय योजनानंतरंतयोः परस्परमंतरालयोजनानि तवन्ति। यथा
 द्रष्टव्योऽष्टाय योजनानि ५०४३५ एतच्चंद्रयंतरं अथ बुधाय योजनानि १६४१६७ एतदुधयंतरं
 नयोरंतरयोजनानि ११३७३२ एतच्चंद्रयुधशीघ्रयोः परस्परमंतरं ज्ञायं त्रानि निवप्रकारणचक्रा
 तरयोजनानि एतावन्ति ज्ञातानि ६३४०२२ एवमस्तीष्टग्रहयोर्नक्षत्रादीनामपि सावधामंतरालयोज
 नान्य धृष्टाणि। पूर्वोक्तपाठक्रमेण आकाशकक्षा योजनानि तवन्ति तांश्चैव सिद्धानि धृष्टाणि
 पृथपरिक्रमेण चक्रादीनां कक्षा योजनानि क्रमादप्येव तेनोक्तपाठः। खत्रयाच्चिह्नद्वयं ३२४०००
 कक्षावृत्तिर्न दीयते। अशीष्टयाष्टस्वदित्रिकतस्यैव दक्षतः १०४३२०० शुक्रशीघ्रसंज्ञाभि
 स्माच्चिरस्य द्यमाः २६६४६३७ तथा तां कक्षां बुधशुक्राणां खरवार्येकाभिश्च सवाः ४३३१५०० ज
 योऽष्टकक्षयां कष्टावदिकचुनंगमाः ॥ ७१४६॥ ००८ चान्द्राच्चयस्याध्याष्टनगदिष्टाष्टवक्रय

१८७१२००६८४०००००

३७३२७५७६ कृतवर्तुनि पंचाद्विंशत्पाण्डविषयाद्याः ॥ ५१३७५७६४ सन्तीनाई सतवा द्विंशत्पा
 नवकंजराः ॥ ७७५७४२५२ पंचबाणाक्षिनागर्भे साष्टाक्षि शानरतः १२७६६७२५५ तानां रविख
 यो कवचुरंध्रशराश्विनः २५७७००१२ खयोमस्वत्र यखत्रयखसागरषट्कनागद्योमाष्टश्रुयम
 रूपनगाष्टचक्राः ॥ ७७१२२०७६४००००००० ब्रह्मांडसंख्येयः ॥ ७७१२२०७६४०००००००
 प्रसारः ॥ आकाशनामर्थश्चक्षुचक्रादंकरैर्वलेखनमेव व्याख्यात आकाशकक्षायोजनानीमानि ब्रह्मांडक
 द्यंत्यंतरपरिधिप्रमाणं तावत्पर्यंतं समंततः सूर्यरश्मयः प्रसरन्ति तस्मात्सूर्यप्रसामंडले सर्वत्र सर्वे
 वतीतः। इति श्रीसूर्यसिद्धान्तनाथे ग्रहकक्षाधिकारः समाप्तः ॥ ८॥ अथ युग्मे शुचादेशे स्मातः शुचि
 रलंकृतः ॥ संज्ञयतां स्वरं ज्ञात्वा ग्रहान् तान् श्रुयुह्य कान्। परं पर्योपादेशेन यथाज्ञातं युग्मांश्च वा
 चार्यः शिष्टबोधार्थं सर्वप्रथमं दर्शितवान्। भूगोलस्य रचनां कुर्याद्विस्मकारिणी ॥ शिष्टाः सक्तो नियागो
 रको हितश्चैव तस्य बोधमाचार्यः पारंपार्यपादशशुरुमुखादुद्घातदृष्टव्यं ततः शुचिरलंकृतः
 र्यंसंज्ञय ग्रहान् कक्षाणि युह्य कांश्च संज्ञय एकांतप्रदेशे शुचिस्नानजनानामाश्चर्यकारिणी भूगोलस्य

रचनां कुर्यात् ॥ ७ ॥ अस्तीष्टं दृष्टिबीगालं कारयिष्युः दारवं दंडं तन्मध्यं गोमरु रुतयत्र विनिर्ग-
तो आक्षरकक्षादितयं कक्षा विश्वती तथा न गणं शांशलिः कार्यदलितमिष्य एवता ॥ भूमिं गोल-
का कारी स्रक्तां दारु मयी कृत्वा तन्मध्ये दृढं दंडं सुतयत्र विनिर्गते मध्यं कृत्वा घृतान्मरुं परिकल्पयेत्
तत्ताभूमेः परितारुतयाग्रमंलं न पंजरं गालं कारं रचयेत् कथमिदं कक्षे सादारु मयि विदलिता म-
मयि विद्यामे कांशुल परिमाणेः अशीत्यधिकशतप्रमाणं भूतिः दिवि एतन्त्रयं पंजरवत् पंजर-
यंगालाद्विदलितारकांतरितः कर्तव्यः उत्तयो गोलं कृत्वा पंजरयो मीमांशु छिद्रं कर्तव्यं मरुदंडं विनि-
र्गमाथं तत्पंजरद्वयं भूगोलस्य बाह्यात् मरुदंडात् तयाग्रमंलं यत्तु त्रयपाश्वीतारकी कृत्वा यथा गोल-
का कारं रचयति तथा पंजरद्वयं परस्परं संयोजयेत् इच्छं मेया लितं पंजरं चान्तरं द्या सश्च सी-
धं विपर्योः दक्षिणे त्रयो रूपयधः स्यात् उद्देशाधिकशतांशुल प्रमाणं तवैति पंजरद्वयं मे पक्षं चानपरि-
धिरव विदुः वका कृति परिकल्पनीया माविषुवक कक्षा षष्ट्याधिकशतत्रयांशुल उल्लाप्य साक्षरकक्षे क-
थ्यते ॥ इच्छं विषुवक कक्षा आक्षरकक्षाद्वयं चेतत्र येन गणंशुल उल्लाप्य मेव स्यात् ॥ इच्छं भूमः परिधि-
तो

२५

१६

मारा रुतयाग्रसं संकं सचक्र मशीत्यधिकशत विदले स्यावक्षि रंत रालि श्यांशुल संमितिः शतत्रयं
षष्ट्याधिकं सवति अंशुल प्रमाणं उयवो दराष्टकं षडं च उच्छ्रं द्विकं वा सा सामथ्र्ये सारणं छाया च शा-
नद्या ॥ आहारात्राई के सित्प्रमाणं नुपातः ॥ कांति विदुः पन्नागे शुदलिते दक्षिणे तरे ॥ चैवै रण-
क्रमे सित्प्रो मदी ॥ षादीनां सुदक्र मातु कक्षाः प्रकल्पयेत्ता श्रकृत्वा दीनां विपर्ययात् पंजरमध्यं इदं म-
ध्यं परितः विषुवक कक्षा पर्यंतं तारालं सूत्रं विजो वस मूपे चाश दंशुला त्रिका ॥ तद्विजो तपंजरश्च सी-
धं पंजरं द्या संध्यात् तदंशुलानि ११४ ताता मे षादीनां आहारात्राई के सित्प्रमाणं नुपाततः ॥ मषादि-
नुपातः ७ कक्षाः कल्या ॥ आहारात्राई के सित्प्रमाणं कथमिति आहारात्राई के सित्प्रमाणं नुपाततः ॥ मे-
षाहारात्राई ३२१० दृषाहारात्राई ३ मिथुनाहारात्राई ३१४१ एतद्वृतीयं दृष्ट्य कृष्ट्य कृष्ट्य
तमे अलात्रक माहारात्राई के सित्प्रमाणं यथा ॥ तदंशुलानि द्विजुलितानि च कक्षाया संध्यात् द्या स-
वत्रादिश अक्ष सुल मे अलात्रिका परिधि स्यात् परिधिरव का कृत्वा चेत ॥ अथ वा अक्ष की यथा मांशुलानि

स गणं शंशुलिः संशुणतद्या शेषत्रु दशधिकशतेन विभज्य लब्धं चकी यपरिधिः स्यात् अथवा चोदो
रात्रा द्विकसंशुलान्येव स गणं शंशुलिः संशुण सप्तपंचाशता विभज्य लब्धं चकी यपरि
धिः स्यात् इच्छं परिध्म नय नं क्वचामषादिक द्वापरिकल्य ने कथाता विषुव क द्वा उतरतः परिधि
मात्रेण चक्रांशं शंशुलानि एकादशचवारिंशं शंशुलानि च प्रमाय न दंत राल स्यान् परिता मषक
द्वात स्यांत सूची मषादारात्रा द्विकसंशुलानि षट्पंचाशत द्विधुणा मषक द्वा सूची द्वादशाधिकाश
तांशुलानि ११२ स्यात् स्यात् मषक द्वापरिधिः विषुव क द्वा ता षडंशुलि रुना स्यात् सा चतुः पंचा
शदधिक शतत्रयोशुलान्त वेति ३५४ ताता दृष क द्वा कथने विषुव क द्वा यात्रा त्रिंशं शंशुलान्तरि
त स्यान् दृष क द्वा स्यात् तस्याः सूची तपेजर मध्य दृषादारात्रा द्विकसंशुलानि सा द्वि त्रि पंचाशत द्विधु
णा दृष क द्वा तः समग्र सूची स्यात् स्यात् सप्तधिकशतांशुलानि १०७ विषुव क द्वा ता द्वा विंशत्यंशुलि रु
ना दृष क द्वा स्यात् तदंशुलानि त्रिंशं छेता यष्टा त्रिंशदधिकानि ३३७ ताता मिश्र न क द्वा कथने तत्

१७

सूची तपेजर मध्य मिश्र नादारात्रा द्विकसंशुलानि १०५४० मिश्र न क द्वापरिध्मंशुलानि शतत्रयं त्रि
शदधिक म दंशुलं च ३३० मषादिक द्वात्रयेऽपि दृथक् २६६ णो तरपाश्र्वीयाः परम विद्वपांशुल उ
ल्यांतरित स्यान् चंशदीनां विद्वप कलात्र पिष्ट द्वाः परिकल्पनीयाः सूची निरूपित मिश्र न क द्वा व
क कटिक द्वा स्यात् दृष क द्वा व मिंद क द्वा मष क द्वा व क द्वा क द्वा स्यात् किं वत्र मेषादीनां तामषा
दिक द्वा तव तिक क दीनामादौ क क दिक द्वा श्रवन्ति ता एव क द्वा मिश्र शतयाः तद्वन्मिष उलादी
नां सुगादीनां विला मतः याद्य गोलाश्रिताः कायाः क द्वा भरद्वयो रपि ततः पूर्ववद्विषुव क द्वा ता
दक्षिण तां गो मष क द्वा व त्रुल क द्वा क द्वा त कथ मिति विषुव क द्वा ता दक्षिणतः परिधि मात्रेण
एकादशांशुल त्रिचवारिंशं शंशुलान्तरित स्यान् ११४३ स्यादारात्रा द्विकसंशुलानि ५६ तद्विधुणा सूची स्या
सः ११२ सेव क द्वा त त्परिध्मंशुलानि ३५४ इति त्रुल क द्वा ततः प्राद्व दृष क द्वा व त्रुल क द्वा क द्वा सापि
विषुव क द्वा ता दक्षिण ता विंशत्यंशुलाष्ट त्रिंशं शंशुलान्तरित स्यान् २०२६ तदादारात्रा द्विकसंशुला
नि ५३३० तद्विधुण सूची स्यात् स्यात् १०७ तत्परिध्मंशुलानि ३३७ इति दृष्टिक क द्वा स्यात् ताता मिश्र

नकदातद्वचकदाकल्या विषुवकदात्तादक्षिणतागेपरिधिमात्रेणचतुर्विंशत्यंशुलांतरितस्त्वाने
तदाहारात्राईकेसंयुलानि५२।२०तद्विद्युणश्चचीद्यासः१०४।४०तत्परिधिंयुलानि३३०५तिष्ठकदा
द्यात्।अनरुक्रमेणध्वजकद्विवमकरकदाद्यात्।दक्षिककद्विवकुंतकद्विवद्यात्।उलकद्विवमीन
कदाद्यात्।किंवापिउलादीनामंतश्चेताःकदा मकरादिनामादिकदास्त्रिंशोसवंतिइतिउलांतक
द्विवमकरादिकद्वितिज्ञातया।इच्छंउलादिकदात्रायपिप्रायदक्षिणोत्तरपार्श्वयोःचंद्रादीनां
रमविद्युपांतरितस्त्वानेऽष्टद्विवविद्युपकदा।परिकक्षाः।अतःपरमश्चिन्त्यादीनांकदात्रपिवि
षुवकदायाथोदराक्षरकदाइ।पेयेपिचस्त्वानिपरिकल्पनीयाः।इतिवहमाणोपसंबंधज्ञातया।
तथाच।याम्योदगोलमंस्त्वानांनानामनितितसथा।सप्तर्षीणामगम्यश्चउलादीनांचकल्पयेत्।अ
श्चिन्त्यादीनांकदा।क्रमेणलिरयातातत्रप्रायतच्चकीयाहारात्राईकेसंयुलाज्ञातया।तत्पश्चांश
युलात्मकतद्विद्युणश्चचीनद्यासः।अश्चिन्त्यादीनांस्कटक्रांतिज्यावयंत्रिज्यावयंत्रिसंशोधश्च
अश्चिन्त्यादिद्याहारात्राईकेसंयुलानिस्त्वानिगणंशांशु

१८

कक्षा कक्षाशतपरिधिः सातथा॥

लिःसप्तपंचाशताविसल्लालज्वमंयुलानिपरिधिमश्चिन्त्यादीनांचकदाद्यात्।द्याहारात्राईकेसंयुला
निद्विद्युणितानितानिचकदास्त्रचीद्यासः।इच्छमानीतद्याहारात्राईकेसंक्रांतिश्चअश्चिन्त्यादीनां
कदाद्यनिरूपितालिरयाता।विषुवकदायाउत्तरपार्श्वयोराक्षरद्वये।पिदवासुरवितागयोः।अश्चिन्त्यादी
क्रवाणंस्कटक्रांतिनागाएवविषुवकदाउत्तरपार्श्वीया।परिधिमात्रेणचतुर्विंशत्यंशुलानिपरिकल्प्यानि।
अश्चिनीक्षावामाषांशोलागाः।०।७।तद्योत्तरक्रांतिनागाःत्रयोदशपंचदशकलाश्च१३।१५विषुवकदाया
उत्तरतःत्रयोदशांशुलपंचदशत्यंशुलांतरितस्त्वाने।श्चिनीकदाद्यात्।तद्याहारात्राईकेसीः३३४५तद्विद्यु
णंघटितक्रमंउलादिमश्चिनीकदाद्यासः१११।३०द्यासवय्रीदशयुणितान्मूलंअंशुलादिकमश्चिनीकदाश
तत्रयैवापेचाशदधिकं३५२एवमश्चिनीकदापरिकल्प्या।अथत्तरणीक्षावामाषांशुतिनागाः।०।२०तद्वत्तरक्रां
तिनागाएकोनविंशतिरष्टपेचाशकलाश्च१७।५०स्त्वानात्विषुवकदायाउत्तरतःक्रांतिनागांतरित
स्त्वानित्तरणीकदातददोरात्राईकेसीः३२५तदंशुलानि।त्रिपंचाशदिकपंचाशत्यंशुलानि५३।५१।तानिग
णंशांशुलिः।संयुलसप्तपंचाशताविजलज्वलतत्परिधिर्त्तरणीकदाद्यात्।शतत्रयैचचारिंशदधिकं३४०
प्रायकदायासांयुलानि१०७।४२।अथरुनिकोक्षावद्विषेसाईसंज्ञांशाः।१।७।२०तद्वत्तरक्रांतिनागाः।१७।१८

१

माणात्सप्तम्येः सदासंगं हंति। इतीहं सप्तम्येः णाश्रयदिकं प्रथमं तागणितागता निरूप्यतेषां कदा
 × दिष्टविद्यासंकायः। एतत्सर्वमायनं मिहोताकमेव निरूपितं। अथ ब्रह्म हृदयक्रावाष्टाविंशतिना
 गाः ११२२ तस्या विहृप एव विषुवक कदातः उत्तरक्रांतिनागाः अष्टाविंशत् ३७० एतदहोरात्राईकसं २७०५
 तक्कांयलानिशत इयं साईपंचाशीत्यधिकं २७५। ३२ तक्कायासः १७०। १८ अथ जत उक्कावाः ५ पिहृषे
 वाविंशतिनागा एव ११२२ तस्योत्तरक्रांतिनागाः अष्टौ ८० तदहोरात्राईकसं ३४०४ तक्कांयलानिशत इ
 यमष्टपंचाशदधिकं चंयलानि अष्टचवारिंशत् २५७४७ तक्कायासः ११३। २० अथ प्रजापतिक्वरा
 शि इयं २१० तत्तत्तरक्रांतिनागाः अष्टाविंशत् ३७० तदहोरात्राईकसं २७० तक्कांयलानिशत इयं साईपं
 चाशीत्यधिकं २७५। ३२ तक्कायासः १७०। १८ अथ वसक्रावा राशिषट्कं ६० तत्तत्तरक्रांतिनागास्य ३०। १०
 तदहोरात्राईकसं ३४३२ तक्कांयलानिशत इयं साईमकोनषष्ट्यधिकं ३५। ३० तक्कायासः ११३। ४०
 अथ वसक्रावा राशिषट्कं ६० तत्तत्तरक्रांतिनागाः एतदहोरात्राईकसं ३३५४ तक्कांयलानि
 शत इयं सप्तपंचाशदधिकं चंयलानि पंचचवारिंशत् ३५७। ४५ तक्कायासः ११३। ७० एतेषामग्निद्यादिक

२२

वाणां विषुवक कदातः क्रान्तिनाग उच्यंतां उलांतरितं स्यानेकदा एव शातयाः।। यथासुत्तरक्रांतिस्त्रेषां देवता
 गायेषां दक्षिणाक्रांतिस्त्रेषामसुरतागमाय विषुवती कदासवीमामवस्थिता तदा दारुता नावे अ
 यान विषुवद्वयं तगोलस्य माहान्मधे विषुवक कदासवी तदाणामाक्षरधृता स्त्रिता तन्मध्यं पूर्वीपर
 सूची स्त्रिता तस्याः पूर्वीग्रामष विषुवच्छानं पश्चिमप्रेतलादिविषुवच्छानं विषुवच्छानातातागोः स्फु
 टत गणसंवरताः।। क्षत्राण्येव मजादीनां तिर्यक्पातिः प्रकल्पयेत्। यस्मिन् देशे गोलरचना कर्तुमि
 श्यते। तद्वशात्साराण विषुवक कदा कर्तव्या। तत्र प्रकार उच्यते। अष्टादशमेषादयासवः षष्ठितक्का
 दशमेषा स्फुटप्रमाणकालां शासवंति। तेषां गुलवेन परिकल्पाः। तां चंयलानि मषमिथुनवतुस्त्रा
 नां द्विषुवक कदायां प्राक्प्रसार्य तदंतामषराशिपरिच्छेदः परिकल्पः। तस्मात्स्त्राना उत्तरतो मषक
 दायां मषादित आरभ्य मषात्प्रातस्त्रानपर्यंतं तवति मषपरिच्छेदादहोरात्रे अष्टादश दृषक कदां गुल
 उच्य विषय विषुवक कदायां मेव प्रसार्य स्थापयेत्। तदंतं दृषाद्वत्रवच्छेदः कार्यः। तस्मात् उत्तरतः सादा
 दृषत्त कदायां मेवामषादित आरभ्य मषदृषत्त कालां शास्यते लभ्यते। दृषपरिच्छेदादहोरात्रमि

पुनस्तु कालांशोऽलानि विषुवकक्षायां प्रसार्यते दंतमिधुनपरिच्छेदः कायः। तस्मात्तत्र रातामि-
 धुनकक्षायां मघादित आरभ्य मघवृषमिधुनराशि त्रयकालांशज्यासंलग्नान्नवतितस्मिन्नेव स्थाने
 मिधुनकक्षायां मघज्यां बुधप्रत्यक्षप्रसार्यते यद्दीवा उलादिविषुवदृष्ट्याने निदधत्। सा कर्कटमिह
 कक्षाकालांशज्यायात्। तातामिधुनपरिच्छेदादरभ्य कर्कटकालांश उल्ल्यांशुलानि विषुवकक्षाप्रसार्य-
 तदंतककर्कटपरिच्छेदः प्रकल्प्य तस्माच्छानात्तत्र तो वृषकक्षायां मघसमीपवस्थितः। उलादित आ-
 रभ्य मिह कक्षायां कालांशज्यासंलग्नान्नवतित कर्कटच्छेदादरभ्य मिह कालांश उल्ल्यांशुलानि विषुवक-
 क्षायां प्रसार्यते दंतमिह हि द्वे त्रपरिच्छेदः प्रकल्प्य तस्माच्छानात्तत्र तो मघकक्षायां उलादित आर-
 भ्य कक्षाकालांशज्यासंलग्नान्नवतित मिह परिच्छेदादरभ्य कक्षाकालांश उल्ल्यांशुलानि विषुवकक्षायां प्र-
 क्षप्रसार्येष्टाप्येता तदंत उलादिविषुवच्छानायात् तत्र विषुवकक्षाद्वित्रवच्छेदः उलादिविषुवच्छानादा-
 रभ्य उलस्तु कालांश उल्ल्यांशुलानि विषुवकक्षायां प्राक्षप्रसार्यते दंत उलाद्वित्रवच्छेदः परिक्रियाः। त-
 त्स्थानात्तस्माच्छाङ्गं तत्र तद्विणतः उलादित आरभ्य उलादिकक्षायां उलकालांशज्यातियोगामिनीसंलग्न-

आसवति। उलपरिच्छेदादरभ्य विषुवकक्षायां वृश्चिककालांश उल्ल्यांशुलानि प्रसार्यते दंतः वृश्चिकद्वे त्र-
 वच्छेदः कायः। तस्मान्नाद्विणतो वृश्चिककक्षायां उलादि आरभ्य उल वृश्चिककालांशज्यायात्। संलग्नान्न-
 वतितस्मिन्नेव स्थाने मिह कक्षायां मघज्यां बुधप्रत्यक्षप्रसार्यते यद्दीवा उलादिविषुवदृष्ट्याने निदधत्। सा कर्कटमिह
 कक्षाकालांशज्यायात्। तातामिधुनपरिच्छेदादरभ्य कर्कटकालांश उल्ल्यांशुलानि विषुवकक्षाप्रसार्य-
 तदंतककर्कटपरिच्छेदः प्रकल्प्य तस्माच्छानात्तत्र तो वृषकक्षायां मघसमीपवस्थितः। उलादित आ-
 रभ्य मिह कक्षायां कालांशज्यासंलग्नान्नवतित कर्कटच्छेदादरभ्य मिह कालांश उल्ल्यांशुलानि विषुवक-
 क्षायां प्रसार्यते दंतमिह हि द्वे त्रपरिच्छेदः प्रकल्प्य तस्माच्छानात्तत्र तो मघकक्षायां उलादित आर-
 भ्य कक्षाकालांशज्यासंलग्नान्नवतित मिह परिच्छेदादरभ्य कक्षाकालांश उल्ल्यांशुलानि विषुवकक्षायां प्र-
 क्षप्रसार्येष्टाप्येता तदंत उलादिविषुवच्छानायात् तत्र विषुवकक्षाद्वित्रवच्छेदः उलादिविषुवच्छानादा-
 रभ्य उलस्तु कालांश उल्ल्यांशुलानि विषुवकक्षायां प्राक्षप्रसार्यते दंत उलाद्वित्रवच्छेदः परिक्रियाः। त-
 त्स्थानात्तस्माच्छाङ्गं तत्र तद्विणतः उलादित आरभ्य उलादिकक्षायां उलकालांशज्यातियोगामिनीसंलग्न-

ये वांशुलानि प्रकल्पामषविंशवक्त्राणां प्रसार्यते दंतविच्छेदविच्छेदवातस्माच्छानाडत्तरतो
 दवतागच्छक्रांत्यंशुलानि त्रयोदशपंचदशंशुलानि प्रसार्यते दंतविच्छेदकक्षाया मष्टिनी नहत्रं सदाति
 ष्टुति इच्छामिवत्तरणीकृवकालांशामेष कालांशियुएनीया विंशति त्रिंशता साठ्यालब्धं दशत्तरणी
 कृवकालांशात्तवंति त एव मेषादितांशुलरूपेण विंशवक्त्राणां प्रसार्यते दंतत्तरणीकृवपरिच्छेद
 कार्या तस्माच्छानाडत्तरतो दवतागच्छक्रांत्यंशुलानि एकोनविंशतिरष्टापंचाशत्तुंशुलानि प्र
 सार्यते दंतविच्छेदकक्षायांत्तरणीकृवष्टिष्टुति तथा दृषे सादसप्तसागाः कृत्तिकाकृवः दृषत्तकालांशोः साद
 सप्तसागांशुएनीयाः त्रिंशता साठ्यालब्धं कृत्तिकाकृवकालांशात्तवंति तां ये वांशुलानि दृषादिता वि
 षुवक्त्राणां प्रसार्यते दंतत्तरतः एकोनविंशतिरंशुलानि एकोनविंशतिरंशुलानि प्रसार्यते दंत
 विच्छेदकक्षायां कृत्तिका नहत्रं तिष्ठति इच्छंरोदिणीकृवा दृषे सादिका नविंशति सागाः दृषकालांशियु
 एनीयाः त्रिंशता सत्तकालंशिरादिणीकृवकालांशात्तवंति तां ये वांशुलानि दृषादिता विंशवक्त्रा
 णां प्रसार्यते दंतत्तरतः त्रयोदशंशुलानि प्रसार्यते दंतविच्छेदकक्षायां रादिणी तिष्ठति अथष्टग

शिरःकृवा मिथुन त्रयोदशंशामिथुनकालांशियुएनीयाः त्रिंशता साठ्यालब्धं ष्टगशिराकृवकालांशाः ता
 ये वांशुलानि मिथुनादिता विंशवक्त्राणां प्रसार्यते दंतत्तरतः चक्रांत्यंशुलानि एकादशपंचदश
 षंशुलानि प्रसार्यते दंतत्तरतः विच्छेदकक्षायां ष्टगशीर्षष्टिष्टुति आश्रिवा मिथुने षडंशानपंचदशसा
 गाः मिथुनकालांशियुएनीयाः त्रिंशता सत्तकालंशमाश्रिवाकृवकालांशात्तये वांशुलानि मिथुनादिता वि
 षुवक्त्राणां प्रसार्यते दंतत्तरतः चक्रांत्यंशुलानि चतुर्दशषट्चंशुलानि प्रसार्यते दंत
 विच्छेदकक्षाया माश्रि तिष्ठति अथ गोचय पाठात्तुमारणतस्त्रिखितं अष्टय इति पाठांतर आश्रिवाः कंदि
 सप्तमिथुनकालांशाश्चाश्रिवाः दशकृवकालांशात्तवंति तन्मिथुनादिता विंशवक्त्राणां प्रसार्यते
 दंतत्तरति चक्रांत्यंशुलानांतरितस्त्राने चक्राया मेव तिष्ठति अथ पुनर्वसु कृवककीटो त्रयो
 सागाः कर्कटकालांशियुएनीयाः त्रिंशता साठ्यालब्धं पुनर्वसुकृवकालांशात्तवंति ताः कर्कटादितो वि
 षुवक्त्राणां प्रसार्यते दंतत्तरतः चक्रांत्यंशुलानि प्रसार्यते दंतविच्छेदकक्षायां पुनर्वसु तिष्ठति अथ पु
 ष्यकृवककीटोऽंशोऽंशः कर्कटकालांशियुएनीयाः त्रिंशता साठ्यालब्धं पुष्यकृवकालांशात्तवंति तान् कर्कटा

दिता विषुवक कक्षायां प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः षट्क्रांयं शांशुलानि त्रयोविंशतिः प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः
 यां षट्चक्षुषिष्ठितिः अक्षेष्वाक्षवः ककीट एकोनविंशतिसीगाः ककीटकालांशे शुणनीया त्रिंशता सा ज्वाललब्धे
 षाक्षवकालांशांशवन्ति ताः ककीटादिता विषुवक कक्षायां प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः षट्क्रांयं शांशुला
 नि षट्त्रिंशति यंशुलानि प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः कक्षायां मास्यतिष्ठति अथ मद्याक्षवः सिंहा नवत्ता सा
 हकालांशे शुणनीया त्रिंशता सा ज्वाललब्धे मद्याक्षवकालांशांशवन्ति ताः सिंहादिता विषुवक कक्षायां प्रसा
 रयेत् तदंतः षट् चरतः षट्क्रांयं शांशुलानि अष्टादश च विंशति यंशुलानि प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः कक्षायां मद्या
 तिष्ठति अथ सिंहा नवत्ता फाल्गुनी क्षवश्च विंशतिसीगाः सिंहाकालांशे शुणनीया त्रिंशता सा ज्वाललब्धे
 सखा फाल्गुनी क्षवश्च विंशतिकालांशाः तां सिंहादिता विषुवक कक्षायां प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः षट्क्रांयं
 शांशुलानि पंचविंशति अष्टाचचारिंशद्वांशुलानि प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः कक्षायां प्रवा फाल्गुनी तिष्ठति
 अथोत्तरफाल्गुनी क्षवः कक्षायां पंचसागाः कक्षाकालांशे शुणनीया त्रिंशता सा ज्वाललब्धे उत्तरफाल्गुनी क्ष
 वकालांशांशवन्ति ताः कक्षादिता विषुवक कक्षायां प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः षट्क्रांयं शांशुलानि त्रयोविंशति

त्रिपंचाशद्वांशुलानि प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः कक्षायां उत्तरफाल्गुनी तिष्ठति अथ कक्षायां दक्षिणा
 विंशतिसीगाः कक्षाकालांशे शुणनीया त्रिंशता सा ज्वाललब्धे दक्षिणवकालांशांशान् कक्षादितादि
 विषुवक कक्षायां प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः षट्क्रांयं शांशुलानि षट्सप्तपंचाशद्वांशुलानि प्रसारयेत्
 तदंतः षट् चरतः कक्षायां दक्षिणतिष्ठति अथ वित्राक्षवः कक्षातिष्ठति कक्षादिता विषुवक कक्षायां कक्षाप्रमाण
 कालांशांशदक्षिणतः षट्क्रांयं शांशुलानि प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः कक्षायां चित्रा तिष्ठति अथ उलायां
 तिष्ठति क्षवसागाः एकोनविंशतिः उलकालांशे शुणनीया त्रिंशता सा ज्वाललब्धे चातिक्षवकालांशांशान्
 ता विषुवक कक्षायां प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः षट्क्रांयं शांशुलानि एकोनविंशत्तुविंशति यंशुलानि प्रसा
 रयेत् तदंतः षट् चरतः कक्षायां चाति तिष्ठति अथ विशाखायां दक्षिणतः षट्क्रांयं शांशुलानि प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः
 नीया त्रिंशता सा ज्वाललब्धे विशाखाक्षवकालांशांशवन्ति तां दक्षिणक्षेत्रादिता विषुवक कक्षायां प्रसार
 तदंतः षट् चरतः षट्क्रांयं शांशुलानि चतुर्दश सप्तदश यंशुलानि प्रसारयेत् तदंतः षट् चरतः कक्षायां विशा
 खा तिष्ठति अथ उत्तराक्षवः दक्षिणतः चतुर्दश सागाः दक्षिणकालांशे शुणनीया त्रिंशता सा ज्वाललब्धे

अत्र राक्षसकालं शास्त्रं विंशतिः कृत्वा दिता विश्वकक्षायां प्रसार्य तदंता दक्षिणस्वक्रां चंशं गुला
 नि एकोनविंशतिः चतुर्विंशतिः गुलानि प्रसारयेत् तदंतं तच्च कक्षायां मन्त्रराक्षसं तिष्ठति अथ येषां
 वा दृष्टिः क एकोनविंशतिः तिगाः दृष्टिकं कां लां शिर्षेणीयाः ॥ त्रिंशता सा ज्वाललब्धं ज्येष्ठाक्षं व कालं शास्त्रं
 वेति तान् दृष्टिकां कृत्वा दिता विश्वकक्षायां प्रसार्य तदंता दक्षिणतः स्वक्रां चंशं गुलानि एकविंशति
 र कर्पे चाशं गुलानि प्रसारयेत् तदंतं तच्च कक्षायां ज्येष्ठानक्षत्रं तिष्ठति अथ मूलकां वा धनुशे कता
 गः धनुः कालं शिर्षेणीयाः ॥ त्रिंशता सा ज्वाललब्धं मूलकालं शास्त्रं वेति धनुरादिता विश्वकक्षायां प्रसा
 र्य तदंता दक्षिणतः स्वक्रां चंशं गुलानि एकोनत्रिंशदको नर्पे चाशं गुलानि प्रसारयेत् तदंतं तच्च क
 क्षायां मूलनक्षत्रं तिष्ठति अथ मूलकां वा धनुषि चतुर्दशसागाः कालं शिर्षेणीयाः ॥ त्रिंशता सा ज्वा
 ललब्धं मूलकां वा धनुः कालं शास्त्रं वेति तान् धनुरादिता विश्वकक्षायां प्रसार्य तदंता दक्षिणतः स्वक्रां चंशं
 गुलानि अष्टाविंशतिरकोनत्रिंशत् गुलानि प्रसारयेत् तदंतं तच्च कक्षायां मूलकां वा धनुः नक्षत्रं तिष्ठति
 अथोत्तराषाढकां वा धनुषि विंशतिः तिगाः धनुः कालं शिर्षेणीयाः ॥ त्रिंशता सा ज्वाललब्धं उत्तराषाढां शास्त्रं

२६

धनुरादिता विश्वकक्षायां प्रसार्य तदंता दक्षिणतः स्वक्रां चंशं गुलानि अष्टाविंशतिः षट्त्रिंशत् गुलानि प्र
 सारयेत् तदंतं तच्च कक्षायां उत्तराषाढनक्षत्रं तिष्ठति अथास्ति जित्कां वा धनुषि षड्विंशतिः तिगाः चकारि
 राक्षसा धनुः कालं शिर्षेणीयाः ॥ त्रिंशता सा ज्वाललब्धं मस्ति जित्कां व कालं शास्त्रं धनुरादिता विश्वकक्षायां
 प्रसार्य तदंता उत्तरतः स्वक्रां चंशं गुलानि षड्विंशत् चारिंशत् गुलानि प्रसारयेत् तदंतं तच्च कक्षायां मस्ति
 जित्कां च अथ अवणकां वा मकारदशसागाः मकारकालं शिर्षेणीयाः ॥ त्रिंशता सा ज्वाललब्धं अवण कालं शा
 स्त्रं वेति तान् मकरादिता विश्वकक्षायां प्रसार्य तदंता उत्तरतः स्वक्रां चंशं गुलानि त्रयोदश चतुर्विंशत् गु
 लानि प्रसारयेत् तदंतं तच्च कक्षायां श्रवणनक्षत्रं तिष्ठति अथ धनिष्ठाकां वा मकारविंशतिः तिगाः मकारकालं
 शिर्षेणीयाः ॥ त्रिंशता सा ज्वाललब्धं धनिष्ठाक्षं व कालं शास्त्रं मकरादिता विश्वकक्षायां प्रसार्य तदंता उत्तर
 तः स्वक्रां चंशं गुलानि पंचदश अष्टादश गुलानि प्रसारयेत् तदंतं तच्च कक्षायां धनिष्ठा तिष्ठति अथ शतसि
 ष्ठकां वा ॥ अस्ति विंशतिः तिगाः अंशकालं शिर्षेणीयाः ॥ त्रिंशता सा ज्वाललब्धं शतसिष्ठकां व कालं शास्त्रं वेति तां
 नक्षत्रादिता विश्वकक्षायां प्रसार्य तदंता दक्षिणतः स्वक्रां चंशं गुलानि पंचदश गुलानि अष्टादश प्रसारये
 त तदंतं तच्च कक्षायां मस्ति मयदनक्षत्रं तिष्ठति अथोत्तराक्षं वा मीनसप्तसागाः मीनकालं शिर्षेणी

नीयाः। त्रिंशतात्ताज्जालञ्चुत्तरात्तद्वपदकालं शास्त्रान्मीनादिताविश्वकक्षायां प्रमायति दंताडत्तरतः
 सूत्रांतं शांशुलानिषाडशत्रिपंचाशद्वांशुलानिप्रसारयत्तदंतात्तच्चकक्षायां सूत्ररात्तद्वपदनद्वत्रिंशति
 तिपरि अथरेवतीक्षावामीन एकोनत्रिंशत्तागाः। पंचाशद्विंशतीनां कालांशेऽर्थेण नीयाः। त्रिंशतात्ताज्जाल
 च्चरवतीकालांशात्तद्वतिता न्मीनद्वेत्रादिताविश्वकक्षायां प्रमायति दंतादक्षिणतः सूत्रांतं शांशुलानिच
 चारिंशत्प्रसारयेत्तदंतात्तच्चकक्षायां रवतीनद्वत्रिंशति। अथसप्तर्षीणां चकक्षायां प्राक्चलनं चला म
 सि। नदक्षिणोत्तरेचलनं तद्प्राक्चलानुसारणच्छेष्टगोलरचना काले तेषां सप्तर्षीणां ताकालिकाः
 वः कल्पनीयः। तत्रयमिच्छेत्केशाकर्षेचत्रिंशदधिकसद्वपदंतात्तागाः। गैकय एमसुक्ते ३१७८
 कलिगतवर्षाणि तानि चतुर्दशो नितानि शताक्षानिलब्धं च चारिंशत्तत्रयं संयोज्य ततः सप्तविं
 शत्यापयथाऽष्टाष्टादशान् कृत्वा णि सवन्ति। तदा सप्तर्षीणां मूलसप्तविंशत्तद्वपदरादिता
 वः कल्पनीयः। ततः परं वर्षाणां पंचविंशत्यधिकशतत्रयं शाकः। पञ्चदशिकादशे तानि तेषां
 तदामकरादि वः कल्पः। इच्छमिष्टकालरात्रिमध्यं। तन्मूलसप्तविंशः। धनुरादिकालात्पुनः पंच
 दशनिर्धर्षि धनुरादितः क्षेत्रज्ञानात् विश्वकक्षायां अंशुलद्वयं प्राक्चलनं चलात्। इच्छं पंचदश

२९

निः पंचदशनिर्धर्षि रंशुलद्वयं मंशुलद्वयं प्राक्चलनं विश्वकक्षायां परि कल्प्यात्तेषां तदनु
 सारणान् च तत्ताकालिकाः वः कल्पनीयः। अथवा वत्तमाननद्वत्रिंशत्तत्रयं प्रसारणतागा
 नानीय तान् तागान् वत्तमानराशिकालांशैः संशुण्णं त्रिंशतां संशुण्णं लब्धं कालांशात्तद्वतिता न् वत्तमान
 मानराशिह्नादिता विश्वकक्षायां प्रमायति दंताडत्तरतः सूत्रांतं शांशुलानि त्रिपंचाशत्प्रसारये
 त। तदंतात्तच्चकक्षायां तदामसप्तर्षीयसिष्टं तितथागस्यधावामिधुनांत नियतस्य स्याद्विश्वकक्षायां
 मिधुनांतस्त्वा नादक्षिणतः सूत्रांतं शांशुलानिषट्पंचाशत्प्रसारयेत्तदंतात्तच्चकक्षायां मगस्यसिष्टं तित
 त्ताममिधांतब्रह्मसिधांतयोरगस्यध्वः सप्तविंशतित्तागाः। मिधुनकालांशेऽर्थेण नीयाः। त्रिंशतात्ता
 ज्जालञ्च अगस्यध्वकालांशाः तान् मिधुनाह्नादिता विश्वकक्षायां प्रमायति दंतादक्षिणतः सू
 त्रांतं शांशुलानि प्रसारयेत्। त्रिपंचाशत्तदंतात्तच्चकक्षायां निशतद्वयमष्टादशाधिकं २१७८ तस्यां चक
 क्षायां मगस्यसूत्रांतं तिष्ठति। लुब्धकस्यापि मिधुनेष द्विंशतित्तागाः। ध्रुवावब्रह्मसिधांतत्तामसि
 धांतपक्षेऽनु तदनु सारण चकक्षायां लुब्धकस्य न्माततिष्ठति। अत्रच नः स्यसिधांतपक्षे लुब्धक

त्वामिष्टानविंशतित्तिगाः मिथुनकालांशेष्वेणनीयाः त्रिंशतात्ताज्यालब्धं लुब्धकधवकालांशान्वेति। त
 मिथुनकालादिताविष्वक्कक्षायां प्रसारयेत्तदंतादक्षिणतः चक्रांशं शंखला निषादश्चतुर्विंशतियं
 गुलानि प्रसारयेत्। तदंतश्चकक्षायां लुब्धकमिष्टतिथिः अथ जतुत्तुक्त्वा द्वेषद्विंशतिरुगाः वसु
 दयेति धावा द्वेषद्विंशतित्तिगाः दृषकालांशेष्वेणनीयाः त्रिंशतात्ताज्यालब्धं दृष
 कुजतुक्त्वा द्वेषद्वयकालांशात्तवंति। तौ दृषादिताविष्वक्कक्षायां तो जतुत्तुक्त्वा द्वेषद्वय
 श्वतः। अथ प्रजापति धावा द्वेषांत विष्वक्कक्षायां द्वेषद्वेन स्याना डवरतः चक्रांशं शंखला न्युष्टा त्रिंश
 त्प्रसारयेत्। तदंतश्चकक्षायां प्रजापतिमिष्टतिथिः अथापीधमधव कक्षायां विष्वक्कक्षायां कक्षाद्वेन
 तस्याना डवरतः चक्रांशं शंखलानि त्रीणि प्रसारयेत्। तदंतश्चकक्षायां मया वसुमिष्टतिथिः। आपोऽपि
 तथैव विष्वक्कक्षायां कक्षाद्वेन तस्याना डवरतः चक्रांशं शंखलानि नव प्रसारयेत्। तदंतश्चक
 क्षायामा पस्त्रि पंष्टति। इह विष्वक्कक्षायां सुतरतः अश्विनीतरणी कृत्तिकाराहिणी मृगशीर्षमाश्र
 पुनर्वसु पुष्यो ज्येष्ठा मघा पूर्वा फल्गु चतुरा फल्गुनी धावति जित्श्रवण धनिष्ठा मृगशीर्षमाश्र

२८

अपदजतुक्त्वा द्वेषद्वय प्रजापत्यपां वसुः स पूर्वयेत्येतेषां याग ताराश्चतुर्विंशतिर्द्वे जागृता
 ज्ञातया। अथ विष्वक्कक्षायाः दक्षिणतो ह स चित्रा विशाखाऽनुराधा मृगशिरा मूलपूर्वा ताराषाढाः श
 तनिषरेवती लुब्धका गम्या मृगशिरायाग तारा द्वादशा सुरभा गम्याः ज्ञातया। अथ नादय नं चैव क
 क्षातिर्यक्त्वा पराः। क्रान्तिसंज्ञा तथा सूर्या तथा पर्येति ता सयन। मंदा सूर्यमणमाश्र एव क्रान्तिक
 क्षेप्यते। सा कथं ज्ञातयेत्युक्तं। मघा यनदिना मघादि सौरविः विष्वक्कक्षायां मघादि स्याना गः स्या
 त्। तत्ताद्वितीयदिनं स्फुटं बुक्तिकाल कला मघादिता विष्वक्कक्षायां प्राक् प्रसारयेत्तदंता डवरतः
 चतुर्विंशत्यं गुलानि प्रसारयेत्। तदंतं क्रान्तिकक्षारखांत सौरविः स्यात्। इति प्रतिदिनं स्फुटं बुक्ति
 काल कला विष्वक्कक्षायां मघे पूर्व प्रसारितं बुक्तिकाल कला तस्याना स्यात्। ते व प्रसारयेत्तदंता डवर
 ताद्वितीयदिनं ऽष्टाचवारिंशत्तदं गुलानि प्रसारयेत्। तदंतं क्रान्तिकक्षायां तदा तत्र सौरविः स्या
 त्। इह पंचदशदिनं पर्यंतं विष्वक्कक्षायामेव प्रसारितं बुक्तिकाल कलां तस्याना डवरतः प्रतिदिनं
 चतुर्विंशत्यं गुलानि प्रसारयेत्। तदंतं क्रान्तिकक्षातदा तदा स्यात्। तत्र स्यान्नरवि स्यात्। त

नवदशिकप्रथममध्याह्निदशकषु यथाक्रमं प्रतिदिनं चंद्रयुलि विंशत्या दशलिः पंचदशतिः वदिते मा
ती वदिकांत विषुव कक्षायां दशिकांतस्वानादक्षिणतो विंशत्युलाष्टा त्रिंशद्युलांतरितस्वाने स्थित वदिका
कक्षायां क्रान्तिकक्षा संलग्ना स्यात् तदा तत्र सौर विः स्यात् ततः पूर्ववदुलोमनध्वः कक्षायां क्रान्तिकक्षा
संलग्ना स्यात् तदा तत्र सौर विः स्यात् प्रथममध्याह्निदशकषु यथाक्रमं प्रतिदिनं चंद्रयुलिरकादश
तिः अष्टादशियनववदिते सती ध्रुवमंतरं तद्विषुव कक्षायां क्रान्तिकक्षा संलग्ना स्यात् तदा तत्र सौर विः
स्यात् ततः पुनः पूर्ववदिलोमेन मकरप्रथममध्याह्निदशकषु यथाक्रमं प्रतिदिनं चंद्रयुलवयेना
ष्टादशतिरकादशतिर्नूना सती मकरांत विषुव कक्षायां मकरांतस्वानादक्षिणतो विंशत्युलाष्टा द
शद्युलांतरितस्वाने स्थित वदिका कक्षायां क्रान्तिकक्षा संलग्ना स्यात् तदा तत्र सौर विः स्यात् ततः पुनः प्रा
ग्वदिलोमेन कुंभप्रथममध्याह्निदशकषु यथाक्रमं प्रतिदिनं चंद्रयुलिः पंचदशतिरष्टादश
तिर्विंशत्या नूना सती कुंभानादक्षिणतो एकादशां युलत्रिंशद्युलांतरित स्वाने स्थित
उल कक्षायां क्रान्तिकक्षा संलग्ना स्यात् तदा तत्र सौर विः स्यात् ततः पुनः पूर्ववदिलोमे

३०

वीरपेराद्वितीयथाक्रमं प्रतिदिनं चंद्रयुलि म्रयो विंशत्या च उर्विंशत्या नूना सती मीनांत विषुव कक्षायां
मघविषुव स्वाने क्रान्तिकक्षा संलग्ना स्यात् मघायनादिनतदा तदा तत्र सौर विः स्यात् इच्छंतिर्य कक्षिता क्रान्
तिकक्षा सूर्यमार्ये स्यात् तानेव मार्येणालाकान् प्रकाशयन् यदा सूर्यः पर्येति चंद्राद्याः चक्रैः चक्रैः पाति
परमंडलमाश्रितः ताता पुरुषा इष्टांत विद्वपांत सप्त क्रमात् चंद्रयुदयो सार्वत्रहायदा सप्त पातन
पुरुषा तदार विवत्सूर्यः एकक्षायामवभ्रमांत दृष्टांत यदा सप्त पाति द्विहिताताऽप पुरुषा सदा क्रान्ति
कक्षायां दक्षिणतो दृष्टांत दृष्टांत यदा चंद्रादीनां पात वशा इतर विद्वपाः सदा तदा क्रान्तिकक्षा
या उतरतः चंद्रादयः दृष्टांत सप्त सर्वदा दृष्टांत सपातग्रहा अपि क्रान्तिकक्षायामवा श्रिष्टुय सदा
तिष्ठंतीत्यर्थः असंग्रह मर्येण विरक्तकालिक स कीया स कालिक लभंतवति स कीयो दया सलभ्यो
रंतरकालो घटिकादिक सदिनमानं सवति सदिना ईघटिका सिले कोरुयेरुक्तवसाधितलभं साक्षात्
सयद्विहितयो मीधलभंतवति तन्मधलभो कान्तिरित घटिकादिना ईसवति सव मध्यद्वितिनयो मध्या
याण्यामा अन्त्या निधीयत इत्याचरदलज्या च विषुव द्वितिजांतरा इष्टुदिनया अन्त्या साधिता त्रिज्योद

करजाद्युक्तोयायेतद्विजितिसाखादशेमधुर्द्विजितान्तरालजीवाद्यात् तद्वच्चर्चिताः कालकलाद्याः
 ता एव तस्मिन्दिनदिनदलासावाप्तवन्ति तद्वच्चः कालकलाद्विद्युपंघटितकसुसयद्विजितयोर्मीधकाल
 सागाप्तवन्ति तद्युत्तरगोलेर्द्विशीत्यधिकशतादधिकान्तवन्ति दक्षिणगोलेर्द्विशीत्यधिकात् अल्पाप्तव
 न्ति गोलेष्वयोः कृत्रांशे दक्षिण्यधिकशतमेव दृष्टुर्दिनचरदलज्याचक्षादशविषुवककृत्तयोरन्तरं द्यात्
 चरदलध्रुवरसनां घटिका उत्तरगोलेष्वेव दश घटिकाः सहिता दक्षिणगोलरहितादिना द्विष्ट्यात् ॥ क
 वोपरिष्ठाकं स्थानं माधुर्द्विजितमंडलं वच्चन्नबद्धिपिला कालकेनावष्टितं स देशांतरयोजनेऽथ
 दशविषुवच्छायायाचरगोलस्थितिर्यकुक्षितं शावाप्तगोलज्ञेन स दशकितितमंडलं कल्पनीयं
 तत्कल्पनाप्रकारमुच्यते विषुवककायां लंका स्थानादुत्तरतः ॥ धूमिरखात्रसारणध्रुवात्तिसुखं स दशा
 द्वांशानंशुलानिपरिकल्प्य भूमध्य रेखायां प्रसार्य तदंतर्बिंदुं दद्यात् सोऽसौ दशग्राची द्यात् लंका
 वासिनां प्रत्यकुक्षितं तस्माच्छानादुत्तरतोऽध्रुवात्तिसुखं स दशा द्वांशानंशुलानिप्रसार्य तदंतर्बिंदुं दद्यात्
 असौ स दशग्राची द्यात् लंका वासिनां मिद्विषुवमधुस्त्वन्तस्माच्छानादुत्तरतः ध्रुवात्तिसुखं स दशांशुलिप्र

३१

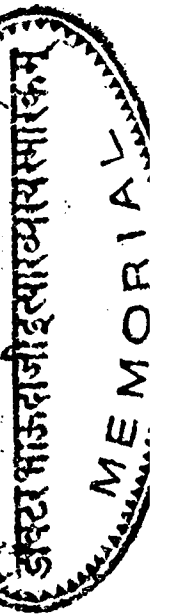
सार्यते दंतर्बिंदुं दद्यात् स दशाध्रुवानां पातालतलं द्यात् लंका वासिनामसुखांगशोपरिष्ठितध्रुवा
 दक्षिणद्विजितं तस्माच्छानादुत्तरिष्ठा लंका तिसुखं स दशा द्वांशानंशुलानिप्रसार्य तदंतर्बिंदुं दद्यात् सोऽसौ
 दशदक्षिणादि द्यात् लंका वासिनां दक्षिणगोलेपरिष्ठा व उत्तरद्विजितं तस्माच्छानां ध्रुविषुव
 राश्रितं तिसुखं स दशा द्वांशुलानिप्रसार्य तदंतर्बिंदुं दद्यात् सोऽसौ दशउत्तरादि द्यात् इच्छंसे
 रवमधुस्थानां स दशाचउर्द्धि द्यापित बिंदुचउत्तरयस्योपरितन समेता ॥ त्रिधिरखो स दशकिति
 तमंडलं द्यात् पुनः स दशा द्वांशानां जीवाकत्र द्यात् तस्याः वयं त्रिज्यावयवांशाधुमूलं स दशदिन द्या
 स दलं द्यात् तत्तुषष्ट्याध्रुमंशुलादिकं दिन द्या स दलं तवति तद्विद्युपवयं दशउत्तरान्मूलं स दशपरि
 ध्यंशुलानिप्तवन्ति स दशध्रुवापरिखमधुपातालतलस्थित बिंदुचउत्तरयस्युत्तरं यत्तादव सर्वसाधि
 तपरिधिप्तवति अथवा स दशस्कटपरिधियोजना निलंबत्वाध्रुविजीवाध्रुवः स्फुटाध्रुपरिधिः स्वकमिथ
 ननसाधितानि स दशस्कटपरिधियाजनानि स गणांशुलिः संयुत्तमधुध्रुपरिधियोजने ५०५९
 विभज्य ध्रुवमंशुलानि स दशस्कटपरिधिः द्यात् असौ साक्षादशविषुवककृत्तयोरन्तरं

अथ कर्मार्थविधानं ज्ञयं यंत्राणि आर्यसिद्धांतादिषु कल्पितानि तेषां यंत्राणां रचना विशिष्टाणि च रा-
तनिविष्टतशास्त्रेषु यंत्राध्यायसूक्तप्रकारेण शातत्यानि तेषां शातयंत्रार्थेण कालावृत्तपक्षपणार्थं
बीजं प्रयान्न बीजं प्रयत्नेन पुरातनि निरूपितं तदत्राशुत्रे दिग्भात्रं संचितं पारतालावृत्तत्राणि इ-
त्यादिना तद्बीजं सशुक्रसाधुरचितं शस्त्रेषु यथाक्रमं शास्त्रे तस्मिन् बीजसशुक्रप्रत्युक्ते रचितं यंत्रं जी-
र्णं संप्रियं तत्तद्यंत्रं कालावृत्तेण च यमेव भ्रमति तस्माद्विषयं बीजं सिद्धं रसमिश्रं सिद्धिं साधितं अष्ट-
तश्रावशस्त्रेनेत्येतादृशविधं युगबीजाद्विर्तागालयं त्रमयद्वाधुशुक्रादिकं च यमेव भ्रमति तद्य-
ण बीजसाधनं सूर्यप्रसादात्कृतं युगे मन्तवति न च कलियुगे तथापि प्रकारं तरपातेन जगत्प्र-
माणसाधनं सूर्येण अष्टतश्रावयोगेन कालभ्रमणसाधनं युगबीजसमायुक्तं गोलयंत्रं प्रसाधये-
त्तां समवतरं कलशयुगलामकस्मिन् पाषाणस्थाननामोयवा विष्णुवक्त्रं चालाप्रवृत्तं
सशुक्रसूक्ष्मकारयिज्ञातं युगलकलशद्वयतलं दक्षिणोत्तरपाश्वीयाः शुद्धं चिह्नं कुर्यात् त-
त्कलशद्वयसुरितजले च कीयच्च कीयतलच्छिद्राणस्तस्मै जलमुदयादयपर्यंतं सवीर्यथानिर्गच्छ-

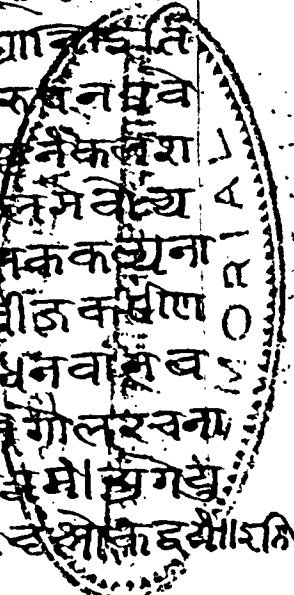
३४
३५

तितथैव चिह्नं कर्तव्यं तत्र परं करकादिपात्रं वा संतकलशसुरितजलसंयुक्तं शतलसुरितं क-
ल्पनीयं तदेव घटिकासूर्ययंत्रं तवति इत्थं कल्पितकलशयुगलं संतसूचीकृद्दिष्टमिकट्टदम-
धेस्त्रापयेत् तत्तस्त्रापितसंज्ञायं पूर्वस्त्रापितजगत्तगोलादृशावा दक्षितविश्वकल्पा मंलनासवति
तमंलमस्त्रानविश्वककायां दृढं संत्रं बध्नीयात् तस्मै त्रं विश्वककायामेव प्रत्यक्षुरवं प्रसाध-
तवष्टयेत् एवं वष्टितस्त्रायं पूर्वस्त्रमूलवत् विश्वककायापयं तमाशु तस्मै त्रायपकलां उ-
फलानि शुक्लानि सितानि सुरितानि सितानि स्त्रापितानि बध्नीयात् तद्वद्वसिकं जलसुरितकलशे
एकस्मिन् स्त्रापयत् तत्कलशतलच्छिद्रजलस्रावकायः तत्रो वजलं पूर्वकल्पितकरके प्रविश-
येत् सुरितसूर्यघटिका एका तवति तज्जलं त्रकाधुन स्रावकरकादि संस्त्रायामिति घटिकाशा-
नं ताता विश्ववह्निनामषादोच्चादशद्वितितज्रायां सूर्यबिंबं सुवर्णमयं सचक्रसुदयकाले
विश्वककायां बध्नीयात् तातामषादिषु विश्वककाया उन्नतउलादिषु विश्वककाया
दक्षिणतः चक्रां त्रं तक्रांतिककाया सुदयकाले रविबिंबं प्रतिदिनं स्त्रापयेत् प्रतिदिनं सूर्यदि-

॥ यत्र तद्वद्वत्त्रयं तत्कलशतलसुमाच्छ्रुतं विष्णुवक्त्रायां संवत्सराब्जलसिकं जलपरितो
 रकलशे स्थापयेत्। तद्विक्तकलशमष्टदके प्रयेदि तिबद्धसत्राक्षुं तगोलनाडीषष्टाप्रतिदिने
 भ्रमति। रविरष्टदयकाले सचक्रस्ये उदयद्विजिह्वते मध्यमेरवमध्याकादश्यते। विष्णुवक्त्रे
 द्वायामवास्तवमायप्रयकुक्षितिजस्य मयेति तद्विनाशमाणेति घटिका अपितकरकाहरितं ज
 लउल्लासवतंति। रात्रिप्रमाणघटिका अपितकरकाहरितं संज्ञाया ज्ञयं। तद्वत्तं विष्णुवक्त्रे
 यामवकांतिकक्षेत्रयपाश्चि तविष्णुवक्त्रे मिष्टदिनचकीयाक्रांतराशोभुक्तकालांश
 नाड्यसारदक्षिणे वाचकीयनिरूपितचंद्रविंबं रत्नतमयं च विष्णुपांतस्थापयेत्। इत्थं विष्णु
 चंद्रविंबं चक्रस्य मये उदयद्विजिह्वते मध्यमेरवमध्याकादश्यते। प्रहरद्वये प्रहरद्वये च चंद्रविंबं
 क्तिकालांशां नुसारण किं विष्णुनाभिकां तुलत्रये च राशो प्राक्तु प्रसार्य स्थापयेत्। अतो मादीनां
 वाच्यपि चैष्टदिन इष्टराशो क्रान्तिकक्षेत्रयपाश्चि विष्णुपांतचकीयवर्षो निष्ठापयेत्।
 मादीनां विंबाच्यपि चैष्टदिन इष्टराशो क्रान्तिकक्षेत्रयपाश्चि विष्णुपांतचकीयवर्षो निष्ठा

पायतामणिमुक्ताप्रवालउल्लासि उदयद्विजिह्वते मध्यमेरवमध्याकादश्यते। विष्णुवक्त्रे
 वास्थापयेत्। अथेषामष्टविधादीनां स्थाकारवर्षउल्लासि चक्रकक्षासु सुनिष्ठिरं स्थापयितुं
 यद्दत्तारासहितं रचितं तपेज्जरं प्रतिदिनं प्रामाण्यत्। तचक्रस्थापिताधः स्थितदृढमयउरु
 शायत्। आचार्यः स्वयमेव तच्छिष्टः ताज्ञावाप्रतिदिनं सूर्यादि विंबं चलनमाकर्षणरज्जुविष्णुवक्त्रे
 द्वयमधेरिक्तकलशतलसुमाच्छ्रुतं विष्णुवक्त्रे मिष्टदिनचकीयाक्रांतराशोभुक्तकालांश
 ता। आचरशष्टेन तच्छिष्टेण जलमोक्षेण कथ्यते। अमुतप्रावयोगशष्टेन सत्तकलशखुगमककक्षुना
 दिकमुच्यते। गुणशष्टेनाकर्षणरज्जुरुच्यते। बीजशष्टेन लांबुफलानि कथ्यन्ते। तज्जुणशीलकक्षुण
 नरचितगोलभ्रमणकालसाधनं। शयवविधं रचितगोलभ्रमणं गणितज्ञागोलाज्ञाधनवाचक
 कुनिष्ठुणशिल्पिकः। सुहः प्रगल्भोजनानामाश्चर्यकारिणी। गालरचनां प्रसाधयत्। इति गोलरचना
 ज्ञानं। गात्रामतत्प्रकाशाऽङ्गं सर्वंगमं तावदिदं। तस्माच्छ्रुत्वा दशनरचयन् गोलमुच्यते। अथ
 गसमुच्छ्रष्टारचनेयं विवक्षतः। प्रसादाच्छ्रुत्वा विष्णुवक्त्रे प्राङ्मूर्तिवतिकालतः। मध्यार्धमिदं शोभते। इति॥

इति श्री मेघिलवाजयेयसोमयाजि श्री चंडधराचार्यविरचित श्री सूर्यसिद्धांतज्ञाने गोलाध्यायो-
 द्वादशः समाप्तः ॥ ८ ॥ ॥ ६० ॥ इदानीं यंत्राध्यायो व्याख्यायते । कलशं साधनाय तथार्यत्राणि सा-
 धयत् । एकाकीयाजायद्दीजं यंत्रविस्मयकारिणि । शंक्रयष्टिधनुश्चक्रैः । ठायायंत्रे रानकभा । उ-
 रूपादशाद्विजयं कालज्ञानमतं द्विते ॥ सूर्योदयारुद्धादिका विमले रविदिनश्चागतमशु कालसा-
 धनार्थं छायायंत्राणि शंक्रयष्टिधनुश्चक्रादीनि स्नातव्यानि तांश्च पितृयुक्पृथक्पृथक् प्रकारे बद्धनिष्ठा-
 मायत् । प्रकारस्वप्नामणबीजवशात् सिद्धिरवशायते । सिद्धाद्यो वायं त्रयं सिद्धिपयं संदिद्य बीजं क-
 लितबीजं वारचितयां त्र एक एव कयति । कालानुरूपं सिद्धयंत्रं प्रदर्शयत् । आर्यसिद्धिज्ञांता-
 नुसारणापि भ्रामर्यंति । तनुच्छायायंत्राणां स्वरूपमुच्यते । शंक्रविधिः । एको मूलानुबन्धपरिधिर्द्वा-
 दशांशुलोच्छायोऽंशुलविचारः । अपराद्वांशुलविचलोद्वादशांशुलः । सूर्ययंत्रः । आद्यंतयोस्त्रियं क-
 ष्चित्सुशिरश्च यत्तु कसं सुशिरयोस्त्रियं कशलाका इत्युक्तः । संतवकायः । तच्छलाका इत्या-
 यलंबितश्च नीरशंकः । द्वादशांशुलस्तुलः । मूलानुबन्धपरिधिः कल्पितः । द्वादशांशुलः सर्व-

२५

ज्ञानवद्वेष्टापादयोगो परस्मृतीयायष्टिः । शुभश्लाघुचक्रात्रिज्यांशांशुलः ५१ । १० उच्यते दीर्घाद्या-
 त् । धनुश्चिज्यांशुलकलितं दृष्टव्यार्द्धेष्टुष्टे । शीघ्रधिकशतांकांकितमर्द्धचक्रं सत्पांसशरं ज्ञातव्यं ।
 चक्रं त्रिज्यांशांशुलं दृष्टं परिरवानगर्णांशो कितविषुवच्छानयोऽस्ति द्रष्टुं कथं । छत्रयंत्रमपि
 चक्रवादवोक्तवामाधुदंडुक्तं कथं । तद्वदं त्रिज्यांशुलप्रमाणं छायायंत्रे त्रिष्टु रूपादशा-
 द्दिवाकालाज्ञातव्यः । भ्रामणप्रकारस्त्रे व्याख्यायता जलयंत्रकपालाद्ये मधुरनरवानरेः । सस-
 वावपुगलीस्त्रे सद्य कालं प्रसाधयेत् । अत्र कपालयंत्रं दशपलताम्रघटितं समघटवत्तं कलशा-
 कारं षडंशुलगंती रं मुखव्यारद्वादशांशुलं पलचतुर्थं शिखरं न निर्मिते शलाकया षांशुलदी-
 र्घ्या सुचक्रयाऽधः क्लिप्तं कल्पयेत् । एतत्कपालयंत्रं शटिके कथ्यते । अपरमिष्टकलनया कल्पितं
 द्वादशाक्षरद्वितीमद्ययष्टिरकायां कर्तुं प्रयत्नेन षष्टिनिमज्जने राहारात्रमाधु । मधुरनरवानरयो-
 त्राणि साक्षाद्भ्रामयितुं सिद्धोपादशादवशकानि कालज्ञानप्रकारस्व आर्यसिद्धादिसिद्धौ । त्रिख-
 ता । प्रथमत्रयं नामकमेतः सुशिरश्च दृष्टव्यं दीर्घमतः । छिद्रं जलस्रसं कवायटिकां त्रिभिर्भारयजलं

वायुतायावयो घटिकात्तवंतितावतीनिबंतप्रमाणं यल्लोभो नागमाह यल्लोभो लोभो रका घटि
 का संज्ञाया योजातया। एवं षष्टिघटिका कल्पितो द्वायस्त्रे संज्ञायां तदपरिमयूरं वानरं वा चरुपाका
 रं संज्ञाय अयत्कूर्मपद्मादि वाच्यं यंत्रावधुशश्यादिति कारयिचांतं सुशिरं सौत्तम्या पायता
 तथ्य ऊहोतिर्यक् शलाकां स्वाद्यतस्थां शलाकायां षष्टिवधुन विहितं सूत्रमावधुयेत्। षष्टिवधु
 न संज्ञाया येन च तस्य त्रे पात्रजलस्रसमि लांबुवधं यल छिद्रादधुं तलालनि क्षिपत्। तदधु
 सुशिरजलं माचयेत्। ऊहोतिर्यक् शलाकाये बहिर्नाडी ज्ञानाया परे सूत्रं लेबयेत्। एकावधुनि
 निष्का घटिका शातया। अथ वा संज्ञं विना नर एव केवलो येन च न वधुशश्यादिति कल्पनीयः। तस्य
 उदगलांतराल सुशिरसु दरमधं घटिका संज्ञं कंश्चंतव कल्पनीयः। तस्य जलपरितस्थ शिरामधे
 सुशिरातिर्यक् शलाकां कर्षयेत्। या संज्ञं सौत्तम्या पायतादधु तस्य तालां बुवधु गलादधुः क्षालयेत्।
 आध्यामाचयेत्। युदतले सूक्ष्म छिद्राण कर्षकाल कबहिर परे सूत्रं बध्नीयात्। नाडी ज्ञानाय ए
 तद्वत्सर्वं धुनैर्कर्तव्यं। यथा स्वेन मात्रं नरमात्रं दृश्यते। पारतालां बुधुत्राणि शुधुतिल ललानि।

३७

बीजानि पंसतश्चैव संयोगां सेषु डल्लेता। एवं विधु बीजसाधनं सिदानामवतत्र पारतं हिमवधु
 हा संज्ञं वंतामं न पाल जं श्रीशिल अत्रे यकोणः शुसिद्धि स्त्राने लांबुफलानि अष्टसिद्धि स्त्राना डत्तर
 तोयुद्दमादेष्वरसमीप पद्मसूत्रमशारा निर्विहितवधु रवंडा दृश्यते। सिद्धवट स्त्राने ज्ञाति स्त्रा
 तिलं तत्रिवने रूतकोण श्रीशिल अहो वलं नारसिंहादवात्रे सरसि फलं तत्पारतालां बुधुत्रा
 राधुस्त्रा संज्ञं तिले न त्रिः सप्तक बोता वयिचा ज्ञाति स्त्रा ती तिल न क्षिपत्। तन बधु स्त्राणि स्त्रा
 द्धुमं यिचा ज्ञादि रूपेण बध्नीयात्। तनिो वचसमयं गालं लपयेत्। एवं कतिग्रहादीनां सूत्रां मह
 ती कृत्वा मंत्रादवताग्रमादात्सुयमेव न मति। अनन बीजानि वमयूरनर वानरादिक मपरिचि
 तयेत्र कालां च रूपेण यंत्रमति। एतद्वत्त गवान् लाक्षरा यष्ट्यसन्नः तथैव सिद्धती विधुरूप
 रं पयति श्रुतं। यावदा रिका गालयं वधु एता येव बीजानि तिल शुद्ध जला दीनि स्वरूपतः सा
 नस्तानि तत्रापि योगस्य उध्वं वाद्यं त्रयं सर्वं गच्छुच्यते। ताम्रपात्र मधः छिद्रं यस्त्रां डमला
 नमि। षष्टिमज्जादारा वस्कुटये प्रंकपालको अंबुयंत्राणां मध्ये एतादवस्कुटमहोरात्र गत

षादिकः पिचः अंतः सुशिरमधुः तावः उज्जिकारये नरः। दृढवः माहितं सांभुमधुः षडंशुलोद्धितं। अंतः
 सुमिरमेवोऽं मायूरं वानरं तो। स्वाद्योऽं मांभुसं प्रस्येयं। त्रयः शुंशुलोद्धितः। शुशुक्लं कीलकं शुशुक्लं
 लयं त्रयकययेत्। षष्टंशुलनः स्रवणवष्ट। यत्स्रवणवष्टने॥ तं प्रक्षिपन्नारसुर्द्विनिर्गते कसरे ध्रुवोः।
 पार्श्वयोर्निर्गतं कश्चि मायूरवानारः पिचः। माध्यावष्टितसुत्राये बडोलांभुसपारतं नानिरंध्रदय
 संतजालहिष्ठांभुमेवायत्। प्रतिनाडिजलं हि विनिर्गते कसंयलं। स्रंत्तलांभुजलांतस्रमाध्या
 तितथांशुलं। तकीलयं त्रमधुः स्रवणवष्टनश्चेकमंयलौ। त्रलावाकर्षणं सुत्रमध्याध्यातिलोऽंभुस्य
 तकीलायपरं सुत्रं नाडीज्ञानाय लंबयेत्। तद्विष्टनानियावंति तावांयाद्यटिकागताः। दृष्टेताम्रम
 र्यपात्रं कारयेद्दशनिः पालः। षडंशुलानि तावमेविष्टारः। दशानान। तथाधः कारयेद्द्विर्काषीणां
 शुलनः। शायत द्वटिकासं प ल षष्टंभुस्रणी। स्रवणवष्टदादारात्र षष्टं तमिनिमज्जने। ता
 म्रपात्रमधः द्विर्मेभुयं त्रैकपालकीं तालं शुलविष्टारः। षट्पृष्ठाद्वा दशोद्धतः। सारदाक्रमयः
 शंकरनारयो द्वादशांशुलः। स्रयत्रशूलशूलाः। स्रदिवधस्रलाययोः। तत्रियशुवधस्रयशु

लंबस्रवीं स्फुटानरः। उद्यायस्रलहताः। शंक्रुः स्रद्वं दशांशुलः। अद्यक्तो शंक्रुनाद्यं तो सुद्य
 क्तो वानरप्रसां॥ ७॥ दिक्साधितसमममोत्रिज्जाशंशुलउद्धिर्द्वं लिखेत्। तत्रचक्रांशंशुलउद्धि
 निविज्ञानिकर्तव्यानि। तस्मिन्नवन्मममंडलछायायंत्राणि त्रामयेत्। तत्रामेणसाधनायं चरज्जारवे
 रकत्रिदिनप्रमाणद्यटिकाश्रुप्रतिदिने जातयाः। सममंडलछायोयाकाणशंक्रुछायया तकस्रिणां
 चप्रतिदिनं रावः। कांतिजोऽंसाधो। अक्रियावयं त्रिज्जावयत्रिकाश्रुलांकाटिः स्रत्। १॥ दिग्मधुः ताकाटि
 स्रवीपरयोः। स्रसायिकाद्यक्षीरादकात्रास्रदिशि स्रसायं समहत्तपरिक्षेत्रमेत्। चरज्जोनामकात्रादि
 मधुः स्रदिशि दक्षिणात्तररेखायाः। स्रसायं तदंतर्बिंडं दद्यात्। तद्विंडात्तादृशमकात्रि बिंडद्वयपर्यं
 तदक्षिणात्तालिखेत्। तदनुवृत्तं स्रदारात्रादुच्यते तत्स्रव्याकात्रिस्रुयद्वयः। प्रथमकात्राप्रस्रुयस्रिमय
 स्रप्रतिनाडिशंक्रुतिशिक्षानिज्जयत्। तस्मिन्दिनप्रतिविंशं शंक्रुनिमज्जयद्यटिकाः स्रः। अथवा शंक्रु
 ति विनापि स्रदारात्रादुत्तंसमहात्तपरिणमायत्। तत्र षड्विंशिरशांशुले हि नमानद्यटिकाः स्रः। इ
 ठं साधितदक्षिणादधुयं त्रमधुं चक्रमकर्तितुं रेवं प्रत्रामयेत्। तत्रामितधुयः। स्रवीप्रस्रुयद्वयं

रा लां शां य ला नि ष क्रि त क्ता नि दि न ग त घ टि का ः शुक्र ॥ ता छ ष ष्वा हा रा त्रा दै दि ना श ष घ टि का ः शुक्र ॥ त व उ षो
 म ध ष्वा पि त च र छा या ष ष्ठे ष्ठ दि न ग त कालि क प्र ता ष्वा दि ति ध्रु वी त्र ण काल सा ध नं ॥ य ष्ठि यं तं शु शु क्तं
 वृ त्तं त्रि ष्ठां शां य ला या म सा दं त मं तः सु खि रं स त्रं स व भ षि त ष्वा हा रा त्रा दै दि नै दि ग्म ध ॥ द क नि सु खं
 यी त इ न्म ध ॥ य यं तं भू मि सं ल गं लं वा य त् ॥ लं बि त स त्रां य ला नि शं कः छा त् ॥ य ष्ठि र व क सी छा त् ॥ शं क
 मू ला दि ग्म ध बि डु प र्यं ता ष्ठे ष्ठ प्र ता ष्वा त् ॥ य ष्ठ ये यो द यां त रा ला षा डे शां य ला नि ष क्रि त क्ता नि ष
 ग त घ टि का ः शुक्र ॥ इ ति य ष्ठि यं त्र घ टि का ज्ञान यं त्र स्रु वृ त्तं परि षे र ग णं कि तं वि षु व च्छा ना द धः छि
 द्र द य डु कं त छि द्र म क नि सु खं क वा ध नु यं त्र व द्वा मा य त् ॥ अ थ वा य ष्ठि यं त्र व त् छि द्रा लं बि त स त्रां
 भू मि सं ल गं शं कः छा त् ॥ शं क मू ला दि ग्म ध प र्यं त ग ष्ठे ष्ठ प्र ता ष्वा त् ॥ अ त्रा श्वा क र्मु र वं छि द्र स्रु यी
 को त्र यो रं त रा शां शां य ला नि ष क्रि त क्ता नि दि न यं तं द ग त घ टि का ज्ञान त या ॥ इ ति च क्र ये त्र घ टि का ज्ञानं इ ति
 यं त्र त्र ये ण श क्ता त्र य प्र का र ण स्र शं कु नि ष क्रि ष क्रि रं तु लै वा यी ष्वा दै ष्ठे कालि क घ टि का छा या

५८

चा षा क्ता छा या त्र म प्र का र ण छ त्र यं त्र सो ष्वा दै छा या घ टि का श्रु क थं त ॥ स ग णं य ल उ छिः शु क्र मा व
 पु निः छ त्रं क वा त न्मा ध वि ष्ठां शां य ल उ छं दं दं ष्वा पा य त् ॥ त स्मिं श्रु क थं त्र प्रा य द क्ता त्रि ष्ठा व य थि रं
 त रा ला नू लं दि ग्म ध ॥ स व पि र योः प्र मा र्थ त द यो र का त्रिं दि ग्म ध ॥ द्वा स दि शि या ष्ठो त र रे स्वा यां प्र
 मा र्थ त द ये बि डु द या त् ॥ त इ डु म धे क वा का त्रि बि डु द य स्रु वृ त्तं लि र व त् ॥ त सो ष्वा दै ष्वा हा रा त्रा दै मि
 क थ ते ॥ त ष्वा हो रा त्रा दै दै त्र य गं कं ता म स्रु कं प्रा ग या ग्रे त दै सु द या रे यं ॥ अ स्रु र या डु द या र य प र्यं त
 छ त्र यो त्र दि न प्र मा ण कालां शाः शुक्र ॥ छि द्र म ध शं कु छा यो व ष्ट प्र ता ष्वा त् ॥ छा या त्र स्रु र य म धं शाः ष क्रि
 रा षाः दि न ग त घ टि का ः शुक्र ॥ त छा या यो द या र यं त कालां शाः ष ष्ठि रा षाः दि न शेष ना ड्यः शुक्र ॥ अ त्र
 य यो शा त द्य ॥ क थ मि ष्ठा क वि षु व दि न द्र ये स म मं ड ल प्रा च्या म वा क दि यः ता ता द द्दि णा द्दि त्र म द्र
 स्रु य र्म म ध ॥ क्ते षा द श लं ब ज्यो व शं कुः त छं कं शां य लो त्र त स्रु न र ख म धे ष्ठि वा डु न स म मं ड ल प्र
 ती ष्या म वा ष मे नि ॥ त द द द्दि णा द्दि म व स म मं ड ल ष्वा हा रा त्रा दै ष्वा त् ॥ ता द व घ टि का शं क नं मा
 त्रिं छा त् ॥ य स्मिं श्रु द शे वि षु व छा या स स्रु वि श यं य ला यं य लो कान त स्मिं श्रु द शे मि थु नां त गे र

५९

विचरज्या त्रिंशो वद्यात्। मध्यमप्रमाणं तस्मिन् दिने त्रिंशत् शटिकाः स्युः॥ त्रिंशत् वयंति ज्वावय
त्या सुधुवातदंतरसूला तावाक्काटिनिस्थात्। ताता सममंदिग्मध्यममंडले यास्योत्तरारखाया
मुदक्प्रसायादीद्यां हिति जस्य पायत्। चरज्या त्र्ययोरपित्रिंशत्वा तयोरंतरालतावातसममं
उलदिग्मध्यमिडं मध्यतः रुबोदहिति जस्य ताकायि बिडं पयंतिं स्यादाशत्रुत्वं मेषसंस्थितौ तदा
कौटुहलिति जउदितः खेचमनू सममंडालारवामतिक्रम्याथर्द्धमध्ये मध्ये को मध्यमशंकुं
अलोन्नतस्मान्खमध्ये तिष्ठेत्। तन्मध्यमशंकुज्या उपचाशदधिकपंचविंशति तानितदंशं यु
लानिडाचचारिशत्रुत्रिंशद्युलानिचमध्यमशंकुजीवार ५५४ तच्चैक्यलानि ४२।३४ मध्यम
स्यादशं युलानिष्टचचारिशत्रुयुलाधिका १०४० मध्यमज्यात्पराताद्यासु सममंडले स्वामंति
स्युः उन्नत रुदहिति जः सामतिष्ठं स्यादाशत्रुत्वं सकलसोम्या हिति ज्ञायाधुनो सोम्या हिति ज
पयंति शटिका शंकुनां मायः स्यात्। तथा च हिति ज्ञासु नदी हिति ज पयंति सोम्यादाशत्रुत्वायात्र
ममायः स्यात्। तदादिनप्रमाणं षष्टिशटिका मकमद्यादाशविषुवच्छायाचसारणदिनमानं

सारणचक्षाहारात्रादिसममंडलवृत्ताधिकं न्यूनाधिकं च नवति। याथावितथासोद्यादौमषादिष
केसोद्याक्रांतिर्देच्छायाभ्रममात्रेण न्यूनाधिकं चाज्ञयां उलादिषु के। कीसममंडले याथाईएव च नति।
स्वाहारात्रादौमषादिषु केसोद्याक्रांतिरक्षांशयोल्यात्सममंडलरेखा मतिः क्रम्य श्वमाध्यायाथाई
भ्रमति। उत्तराक्रांतिरधिका च तदा सममंडलसोद्याईएव भ्रमति। छायायै दंतदायाथाई भ्रमति इ
ति शंक्रत्रयच्छायाभ्रमयोद्दिष्टा यै। याथापितदायात्। इच्छायायं त्रिभुजपणाथं समदात्र स्वाहारात्रा
ईपरिणमयेत्॥ ७॥ अथांबुयेत्रज्ञानकथात्। सुशृङ्गसुवृत्तसंज्ञां बुयां त्रजलक्ष्मिं तच्छ्रुतनालछि
दिरंत। सुशिरस्तेजलां माचयेत्। तन्मुक्तकालघटिक संख्याया संज्ञाच्छायाप्रमाणं जलानि विजाजतक्षेत्र
मैशुला। ६। नितसंज्ञाच्छाये प्रतिनाडिकं प्रमाणजले छायात्। इति संज्ञाघटिका प्रमाणजलमपि सार्वभू
ये त्रिभुजकक्षेत्रे। बीजमित्फयात्। आननबीजनसंज्ञाच्छाया संज्ञांतर्जलसुश्रुतचीयादिकं अजीश
प्रमाणयंत्रमाधानतकालाचरूपेण कछनीयं शिल्लिकतवध्वरये। त्रवामधगतादिषु बुद्धे वा शिल्लि
नियंत्राणिकछनीयानि। इत्युक्तप्रकारेण नक्षत्रांबुयेत्र नराकारं मध्ये सुवृत्तदीर्घं निकं ठयुदांतरं यथा

उलोच्छायमंतः सुशिरं वपुर्निर्दृढं च मूर्ध्वं कारयेत् तथैवांबुयं त्रंभं सारं वानरं वा वांतः सुशिरं स्या
 कारं कारयेत् जलसंसमधंतः सुशिरं षष्ठां उलोच्छायं तथा दृढं कारयेत् अथवांबुयं त्राणी मानिता
 प्रपाषाणादिभ्यानि कारयेत् तत्र यंत्रं मसकंतः सुशिरं सुलङ्घं सुदृढं शलाकां कीलयंत्रं परिक
 ल्प्य तन्मध्ये सुवपुषं अलं नयति वपुर्निर्दृढं त्रिंशत्तं कीलकं कर्परं ध्रुवोर्निर्दिष्टं तथैव कील
 कं मातुरवानरयोरंतः सुशिरं ऊर्ध्वोपाशीया निर्दिष्टं तन्माध्यावस्थितं त्रये स पारं तं मलांबुफ
 लं सिकताधुरितं वा बध्ना नारादरजले विद्युत्तु दृष्टिं प्रजलां मा चायत् मयूरवानरयोरपीठं ब
 ध्नीलांबुफलं तोमयूरवानरो संनाय संस्थाप्य ताया नीतिरंध्रा दधः संतजलसदालांबुफलं विद्यु
 त्सं तजलछिद्रजलां मा चयेत् तत्रावस्थितं कीलकाय बहिः सूत्रं षष्ठं अलप्रमाणं लंबयेत् इष्टं
 यवसंजलं घटिकाप्रमाणं यत्राच्छाद्य संतलछिद्र घटिकाप्रमाणं जलं निरीक्षते तलस्य कर्षणं
 त्रमपि घटिकाप्रमाणं मध्ये याति बहिर्ध्वं बितस्त्रमपि एकां अलप्रमाणं प्रतिनाड्यको वक्षितं तवति त
 द्विष्टन मेरय या अत्र) शुक्लालषष्टि घटिका मकमहोरात्र गत घटिका ज्ञातया एतदेव यंत्रं द्विष्टमिक

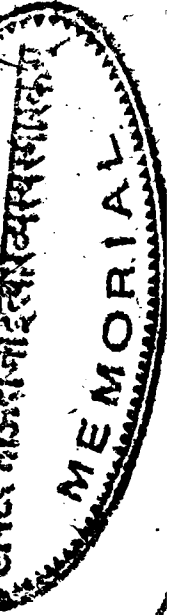
४२

यदोपरि संस्थाप्य तसर्वं सद्यगाच्छाद्य तद्दृश्यं रमणीकृत्या लाकानामाश्चर्यकारि यंत्रं कुर्यात् ॥ ७ ॥
 इदानीं मंबुयंत्रं घटिका मकसुश्रुतिता प्रपलिहं शतिः समधनं वृत्तं मर्दकलशा कृतिपात्रं षडं अल गंभीरं
 द्वादशां अल विद्यारं कर्षणं प्रमाणं अल सुवर्ष शलाकया कृतं तल छिद्र घटिका कालं नल पल षष्टि प्रमूर
 णी घटिका इत्यभिधीयता अथवा यत्राप्रपात्रं यायष्ट पल निर्मितं समधनं वृत्तं तल छिद्रा त्रित मर्दकलशा
 कृति विमालं ससि षष्टि घटिका मके । हारात्रे निमग्न षष्टा मय द्रमति च दिष्टं बुकपाल यष्ट मित्फ चते
 अंबुयंत्राणां माध्यास्मिन् कपालांबुयंत्र कालं शानं सुरवसाध्यां छायायंत्राणां मध्ये शंक्रयंत्राणां कालं शानं सु
 रवसाध्यां तडुयात तलायंत्र उग्र परिधि ह्यं अल विद्यारः षडं अल वृत्तं द्वादशां अलोच्छायः शंक्र द्वादशां अल
 प्रसिद्धः इत्यः । अथवा म्बेष्ट कल्लिता छाया उल्पाय सूत्र परिधि द्वादशां अल एव शंक्रः सारदारुमयः म्बेष्ट
 शंक्र म्बेष्टात् अन्तःपुटी यशंक्रः मूल ह्यं अल विद्यारा द्वादशां अलाच्छाया म्बेष्ट म्बेष्ट म्बेष्ट म्बेष्ट म्बेष्ट म्बेष्ट
 छिद्र द्वादशं वृत्तं न छिद्रयोः सिर्य कशला का इत्यं म्बेष्टाद्य तल लाकायाय पिच्छिद्र सुकं कुर्यात् अमो शंक्र
 सैव इत्युच्यते तल लाकाय छिद्रयोः शुद्ध शलाका द्वादशां अला ह्यं सुश्रुत्ता सुदृढा म्बेष्ट म्बेष्ट म्बेष्ट म्बेष्ट म्बेष्ट
 म्बेष्टाद्या मानर शंक्र रिक्तं च तेसां पि द्वादशां अल शंक्र म्बेष्टात् दिवा विमालरावो नर शंक्र प्रसा सुद्य

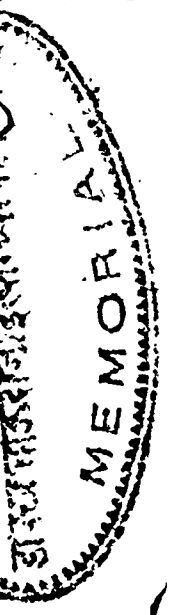
काकुम्भश्च सुखसाधनश्चात्। इत्थाकार्यत्राध्यायाचार्या न सहितः सर्वज्ञानगणाचार्येणामुल्लनम
 ल्लिकाजुनेन सूरिणासुर्यसिद्धोतगोलाध्यायचार्यनेयत्राध्यायशानार्थममुक्योक्तः। इतियंत्राध्यायद्या
 खानमात्रोदाहरणे॥ तज्ज्ञानोसोताषार्थे दिवा विमलरविच्छायायंत्रिशंकुयष्टिध्वजशंकुत्रः। काशी
 मेधेपादिष्वयनां शमेः सुतयानाः पादप्रताशंकुप्रतादिवशंकुदाष्पिकां तिज्जाग्रज्जाचरज्जावजा
 तथा। यथाकांतिज्जात्रिज्जाग्रज्जाचरज्जावजा। सिवायत्कथ्यते। कांतिज्जावयंत्रि
 ज्जावयंत्रिशाधुमूलं दिनयासदलंथात्। कांतिज्जाविष्वक्छायायुगिताद्वादशाङ्गहितिज्जायात्। मा
 त्रिज्जाग्रज्जाचरज्जावजा। शंकाश्यापांशरवरुदयादीचापंततातस्मादृष्ट्या
 भुजज्जाकाटिज्जाशंकुः। दिग्मध्मदकाक्षिमुखं चामितयष्टियंत्रकसी। तडुन्नतिः शंकुः। घट्टाष्टांशुला
 दिकः। दृष्ट्याषट्ठाष्टातछायायुलानितयिवंधुमुखं चामितयष्टियंत्रकसी। तडुन्नतिः शंकुः। घट्टाष्टांशुला
 दिष्टशंकुदृष्ट्याघटिकाशानार्थं छायादिकेपादविपादत्र्यंयुलयंयुलादिप्रवकानिलिरयं। ता॥
 ठ। मिषायनदिनसानोः प्रतापादप्रताशंकुप्रतादिवशंकुदृष्टिर्जीवाप्रतिनादिकं घटिकापाद
 किः। कामणलिरयं। ता॥ ठ। दृष्ट्याषट्ठाष्टातछायायुलानितयिवंधुमुखं चामितयष्टियंत्रकसी। तडुन्नतिः शंकुः। घट्टाष्टांशुला

सात्रिज्जाग्रज्जाचरज्जावजा। शंकुतकापादताकसीः। सिवत्रिज्जाद्वादशयुगिताशंकुतकाशंकुछायाक
 सीः। इत्थं सममेडलछायाकसीः। काटिशंकुछायाकसीश्चकीयचकीयपदकेलिखितसुनिसेवे
 धांकथे। पानयनं॥ ठ। तानादिनप्रताशानंसेः सुतयानां शकिः। छायाकाटिज्जाग्रज्जाचरज्जावजा
 ध्मांशाध्यायनायनाः। अर्कश्चकाशुकिकाश्यायद्यंशाष्टकविंशतिः। २४ मृगेश्चकादशांशाष्टेनाद्यः। षड्विंश
 तिर्दिनेनैतन्मत्तद्विनाद्युनंमकोरादोप्रताधिका। चतुर्विंशदिनं नाद्यः। कर्कदोषदृष्ट्याधिकाः। ३
 दृष्ट्याकविंशतिः। काश्याष्टयद्यंशाष्टकविंशतिः। कलाशचदृशांशकाः। दिनमानंतदकंशुघटिकाः। म
 त्रविंशतिः॥ ४ साद्विकादृष्ट्याकंशश्चेसादीष्टाविंशतिर्दीरा। नाद्याष्टविंशतिकाश्यां दिनमानेतथेदा
 रावः। साद्विपंचदशांशः। काश्यासाद्विचतुर्दशः। अथकविंशतदानाष्टोक्तमानंतोलिमीनयोः। त्रि
 शनाद्यादिनं निविष्टावतोलिमेधयोः॥ साद्विपंचादशांशः। काश्यासाद्विचतुर्दशः। ७ एवंत्रिंश
 तदानाद्याक्तमानंमधकशुयोः॥ साद्विष्टाविंशतिसिंहसाद्विकाः। शास्त्राष्टपिच। ८ दिनमानेतदा
 काश्यां चात्रिंशद्वटिकारवः। यथासिंहदशांशाः। अष्टविंशतिर्दृष्ट्यापिच। दिनप्रमाणनाद्यः। अ
 यश्चिंशतदारवः। कर्कीणकादशांशाष्टयुग्मेष्टुकोनविंशतिः। १० दिनमानेचतुर्विंशत्राद्यः। काश्या

उदयाच्चविंडुमृष्टिलिरवतातदाकाशेसूर्यमायः स्यात्। तथा घटिकाशंकवः स्यात्प्रसायणि
तादादशासाधुशंकयाणिष्ठः। तथासमवतशंकयमुत्तरायात्रुलामवस्थात्। तच्छंकयाउदयास
रेखामधुदक्षिणोत्तररेखायामेवदक्षिणातिमुखानिप्रसायत्रिषुपूर्वापरित्यक्तारखासूर्य
मायः स्यात्कायाः। तत्सूर्यसुखानेष्टकमायपरिष्फुटिदवः कायः। तद्धिंडुमितसूर्यशंकयेष्टुपति
नाडिकमाकाशसायानपेक्षिक्रमेणाक्षेप्रमतिताडकुनांछायादिग्मधुनिमुखीस्यात्। तथेष्ट
सूर्यशंकदवः सारितशंकयपूर्वापररेखाविंदुनिमुखं प्रतिनाडिकंदिग्मधुमितशंकाछाया
स्यात्। निशाखंडमपीच्छामत्तनिशाघटिकाशंकुनानिक्षयानि। तत्तलाच्छंकुनासुन्नतिक्षरा
शाखमधुन्नतिरपि क्षरांशाएवदृष्ट्यादृग्पाशोकाश्यापांशाननिवतिरवशंकंतरालेष्टका
शकालांशाः प्रतिनाडिकंषट्षट्टतवयेवातथापितडुर्लभाः। दिनदिनेत्यायाउपक्रमधुत्तरे
शाएवदिनादिकालांशाः। उलादिषट्केदिनाद्वितनवतरत्याएवामषादिषट्केनवतरधिकाएवश
कुनादृष्ट्याद्वादशयणितः सूर्यशंकुतक्ताः सूर्यशंकुनां संधानसुतद्वादशांउलशांकाछायांउलानि
छायाग्रहितविंदुनिमुखानि त्रिज्याद्वादशयणितः सममंडलछायाकक्षालिखुमदृष्ट्यायणितः

परमक्रांतिज्याहृतं बुलजीवाद्यात्। तत्रापराशार्दिकंमषादित्रायस्ययमेवार्कः स्यात्। ककादि
राशित्रयेराश्यादिकंषड्भाबुद्धमर्कः स्यात्। इकंक्रदिनेषुसममंडलछायाताकानिययनैः। सच
क्रपरिवर्तनेस्तानाद्वेचुरद्विषामाहारात्रं कृतादीनांसंख्याज्ञायय्योदिता। उलादिषड्श
यक्रंषड्शतिमुखंदिनं। तत्रवर्षाग्रामवस्थादिभ्रतावेष्टराशिषु। षड्विंशरदधुनयोत्तानि
विंशरनिमिषसुखामिथुनपुष्टादेशेतागेकयायासुचवर्द्धश। १४ ततःशषाणिकयायाया
दानिउपोदश। १६ क्रवृत्तिमानिउष्टानिपिष्टाणंदत्तमकयं। सचक्रनामिषुवद्वितयंसम
सूत्रवैगं। अयनद्वितयंस्वेवचत्तमः प्रकटासुताः। तदंतरासुसंक्रांतिद्वितयंद्वितयंउनः। तयं
तयंउसंक्रांताईयंविषुपदीद्वयं। तानामैकसंक्रांताः। षण्मासूत्तरायणं। द्विशशिमानाभव
तातापिशिशिरादयः। अर्कमानकलायष्टायणितानुक्तिनाजिताः। तदद्विनाद्यः संक्रांतिरवा
कुपुणंतथापारा। सूर्यज्ञानंपरिज्ञातप्रयोजनं किंज्ञातयमित्फक्तेदिनप्रमाणंरात्रिप्रमाणंनत्र
मिषादिषट्केदवनागेदिनमधिकैरात्रिरष्टाउलादिषट्केदिनमष्टंरात्रिरत्नाधिका। षड्श

तिसुरवनिदिनानिचचारिसोरमाननाज्ञयानिताय्येकथं ता तथा सोरमाननेत्तरायनंदहि
 लायनंउलायनंमघादिराशीनामयनाय्यपिशषादिसंक्रांतीनामपिष्टण्णकालवंसूर्यक्रांतमय
 नवशाशाद्यं। अतथात्रकथ्यामघादिषट्केऽर्कभ्रमणं। देवानांदिनमसुराणां रात्रिः। उलादिषट्के के
 भ्रमणं। देवानां रात्रिः। असुराणां दिनं। इत्यर्कथ्यामघादिराशिद्वादशयं भ्रमणं। देवासुरामाहारात्रप्रमा
 णमितिज्ञयं। इतीकृतकतत्रेताद्यापरकलिङ्गगानां प्रमाणं प्रथो माध्मयोक्तं। तत्र कृतयुगप्रमाणं सप्तद
 शलक्षाण्यष्टाविंशतिरसहस्राणि १७२८००० सूर्यवर्षाणि॥ कृतयुगप्रमाणं द्वादशलक्षाणि सप्त
 वतिसहस्राणि १२८६००० सूर्यवर्षाणि। त्रिताप्रमाणं अष्टोलक्षाष्टत्रयसहस्राणि ८६४००० सूर्य
 वर्षाणि॥ द्वापरप्रमाणं लक्षोत्तुष्टयं द्वाविंशसहस्राणि ४३२००० सूर्यवर्षाणि। कलियुगप्रमाणं ॥ ८॥
 एकोराशिद्विशंज्ञागांत एवाकथ्यमाननसूर्यदिवसाः। तस्मात्तुलराशरकी त्रिंशद्दिनाः। निष्टशि
 कथ्याधनुषिषड्विंशतिरंक्रांशाः। इत्यर्कक्रांतिषडशीतिभागं। तदधुषिषड्विंशं प्रथमं षडशीतिमुखं
 दिनेष्वधुषेष्टागचउष्टयं मकारत्रिंशत्। तत्रिंशत्मीनद्वाविंशतिः। इत्यर्कक्रांतद्वितीयषड
 शर

४६

शीतितागांतमीनद्वाविंशतिद्वितीयं षडशीतिसुरवंदिनं। तन्मीनशषस्तागाष्टकं माषत्रिंशत्तुष्ट
 षत्रिंशतमिथुनः। षादशतागाः। इत्यर्कक्रांततृतीयषडशीतितागांतमिथुनः। षादशांशतृतीय
 षडशीतिसुरवंदिनं। मिथुने शषस्तागाद्वादशककीदत्रिंशत्कथायांचउद्देशः। इत्यर्कक्रांतचउ
 षषडशीतितागांतचउष्टयं षडशीतिसुरवंदिनं। इतिधनुर्मीनकं मिथुनकन्याराशिषड्विंशता
 वेष्टषडशीतिसुरवंदिनचउष्टयं सोरमाननाज्ञयं। कथ्याराशिषाशषाः सूर्यक्रांताः। षाडस्तागांतो
 रदिनानि। तत्रपिष्टण्णश्राद्धादिकं कृतं। चत्विष्टण्णं अकथादक्षिः। श्राद्धकृतं प्रतिदिनं यशोउत्थं फ
 लं। यत्तु सचक्रनालितचक्रस्थाउष्टिककथ्यते। तत्तस्माद्वात्सुर्वापरयोः समष्ट्रं। मघायनंउलाय
 नं च सचक्रस्थाद्वाह्णिणोत्तरयोः समष्ट्रं। मकरानयनं कर्कानयनं च। इत्यतदयनचउष्ट
 यांचउद्दिष्टुस्त्रिंशत्। सचक्रस्थधराप्रधिरिक्त्यात। तस्मादतचउष्टयंचउद्दिष्टुचक्रो
 सचक्रस्थप्रधयः। इतिमघउलकर्कटवृत्तराशिचउष्टयंचरराशिसंज्ञा। चउद्दिष्टुसूर्यभ्रम
 णमयादाह्यनं। इतीद्विंशतावराशिचउष्टयचक्रं। तस्माद्विंशतावराशिधनुः। वरराशिमीषः॥

तयोर्द्वयोरंतरं दृष्ट्वा शिः स्त्रिरसंज्ञको विष्णुपदमुच्यते। तथा मितुनक कर्कटयोरंतरं स्त्रिरराशिः सिं
हः सोऽपि विष्णुपदं इति दत्वा शः विष्णुपदद्वयं तथा कया उलयोरंतरं दृष्ट्वा शिः स्त्रिरराशिः अशु
रो शः विष्णुपदं तथा धनुर्मकरयोरंतरं कुंजः स्त्रिरराशिः विष्णुपदं इति च चारः स्त्रिरराशयः सूर्याक्रांत
विष्णुपदसंज्ञकाः स्युः। तथा ज्ञानानाराक्रांतशया मकरसंक्रांतितामकरकुंजमीनामषट्षमिथुना
षडुत्तरायनसंज्ञकाः स्युः। तत्रादौ मकरकुंजराशिरसंज्ञकः कुंजः स्यात्। तथैवाक्रांतराशिषट्के
कर्कटमिदं कया उलयश्चिकेधनुः दक्षिणायनराशिषट्के स्यात्। कया उलयसंज्ञको शरद्वः स्यात्। दृ
ष्ट्वा चिकेधनुः संज्ञको होराशी। दमंतगुः स्यात्। एतच्च द्वावीकषत्राक्रांतराशिषु संतिकालवृण्णका
लव्यं भावनेन प्रसिद्धं। स्मृतिशेषेषु तथा पिसंक्रांतिकालः स्रद्धोऽर्द्धकः तथा पिभ्रानदानादिषु ण्ण
कालादिप्रतिपादाथं श्रार्थं विंशकलाः षष्ठिदण्णिताः सूर्यस्फुटचुक्तिस्तकालचंद्रघटिकाश्च यस्मिंश्च
तुकिंचिन्मूनाधिकाः स्युः। तत्कालचुक्तिवशात्तद्वं सादीषाडशघटिकाः संक्रांतिकालात्वाक्रमान
दानादिकर्मसु ण्णफलदाः पराताऽपि सादीषाडशसंक्रांतः ण्णकालः स्यात्। इति संक्रांतः परतः

४७

पराताऽपि त्रयस्त्रिंशत्घटिकात्मककाले संक्रांतिफलं संसृष्यति तथापि धर्मशास्त्रोक्तकालविशेषो
पिसंक्रांतिषु तज्ज्ञेर्विज्ञेयः तत्रादौ प्रथमतः संक्रांतिः स्रद्धाकालः कथ्यते। स्रद्धेनारसुरवासीन
यावत्स्यंदतिलोचनौ तद्यत्रिंशत्त्रयोन्नागसत्वरः परिकीर्तितः। तत्परास्तत्तागसुत्रुटिरिथ निध
यात्। त्रुटः सदस्यरागोयः सकालारवि संक्रमी। इवीनवतितकाले। धनैलाकंसवराचरं वृक्षापि
तं न जानाति किंचनः प्राकृताजनः। तथा सति संक्रांतो भ्रानदानादिकं कथमिथाशंकाह॥ अत्र कि
षाडशनाष्टसु नाद्यः पश्चाच्च षोडश। ण्णकालः। कसंक्रांतः भ्रानदानजपादिषु। इति सर्वसंक्रां
तिसाक्षरधर्मी। विशेषः। नः कथ्यते। विष्णुपदसंक्रांतः। सर्वघटिका एवाशषफलदाः। सादीषा
डशषडशीतिमुखेषु संक्रांतः परतः सादीषाडशघटिका एव विशषफलदाः। मषसंक्रांतो जला
संक्रांतो च सर्वघटिकाः परघटिकाश्च जलफलदाः। कर्कटसंक्रांतः। सर्वघटिका एव त्रयस्त्रिंशदि
शषफलदाः। मकरसंक्रांतघटिकाश्च त्रयस्त्रिंशत्परतः संसृष्यफलदाः। यदारात्रिसंक्रांतिषु द्वादश
त्रात्प्राकृतवृविष्णुपदसु सर्वदिनेषु ण्ण। मध्यरात्रात्परतश्चेत्षडशीतिमुखेषु पक्षीरदिनेषु ण्ण।

मध्यरात्रात्पूर्वतः परतो वा विषुवद्वये रात्रादौ संक्रातः पूर्वपिर घटिकाः त्रयस्त्रिंशत्सु एणफलदाः। क
कटसंक्रांतिर्यदरात्रिस्त्रिंशदा पूर्वमिव सुएणदिनो मकरसंक्रातिर्यदरात्रिस्त्रिंशदा परादिनाम वसुएण
दिने सकलं विशषफलदो म्रीचापमीनमिश्रुर्नैषडशीतिवक्रमकं यानमभुयनं शशिक्षम्रिया
मोम्यं भुगेविषुवदशुजतोलिनाम्यात्। मध्ये विषुवति दानं विषुपाददक्षिणा यनेचादो।
षडशीतिभुखेतीततयोदगयानचक्षुरिफलं। द्वात्रिंशत्घटिकाः स्रवादिह्मिणवयनेभुसाः। १
ताएव घटिकाः सुएणउत्तराउत्तरायने। तथा च व्यासः। यदा कार्कसु च उग्ररात्रो संक्रमातरति।
मानदानादिकं देवतदाक्रयति एहनि। इत्यादिविशषमृतिवचना निशान्त्या नि॥ इति सोर
मानं निरूपितं॥ ७॥ यदणोवाह संक्रांतिर्यात्रावशमश्वे शने। दानं निमित्तिकं इयं रात्रावपितदिश्यते। इ
ति रात्राचपि सूर्यसंक्रांतो सुएण कालवाद्वाहयं॥ ७॥ अथ चांद्रमानखद्यते। अर्काद्विनिश्चुतः प्राची यष्टी
द्याद्यदरहः शशी। नडां द्रमानं मांशेषु ज्ञयो घादशति सिद्धिः। तिथिः करणसुवाहं ह्योरर्वा क्रियाह्य
या द्वातापवासयात्राणां क्रियाश्चोदण्टह्यते। त्रिंशतातिथिनिःमसिश्चांद्रपि शुभमहः स्मृतं। निशादभास

४८

पक्षांततायामध्वं वितागसा। अर्काद्विनिश्चुतश्चांद्राक् सुखः स नृक्षलपक्षपर्यंतं याति। पुनर्वाद्युद्य
प्रशुखः स नृक्षगणं पुरविद्यामावाद्यां तत्र कंधविशति। तस्मादिष्टु दिनचंद्राक् को सुटो रुवातदा
कानि चंद्रादंशीकता द्वादशांशं लपति पदादिगततिथयो नवंति। तस्माद्वाकंडे सागि द्वादशतिर
का तिथिः स्यात्। इति वाकंडे नृगणो धीतोपोसमासी संसृष्टात्। नृगणां तत्रमावाद्यायात्। इच्छंसे
त्रशुक्लाप्रतिपदादितिथयः स्युः त्रमासः तथा विशाखादयो मासा इत्याः। प्रतिपदादिचांद्रतिथिोऽप्रवति
थिर्मंशा तिथिः साक्षादद्वंद्वं करणं वादिकं च रादिकं रघं शक्रयादिस्त्रिरारघं च। तत्र वाकंडे प्रथमद्वा
दशांशज निततिथिः प्रतिपत्तदंतरद्वादशांशगतिथिर्द्वितीयः तद्वक्रमेण तृतीया चतुर्थी पंचमी ष
ष्ठी सप्तमी अष्टमी नवमेकादशी द्वादशी त्रयोदशी चतुर्दशी पोसमासी पुनर्वाकंडे पूर्वदिः शुक्लपक्ष
अपरादिः कृष्णपक्षः। तोपहोदोयवहारिकचांद्रमासः। तत्पक्षद्वयेन कृष्णचतुर्दश्यमावाद्या शुक्लप्र
तिपत्तुषष्ट्यष्टमी द्वादशी चतिरिक्ततिथिषु च वाहं कार्यः। द्वितीया तृतीया पंचमी आशु कतिथिषु ह्यो
पोसमास्याममावाद्यायां पर्वक्रियागोरीव्रतं। तृतीयायागणेश्वरव्रतं। चतुर्थ्यां इन्द्रव्रतं नवम्यां ना

गवतां पंचस्थां विस्मयानां पंचासः। शुक्लरुक्तेष्वेकादश्यां माहश्वराणां शुक्ले रुक्ते वा शुक्ली च उद्देश्योः।
पादीनां यौदिकमपि तृतीया पंचमी त्रयोदशी तथा कृत्तिथिषु इत्यतः सर्वेषां प्रमाननं ज्ञातव्यं। सामर्थ्ये
न चांद्रमासा विंशतिथितिः प्रतिपदादितिरित्यावहारिकः। विंशतिव तिथितिः पित्र्यमाहारात्रं। पि
ट्टेणां स्थानं सदा सप्तमं डलामवतत्रस्थाः पिताराद्यैर्कंडरा शिष्योत्तमगण्डं स्वयं पश्यंति। तस्माद्बुलाष्ट
स्थाद्विपिट्टेणां स्वयं स्वयं मयः स्यात्। अथ कंडरा शिष्याः तापो समासीतदा तेषां मधुरात्रिः स्यात्। अथ कंड
रा शिनके रुक्माष्टाद्विपिट्टेणां स्वयं दयः स्यात्। अथ कंडरा गणां तपिट्टेणां स्वयं स्वयं मधुस्रोतवति।
तस्मादमावास्यां तातषां पिट्टेणां मधुः कं स्यात्। इति स्वयं दर्शनकालादिनां। अदर्शनकालारात्रिः॥
तथा च पितामहाय तटसिद्धां तातं वचनं। रुक्माष्टमी दला स्वयं पिट्टेणां सुदितादिनां। शुक्लाष्टमी द
ला तेषां मधुगस्तावती निशा॥ इति चांद्रमासं निरूपितं॥ ७॥ स च क्रममणं नियं नानुवर्तमानं च यत्ते
न च क्रमादि अश्विनी नक्षत्रं। तच्चादश नियतं तत्र क्रमं तच्छ्रद्धादादायात्। पुनर्न च क्रमात् अश्वि
नी नक्षत्रादये नक्षत्रं दिनां। तस्मादिष्टकाले इष्टलगां शाकाद्यां वादति। तथैव वचनं स्वस्थलमांश

कादयः॥ नाह्वं दिने मेव। इति नाह्वं दिनो रवचृणो मासु द्विषादिकं विज्ञयं। इति द्वादशामषादि
राशफद्यासावानह्वं। हारात्रासावानवन्ति। तस्मान्नाह्वं दिने षष्ठिष्टिकात्मकामव। घटिकाश्च नाह्वं
त्रमानस्यैव नात्रासां मानानां मषा उक्तासवोत्तवन्ति। एतन्नाह्वं मानं इति विज्ञेयं। तस्मान्नाह्वं सावन
योरंतरं तन्नाह्वं ति। तथा च नाह्वं दिनमायत्तटसिद्धां तातं वचनं॥ ७॥ यो या सागः परः शुक्लो राश उदल
मागतः। पुनस्त्वयोदयो ज्योतिर्विवासात्तादयात्मकः। तथा पिनाह्वं सावनयोरंतरं निरूप्यते। यद्दमेष
संक्रांतिः स्वयं दयः समये स्यात्। तदा सचक्राकीया दुर्गपदावा दयः स्यात्। तद्वितीयदिनं अत्र हित ए
व सवितरित्तयकोदयः स्यात्। कथमित्फक्त सचक्रांशाः षष्ट्यधिकशतत्रयामवसावनदिनां शाः षष्ट्यधि
कशतत्रयाश्च स्वयं बुक्तिकलातिरधिकाः स्युः॥ तस्मात्प्रतिदिने स्वयं बुक्तिकला उच्यते। नाह्वं सावनयोरंतरं
स्यात्। तदांतरासावाः पितृभुक्तिः स्वयं क्रान्तराशफद्यासुतिः। युगनीया। अष्टादशशतेतत्प्रा। लब्धमर्कं उ
क्त्यासावानवन्ति। प्रतिदिनां तरेरसुतिः। नाह्वं दिनासावनदिनमधिकं। इति तद्विषयं तन्मानं नाह्वं सा
वनं तरे विज्ञेयं। इत्युक्तं नाह्वं दिने विंशतानाह्वं मासाः। तद्वादशसिद्धिर्द्वितीयस्मिन्ने यस्मिन्ने शके

यदायाजाताः तद्यजातस्तदानीमारुह्यतद्वशांशकादयोः नाह्वयदिवसि अस्मिन् वर्षादिकमा
 बुद्ध्यादिकं स्यात् इत्यादिना ह्यत्र मानसप्रयोगांतथाच परासरजातके नृणां कृताख्यनदिवसप्रयुक्त्यु
 णायत्तु। युगधिश्राष्टिर्विज्ञातूलञ्चमाद्युक्तित्वा निदीशदिति। पूर्वभादश्याद्यं मानं प्रसवादि कस्य कं। इदा
 नीमपरं वादस्य चामवमानं कार्तिके वर्षादिकं कथ्यते॥४॥ न ह्यत्र मासाः स्फुटजयाः पर्वतियोगतः॥ कार्तिके
 दिवसं याज्यकृत्तिकादिद्वयं द्वयोः अंथापांथापंच मश्रुत्रिना मासाश्च यः स्मृताः॥ विशारवादिषु कृत्तुस्त्व
 योगपंचदशेतिथौ। कार्तिके दिवसं षाणिशुभराख्ये कोदयाश्च तातः॥ पूर्वयदाचंद्रद्वयं कृत्तुन ह्यत्र योगाश्चोद
 मासाः प्रसिद्धाः॥ तथेवात्रापि वादस्य च वर्षपरिज्ञानार्थं भूतिदिशेषातः तदतिदशार्थमवचां द्रमासाः
 ज्ञातव्याः॥ षोडशमास्यादिवं पद्मिनि नक्षत्रेण चंद्रद्वयं कृत्तुन चंद्रमासा ज्ञातव्याः॥ प्रकृतकार्तिकेर्षिदिगणनमुप
 योगीत्स्मात् कृत्तिकादिन ह्यत्र द्वयं माससंबन्धिनी त्रिनात्राप्युज्यते। तन्मासानां परिपाटीक्रमः॥ कृत्तिका
 राहिणी च कार्तिके मासः चंद्रयोगनन्तातः कल्पनावशात्। मृगशिर आर्द्रा च मीनं मार्यशी। षमिमासः॥ पुन
 र्वसुप्रश्नश्चोपोऽष्टमासः अश्लेषा मघा च मघा मासः॥ पूर्वफल्गु च उत्तरा फल्गुनी हस्तश्च फाल्गुना मासः॥

UD

धित्राश्च विश्वे त्रामासः॥ विशारवा लराधश्च विशारवो मासः॥ ज्येष्ठो मूलश्च मृगशिरश्च ममासः॥ ज्येष्ठो मासः॥ पू
 षाढा उत्तराषाढा च आषाढा मासः॥ श्रवश्च निषादश्च श्रावणे मासः॥ शतसिधुर्वर्तत द्रपदा तारा तद्रपदा
 चत्ता द्रपदा मासः॥ रवती अश्विनी तरणी च आश्वि युज्यमासः॥ इत्थं कार्तिका दिवर्षाणि शुभरा न ह्यत्र यो
 गो विज्ञेयः॥ तत्रैकमिदं कैकदा कार्तिके वर्षे विशारवे मासि सूर्यः प्रायेण कृत्तिका नक्षत्रे सवति। त
 दवयुरुः कृत्तिका नक्षत्रे राहिणी नक्षत्रे वा विशारवे मासि षोडशमास्या या मुदति। अथवा असंगच्छति। त
 तदाशुभा कार्तिके वर्षे प्रवशः स्यात्। विशारवां तादृशे वा यदा मृगशीर्षे नक्षत्रे स्थितः तदा सूर्यः मृग
 शिरसि आर्द्रायां वा स्थित उदति। असंगच्छति। तदा मार्यशीर्षे विषं प्रायणा षाढा सूर्यः पुनर्वसोतिष्ठ
 तितदायुक्तः पुनर्वसु उद्ये वा स्थितः उदयसंगच्छति। तदा षोडशं वंधी अश्लेषा नक्षत्रे आषाढा तश्राव
 णवारविस्तिष्ठति। युरुरपित त्रिवाश्लेषा मघा नक्षत्रे स्थित उदयसंगच्छति। तदा मार्यशीर्षे विषं प्रायणा
 द उत्तरफाल्गुनी नक्षत्रे यदा रविः युरुरपि पूर्वोत्तरा फल्गुयां स्थित उदति। असंगच्छति। अथवा यदि फौ तदा
 फाल्गुनं वर्षी यदा शुभयुज्यो मासि अश्विनी यात्यां रविश्च त्रिकयुरुश्चित्रायां यात्यां वा स्थित उदय

[illegible]

नां यथा नक्षत्रो दयात्वनक्षत्रहृत्रोदयनाक्षत्रमावनंदिनान्तश्चक्रं चमणमिति। पूर्वमुक्तंचंद्रादी
नामपि स्यावन्नदिनानिसंख्यवांस्त्वकीयाद्यास्त्वकीयादयपर्यंतं स्त्वकीयं सावनंदिनं। तथा चो
क्तं॥ नाक्षत्रसावनदिनान्तरस्यार्थीनां स्यावन्नदिनानियम्मातन्मादाहर्द्धिरधिगमैर्मंदबुधनीमि
ति। तन्नाक्षत्रसावनदिनानि। एकस्मिन्सूर्याष्टषष्ठ्यधिकशतत्रयंपंचदशघटिकाः एकत्रिंशद्विश्रुति
काः एकत्रिंशद्भुवकेराणिचतुर्विंशतिनिमेषा इति॥ दिनादि॥ ३६७॥ १५॥ ३१॥ २४॥ तथा सूर्यसावन
दिनाद्यपि सूर्यकिल्पा इति प्राक्तं। तद्विष्णुमादारांत्रतत्षष्ठ्यधिकशतत्रयेण युजितं वर्धामकंत छत्त्य
णितं महाकल्पः। तथा च तंत्रांतरा कल्यायुः परमारया तंगत मर्द्धमथोत्तरा गताः षण्मनवा कथं सप्त
मावतीति क्षुणा। तस्मिन् महाकल्ले सूर्याष्ट्संख्या समुद्रत्रयं एकः शंकुः पंच महापद्मे कं निषवच्चतुष्टयं
च। ३९१०४००००००००० एतद्ब्रह्मणः परमायुः प्रमाणं। एतदेव ब्राह्म्यमानमिच्छते। तस्माद्विर
एणमः। तत्रिंशत्स एव शतानंद इति प्रमिताज्ञानतयः। एतात्तसर्वमारयांतरं देह्यं परमं शुभं। ब्राह्म
तत्परमं उण्णं सर्वपापप्रनाशनं। दिव्यं च कुत्र देहाणां वरितं ज्ञानं सुतमं। विज्ञाया का दिलो कञ्च

स्नानं प्राप्नोति शाश्वतं ॥ इत्तच्छामय मामंघ्रसंघे केनातिष्ठेत्तु जितं ॥ दिवमाचक्रमेऽकांशः प्रवि-
 शदं च मंडलं ॥ मयोऽथ दिद्यंतं ज्ञानं शावासाद्वा द्विविधं तः ॥ कृत-कृत्यं मिवात्मानं मानं निहृतक-
 ल्मरवः ॥ शीघ्रात्तद्वृषयश्चाद्यस्य ह्यस्त्रवरे मयं ॥ परिवर्द्धोऽपि त्वाताशानं प्रचक्षुरादरात् ॥ सात-
 ध्याः प्रददोषीताग्रहाणां चरितं महत् ॥ अकृद्भुततमैलाकरदृष्टं ब्रह्मसैमिती ॥ इति स्मृष्टाय-
 श्लोकाः ॥ ७ ॥ इति श्रीमिथिलवाल्मीकेयसोमयाजि श्रीचंडिकाचर्याविरचितस्य सूर्यसिद्धान्तनाथे-
 त्रयोदशोऽध्यायसमाप्ताः ॥ ७ ॥ श्रीः ॥ ॥ शिवमस्तु सर्वजगतः ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥ ७ ॥ श्रीः ॥
 सप्तसिं वत् १४५२ वर्षे शाक १३१० प्रवर्द्धमानः ॥ दृष्टीकापिका महासुनेत्यातिविचित्रल-
 ज्जातिः श्रीगावर्द्धनस्तुतज्योतिर्नीमात्मजननारदनलिखितमिदं सूर्यसिद्धान्तनाथं ॥ श्रीः ॥

५२
 ५१
 ११०१